LIBERTAS 86
DECEMBER 2024

50 år: Nozick, Hayek og den østrigske skole

Robert Nozicks tre principper for retmæssig tilegnelse af goder
Hasna Eggers

Hayeks Nobelpris 1974
Torben Mark Pedersen

Foregivelse af viden
Friedrich August von Hayek

1974: Genfødslen af den østrigske skole i USA
Torben Mark Pedersen

Boganmeldelser
Emma Holten: Underskud. Om værdien af omsorg
Jonas Ejlersen

Simon Shuster: The Showman
Karsten Anker Petersen

Den synlige hånd
Statsborgerskab til frihedens fjender?
Torben Mark Pedersen

Tidsskriftet LIBERTAS udgives af selskabet Libertas

LIBERTAS

Tidsskriftet Libertas
ISSN 0903-9341. © Libertas

Tidsskriftet Libertas, som udgives af selskabet Libertas, er et uafhængigt tidsskrift til fremme af studiet af fri markedsøkonomi og personlig frihed.

Tidsskriftet Libertas postomdeles til medlemmer.

Tidsskriftet er indekseret i Dansk Artikelindeks.

LIBERTAS udgives med støtte fra Kulturministeriet

Offentliggjort materiale – signeret eller usigneret – udtrykker ikke nødvendigvis redaktionens, udgiverens eller medlemmernes holdninger.

For indholdet hæfter alene forfatterne og redaktionen.

Redaktion
Torben Mark Pedersen (ansv.)
Johan J. R. Espersen
Otto Brøns-Petersen
Simon Gardner Mogensen
Mads Bjerggaard
Hasna Eggers
Peter Kurrild-Klitgaard
Jens Lund Andersen

Redaktionen kan kontaktes på:
torbenmarkp@hotmail.com

Indhold
Tema: 50 år: Nozick, Hayek og den østrigske skole

Temaindledning 3

Robert Nozicks tre principper for retmæssig tilegnelse af goder 4
Hasna Eggers

Hayeks Nobelpris 1974 21
Torben Mark Pedersen

Foregivelse af viden 30
Friedrich August von Hayek

1974: Genfødslen af den østrigske skole i USA 39
Torben Mark Pedersen

Boganmeldelser

Emma Holten: Underskud. Om værdien af omsorg 51
Jonas Ejlersen

Simon Shuster: The Showman 60
Karsten Anker Petersen

Den synlige hånd

Statsborgerskab til frihedens fjender? 64
Torben Mark Pedersen

Temaindledning

For 50 år siden - i året 1974 - indtraf en række begivenheder, der bidrog til at genoplive interessen for politisk og økonomisk liberalisme.

Robert Nozick udgav sit libertarianske hovedværk, *Anarchy, State and Utopia*. I det værk begrundede Nozick, hvordan en minimalstat kan opstå på markedsmæssige vilkår uden brug af tvang.

I oktober 1974 blev den 75-årige Friedrich A. von Hayek hædret med Nobelprisen i økonomi, som han delte med den svenske socialist, Gunnar Myrdal. Hayek var den første liberale økonom til at modtage Nobelprisen, og det skabte en fornyet interesse både for Hayeks forfatterskab som økonom og idehistoriker og for den østrigske økonomiske skole.

I 1973 var von Mises afgået ved døden, og i juni 1974 arrangerede Institute for Humane Studies den første af tre konferencer om den østrigske økonomiske skole, hvilket blev startskuddet til den østrigske økonomiske skoles genfødsel i USA.

Der skete således en hel del i 1974, der har fået betydning for nyere liberalisme. Oprindelig var det planen, at dette nummer af *LIBERTAS* alene skulle være et temanummer om Robert Nozicks *Anarchy, State and Utopi*, men det er endt med også at omhandle Hayeks Nobelpris og den østrigske økonomiske skoles genfødsel i USA i 1974.

Temanummeret indledes med en artikel om Robert Nozicks tre principper for retmæssig tilegnelse af goder, og den er skrevet af filosoffen, **Hasna Eggers**. Nozicks bog er et hovedværk i moderne liberalisme, men Hasna Eggers finder ikke, at hans argumenter er skudsikre.

Torben Mark Pedersen skriver om omstændighederne omkring tildelingen af Nobelprisen i økonomi til Friedrich von Hayek i 1974, og om hvordan Nobelprisen både øgede interessen for Hayeks forskning og for den østrigske økonomiske skole.

I forlængelse heraf bringer *LIBERTAS* en oversættelse af **Friedrich August von Hayeks** Nobelpristale, der havde titlen "Foregivelse af viden" (Pretence of knowledge), hvori han kritiserer den økonomiske videnskab for ukritisk at forsøge at efterligne naturvidenskabens metoder, og han advarer mod at foregive at besidde en viden om markedsforhold, som ingen videnskabsmand eller andre i sagens natur kan besidde.

I den sidste artikel inden for temaet skriver **Torben Mark Pedersen** om genfødslen af den østrigske økonomiske skole i USA, der gerne dateres til afholdelsen af en konference om den østrigske økonomiske skole i South Royalton, Vermont, i juni 1974, hvor Murray Rothbard, Israel M. Kirzner og Ludwig Lachmann holdt oplæg

Jonas Ejlersen har anmeldt feministen, Emma Holtens bog, *Underskud. Om værdien af omsorg*. Jonas Ejlersens anmeldelse er grundig og kritisk, men alligevel anbefaler han alle *LIBERTAS*' læsere at læse bogen - dog kun for at blive bevidste om, hvad vi er oppe imod.

Karsten Anker Petersen anmelder Simon Shusters bog om Zelensky: *The Showman. Inside the invasion that shook the world and made a leader of Volodymyr Zelensky*

Den synlige hånd handler denne gang om, hvorvidt det er liberalt at nægte at give statsborgerskab til frihedens fjender og antidemokrater og er skrevet af **Torben Mark Pedersen**.

God læselyst

På redaktionens vegne
Torben Mark Pedersen

Robert Nozicks tre principper for retmæssig tilegnelse af goder

Hasna Eggers*

Med udgangspunkt i selvejerskabstesen, hvor ethvert individ har en naturlig ret til uindskrænket ejerskab og bestemmelse over sig selv og sin krop, formulerer Robert Nozick i sit hovedværk *Anarchy, State and Utopia* fra 1974 en rettighedsteori bestående af tre principper for retmæssig tilegnelse af eksterne goder. I denne artikel vil jeg gå i dybden med Nozicks tre principper for at undersøge, hvorvidt fordelingsretfærdigheden er udtømmende beskrevet.

I 1970'ernes USA leder folk i kølvandet på Vietnam-krigen og Watergate-skandalen efter nye politiske løsninger. Hvad er retfærdighed? Hvordan skal samfundets goder fordeles? Og hvordan ser det perfekte samfund ud? Disse store og klassiske spørgsmål for den politiske filosofi sætter to Harvardprofessorer sig for at undersøge.

I 1971 udkom John Rawls' *A Theory of Justice*. Rawls argumenterer for et socialliberalt samfund, hvor individuel frihed forenes med et mål om økonomisk lighed. Her fremfører Rawls sit berømte tankeeksperiment om "Uvidenhedens slør". I eksperimentet stiller han spørgsmålet, hvilken samfundstype individet vil vælge, hvis det ved, at det fødes ind i et samfund, men det ikke ved, hvilken del af samfundet det fødes ind i. Individet er helt uvidende, om det fødes ind i en rig eller fattig familie, og om det fødes med eller uden evner til at få succes i samfundet. Bag "Uvidenhedens slør" mener Rawls derfor, at det er mest sandsynligt, at individet vil vælge et samfund, hvor ulighed kun finder sted, hvis den er til alles fordel.

I 1974 svarer Robert Nozick igen med sit værk *Anarchy, State and Utopia*. Nozick mener, at Rawls' standpunkt om, at ulighed kun må finde sted, hvis den er til alles fordel, hviler på en præmis om, at omfordeling af samfundets goder er det mest ønskværdige, men hvorfor egentlig det? I det liberale samfund er det naturligt, at nogle mennesker tjener mere end andre. Her finder Nozick inspiration hos den engelske filosof John Locke (1632-1704) og hans princip om, at retten til frugten af et stykke arbejde tilhører det individ, der har udført arbejdet. Ifølge Nozick stjæler beskatning individets tid, liv og ejendom, og derfor argumenterer han for, at enhver form for omfordeling af samfundets goder er en krænkelse af den personlige frihed medmindre, at omfordelingen sker frivilligt gennem hans rettighedsteori, som består af tre principper for retmæssig tilegnelse af goder.

I denne artikel vil jeg dykke ned i de tre principper for retmæssig tilegnelse af goder i Nozicks rettighedsteori, hvor jeg afslutningsvis vil besvare mit undersøgelsesspørgsmål om, hvorvidt fordelingsretfærdigheden er udtømmende beskrevet i hans rettighedsteori. Artiklen er baseret på mit kandidatspeciale fra 2018 og er derfor en komprimeret udgave af dette.

* Hasna Eggers er cand.mag. i filosofi og medlem af *LIBERTAS*' reaktion

Da *Anarchy, State and Utopia* blandt andet er et forsvar for minimalstaten, og forståelsen af, hvorfor minimalstaten ikke krænker individets frihed, ifølge Nozick, er vigtigt i forhold til helhedsforståelsen af Nozicks rettighedsteori, har jeg valgt at begynde artiklen her.

Minimalstaten

I *Anarchy, State and Utopia* argumenterer Nozick for, at den eneste retfærdige stat er en minimalstat. Minimalstatens eneste funktion er at beskytte den private ejendomsret herunder individets ret til sin egen krop. Det betyder, at minimalstaten hverken omfordeler samfundets goder fra en til en anden borgergruppe, eller beskytter borgerne fra det, som potentielt kan skade dem f.eks. ved at påbyde brugen af sikkerhedssele eller ved at forbyde narko.

Minimalstaten står derfor i stor kontrast til den danske velfærdsstat. Indfører vi en minimalstat i Danmark, vil det f.eks. betyde, at folkeskolerne, gymnasierne og universiteterne privatiseres, narkotika lovliggøres, alkoholbegrænsninger såsom alkoholsalg til mindreårige og beværtningernes alkoholbevillinger sløjfes, sundhedssystemet privatiseres, statens udbetaling af SU, kontanthjælp, dagpenge, pension, børnepenge m.m. ophører, samt kunstnere og museer må klare sig på markedsvilkår. Det eneste offentlige, som vil være tilbage i minimalstaten, er politiet, domstolene og forsvaret. For borgerne vil det også betyde en tilsvarende lavere skatteprocent, og det offentlige bureaukrati vil stort set forsvinde.

Vil mange borgere blive stillet dårligere i minimalstaten i forhold til velfærdsstaten? Ja, det vil sandsynligvis være konsekvensen ved det nozickianske samfund – f.eks. vil en uarbejdsdygtig uden familie nok have svært ved at opretholde sit liv. De fleste her i Danmark til venstre for libertarianismen[1] vil mene, at det er koldt og afstumpet (ja, jeg taler af erfaring), men libertarianismen forsvarer sig med, at alle frivilligt kan donere til velgørende formål. Nogle libertarianere vil endda mene, at det er moralsk forkert, hvis de mere velstillede ikke gør noget velgørende for de mindre velstillede, men ingen må være tvunget til at gøre noget. Frivillighed er et afgørende begreb i libertarianismen, og derfor må staten (eller andre instanser for den sags skyld) ikke tvinge nogen til at hjælpe andre f.eks. ved at opkræve skatter.

Minimalstaten skal ses som den yderste ramme, som kaldes samfundet. Indeni det libertarianske samfund forestiller Nozick sig, at borgerne vil finde sammen i frivillige fællesskaber, som han kalder Mutual Protection Associations. Hvis en gruppe mennesker bliver enige om, at de har et ønske om at betale økonomisk hjælp til hinanden i tilfælde af arbejdsløshed, ser Nozick ingen hindring for, at de går sammen i et fællesskab med dette formål. Dette gælder f.eks. også, hvis en gruppe mennesker gerne vil betale til en fælles sygekasse, som skal sikre gruppens medlemmer gratis lægehjælp i tilfældet af sygdom. Nozicks eneste krav er, at den type fællesskabers finansiering ikke må blandes ind i statsapparatet, da det vil tvinge alle til at følge én bestemt ordning, uden de har mulighed for at melde sig ud. Minimalstaten skal, i kraft af sit retsvæsen, sørge for, at medlemmerne af disse fællesskaber overholder de aftaler, som de frivilligt har indgået, men ikke mere end det. Ifølge Nozick vil der opstå flere hundrede frivillige fællesskaber inden for minimalstaten. Enhver borger vil derfor kunne sammensætte sin personlige palette af fællesskaber, som passer bedst til netop hans behov i stedet for, at alle er dækket af en type dagpenge, sundhedspleje og andre ydelser, som typisk er styret af staten. Derudover forudser Nozick, at konkurrencen mellem de forskellige fællesskaber vil skabe innovation. Gode idéer vil opstå og blive kopieret på kryds og tværs, og de fællesskaber, der ikke leverer deres medlemmer værdi, vil blive udkonkurreret. Man kan også forestille sig, at et fællesskab vil vokse sig så stort, at det bliver det dominerende på markedet. Ifølge Nozick har det frie marked en tendens til monopol eller i det mindste oligopol, fordi konkurrerende fællesskaber vil have interesse i at fusionere, lave aftaler om at samarbejde, skabe karteller eller lave takeovers. Der vil unægteligt også være fordele ved at tilslutte sig til det største og mest magtfulde fællesskab, men hvorfor er monopol skabt i et

1 I denne artikel bruger jeg udtrykkene "libertarianismen" og "libertarianer" for den politiske ideologi og tilhængeren af den politiske ideologi, hvor man går ind for den nozickianske minimalstat.

libertariansk samfund retfærdigt ifølge Nozick, når monopol umiddelbart ikke er noget, som rimer på det frie marked?

Det svar skal igen findes i begrebet frivillighed. Lad os tage et eksempel, hvor vi forestiller os et fællesskab, som har monopol på markedet. Det kan være en sygekasse, som skal sikre sine medlemmer gratis lægehjælp i tilfældet af sygdom. Det er meget plausibelt, at sygekassen vil forlange, at dens medlemmer skal overholde et regelsæt som en betingelse for medlemskabet. Det er også meget plausibelt, at det ikke er alle, som ønsker at være medlem af sygekassen. Det kan være mennesker, som tror på alternativ medicin og ikke den vestlige medicin, som sygekassen tilbyder. I minimalstaten vil ingen blive tvunget til at være medlem af sygekassen, hvis de ikke ønsker det. Selvom sygekassen har monopol, har de borgere, der f.eks. tror på alternativ medicin, stadigvæk mulighed for at oprette deres egen sygekasse – et nyt fællesskab, som kommer til at eksistere på markedsvilkår med den monopolistiske sygekasse. Frivillighed er derfor helt essentielt – dvs. borgernes ret til frit at skabe og vælge, hvad de har behov for i forhold til det liv, som de ønsker at leve. Dette står i skarp kontrast til den danske velfærdsstat, hvor vi ikke har mulighed for at vælge, hvilke ydelser og tiltag vi har brug for at skabe det liv, som vi ønsker. I stedet skal vi betale til ydelser og tiltag, som vi ikke vil have og/eller ikke er politisk enige i. Jovist kan vi vælge private initiativer, men det kræver en vis velstand, da skatter og afgifter æder en stor del af vores indtægt.

Derfor krænker minimalstaten ikke nogens frihed

Robert Nozick fortæller i forordet til *Anarchy, State and Utopia* om en lang samtale, der fandt sted i slutningen af 60'erne med den fremtrædende anarkokapitalistiske økonom og teoretiker Murray Rothbard. Selvom Rothbard er enig i, at minimalstaten beskytter individets naturlige rettigheder til liv, frihed og ejendom, er dens eksistens afhængig af netop at krænke disse rettigheder ved at opkræve skatter til sin opretholdelse. Samtalen mellem de to filosoffer gjorde Nozick opsat på at forsvare minimalstatens legitimitet. Nozick mener modsat Rothbard og anarkokapitalisterne, at minimalstaten ikke krænker nogens frihed, idet den alligevel utilsigtet vil opstå før eller siden i naturtilstanden.

I naturtilstanden peger Nozick på: "In the state of nature an individual may himself enforce his rights, defend himself, exact compensation, and punish (or at least try his best to do so). Others may join with him in his defense, at his call." Nozick (1974, 12), og det skaber følgende problem: "Men who judge in their own case will always give themselves the benefit of the doubt and assume that they are in the right. They will overestimate the amount of harm or damage they suffered, and passions will lead them to attempt to punish others more than proportionately and to exact excessive compensation. Thus private and personal enforcement of one's rights (including those rights that are violated when one is excessively punished) leads to feuds, to an endless series of acts of retaliation and exactions of compensation. And there is no firm to settle such a dispute, to end it and to have both parties know it is ended." Nozick (1974, 11). Hertil vil naturtilstanden også betyde, at nogle individer f.eks. grundet manglende styrke kan have svært ved eller være ude i stand til at straffe eller få sin retmæssige kompensation, hvis den kriminelle er stærkere end den forurettede. Ifølge Nozick vil individer i naturtilstanden derfor forsøge at forbedre deres position ved at foretage handlinger, som i sidste ende vil frembringe en minimalstat – helt uden intentioner herom, men som et resultat af tidligere handlinger: "Every individual intends only his own gain, and he is in this, as in so many other cases, led by an invisible hand to promote an end which was no part of his intention," Nozick (1974, 18)

Som følge heraf, mener Nozick, at der, i naturtilstanden, vil opstå beskyttelsesagenturer. Her vil individerne favorisere de agenturer, der er medlem af et netværk af agenturer. Netværkets telos er en fællesaftale om, hvordan forskellige konflikter skal løses. Jo flere individer et agentur eller en sammenslutning af agenturer har, desto flere individer tiltrækkes. De fleste konflikter vil blive løst fredeligt til lave omkostninger, hvis de konfliktende parter er medlem af samme agentur eller sammenslut-

ning af agenturer. Derfor formoder Nozick, at næsten ingen vil være medlem af et agentur, som ikke er netværksmedlem og, at et agentur eller en sammenslutning af agenturer vil vokse sig så stor, at én til sidst står tilbage som det dominerende beskyttelsesagentur uden nogen former for tvang. Det næste, der sker, er, at det dominerende beskyttelsesagentur bliver nødt til at forholde sig til de få uafhængige, som har bibeholdt retten til at forsvare sig selv og ønsker at løse uretfærdigheder med det dominerende beskyttelsesagenturs kunder på egen hånd. Ifølge Nozick vil det dominerende agentur ikke tillade de uafhængige i selv at straffe deres kunder, fordi agenturet netop er blevet hyret af sine kunder til at beskytte deres rettigheder, og det inkluderer retten til ikke at blive arresteret, retsforfulgt eller straffet uretfærdigt – f.eks. ved at blive straffet hårdere end fortjent. Det dominerende beskyttelsesagentur kan moralsk set ikke tillade sine kunder at blive straffet, når det ikke ved, om de er skyldige og ej og i tilfælde af skyld, hvilken straf der er passende. Det vil derfor føre til, at det dominerende beskyttelsesagentur forbyder de uafhængige i at forsvare deres rettigheder over for deres kunder.

Ved at påtage sig det første (af to) statsdefinerende træk, nemlig anvendelse af monopol på magtanvendelse forvandler det dominerende beskyttelsesagentur sig til en ultraminimalstat, men det betyder også, at de uafhængiges ret til at forsvare sig selv er i fare, og det skal ultraminimalstaten kompensere for ved at give de uafhængige de samme beskyttelsestjenester, som dens kunder har. Ultraminimalstaten kan, ifølge Nozick, retmæssigt opkræve de uafhængige penge for disse beskyttelsestjenester. Dog kan den kun opkræve det beløb, som de uafhængige alligevel ville have brugt på at føre eget forsvar. Hermed forvandler ultraminimalstaten sig til en minimalstat, fordi den påtager sig det andet statsdefinerende træk, nemlig beskyttelse af alle individer inden for dens territorium. At opkræve penge kan siges at være en form for beskatning, men den krænker ikke selvejerskabstesen, fordi agenturets oprindelige kunder frivilligt har tilsluttet sig fællesskabet og dermed frivilligt betaler for medlemskabet, mens de tidligere uafhængiges kun opkræves det beløb, som de alligevel ville have brugt på at forsvare sig.

Selvejerskabstesen

”Individuals have rights, and there are things no person or group may do to them (without violating their rights),” Nozick (1974, 1)

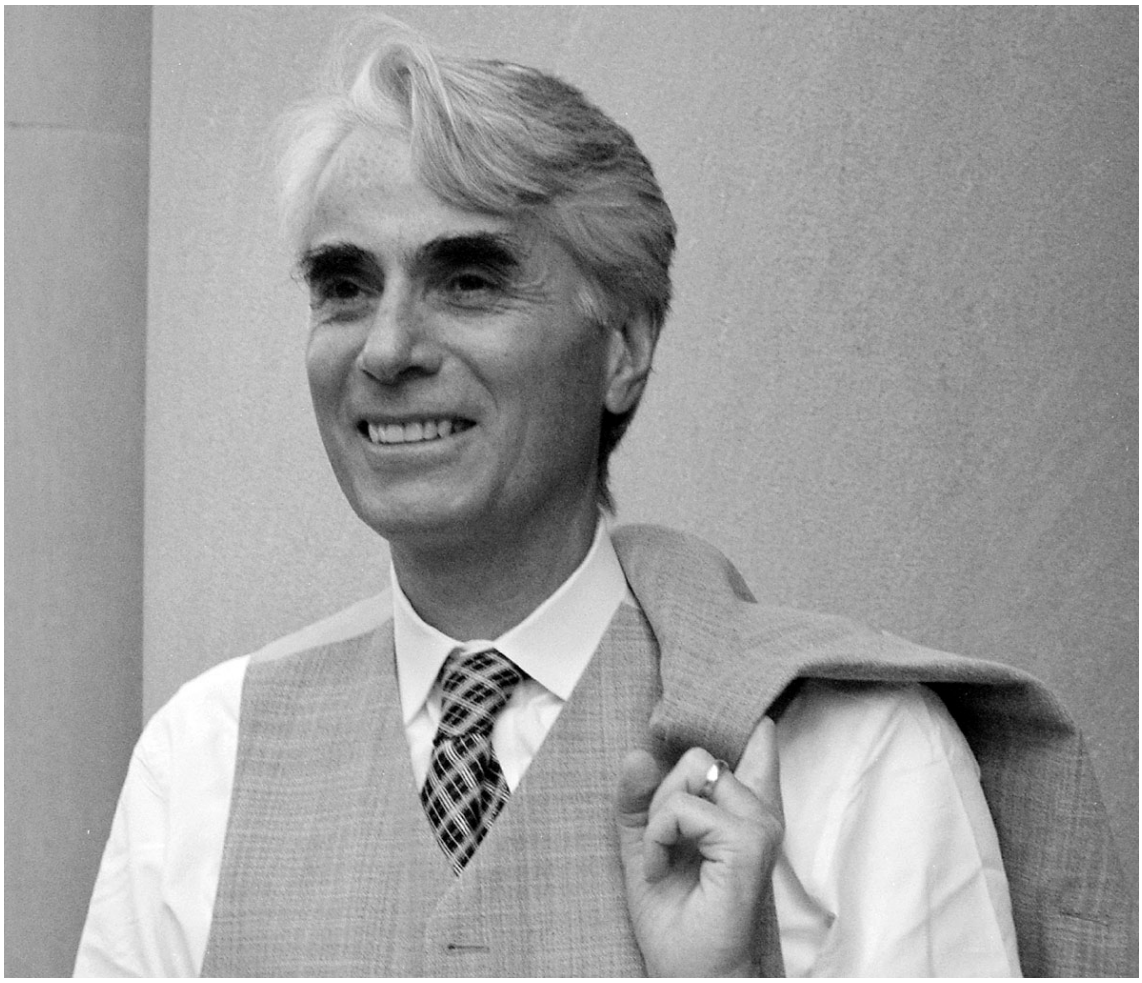
Sådan indleder Robert Nozick sit hovedværk *Anarchy, State and Utopia*. Hvor Rawls mener, at lige frihed for alle betyder lige mulighed for alle til at udleve, hvad de mener, at det gode liv indebærer, hvilket vil kræve ressourceomfordeling, mener Nozick, at et individ aldrig må bruges som en ressource for et andet individ. Derfor må et individ aldrig tvinges til at afgive værdi eller at sætte sig selv ringere med det formål, at et andet individ kan vinde på denne handling. Det er dog helt legitimt at ofre sig og dermed lide et tab eller ulempe, hvis det sker frivilligt og dermed ikke under tvang. Er der tale om tvang, ignoreres individernes separathed. Man respekterer derimod individernes separathed ved at anerkende individets ret til at blive ladt i fred. Dette er bare en måde at præsentere selvejerskabstesen, der tilsiger, at den eneste, som har ret til at bestemme, hvad der skal ske med dit liv, din frihed og din krop, er dig selv, fordi du udelukkende tilhører dig.

Et velkendt og stærkt argument for selvejerskabstesen hos Nozick, er øjelotteriet. Nozick forestiller sig, at det er blevet muligt at transplantere øjne med 100 pct. chance for succes. Det vil sige, at alles øjne kan blive transplanteret i andre personer uden komplikationer. Nogle personer er født med defekte øjne eller uden øjne overhovedet. Skal vi redistribuere øjnene, så vi tager et øje fra en person med to raske øjne og giver det til en blind person? Der vil sandsynligvis være nogle personer, som frivilligt vælger at afgive et af deres raske øjne, men hvad nu, hvis der ikke er frivillige nok, som melder sig? Bør vi så afholde et nationalt lotteri, som tvinger taberne af lotteriet til at donere et øje?

For mange virker det helt absurd. Det vil selvfølgelig være en bedre verden, hvis alle personer kan se, men kan det retfærdiggøre at holde et øjelotteri for at redistribuere øjnene?

Selvejerskabstesen har lært os, at ethvert individ er den retmæssige ejer over sig selv og sin

Figur 1. Robert Nozick



egen krop. Nozick mener derfor, hvis det bliver lovpligtigt at redistribuere øjne via et øjelotteri, så overtræder man denne rettighed, idet man ofrer et individ for et andet individs skyld og, det må ikke ske. De fleste vil nok i dette tilfælde acceptere Nozicks argument om, at vores kropsrettigheder er absolutte. De vil sandsynligvis også drage samme konklusion om retten til liv; det vil sige, at ingen må tage dit liv for at redde en andens liv med mindre, du frivilligt indvilliger i dette.

Selvejerskabstesen har dog konsekvenser for friheden. Selvom et individ kan gøre, hvad han vil, og dette ene og alene er hans egen sag, så skal han acceptere, at andre individer har de samme rettigheder som ham selv. Derfor må han ikke gøre noget, der begrænser andres rettigheder. Samtykke er en vigtig essens hos Nozick. Det eneste, som andre må gøre imod dig, er det, som du har givet samtykke til – dog med undtagelse af straf og selvforsvar.

Derfor har individet naturlige, negative frihedsrettigheder

Selvom selvejerskabstesen er tydelig omkring, at ethvert menneske har et uindskrænket ejerskab og bestemmelse over sig selv, og dette er en naturlig rettighed i kraft af, at mennesket er et individ, og uafhængig af, hvorvidt rettigheden er anerkendt juridisk, kan selvejerskabstesen alligevel invitere til en del forvirring.

Lad os forestille, at X er ved at dø af sult, og Y er den eneste, som har noget mad i overskud. Hvis vi tror på, at individet har retten til liv, så kan vi måske komme til at drage den hurtige konklusion, at X har ret til Y's mad, siden det er den eneste måde, X kan holdes i live på. Den konklusion vil Nozick med sikkerhed ikke være enig i: "But a right to life is not a right to whatever one needs to live; other people may

have rights over these other things. A most, a right to life would be a right to have or strive for whatever one needs to live, provided that having it does not violate anyone else's rights," Nozick (1974, 179)

Det er derfor vigtigt at skelne mellem to typer af frihedsrettigheder: negative og positive. Hvis X har positive frihedsrettigheder, betyder det, at Y har pligt til at forsyne X med den ting, som han mangler eller hjælpe X med at sikre den. I forhold til ovenstående eksempel betyder det, at Y har pligt til at give X den mad, som han har i overskud, ellers fratager Y X's ret til liv, idet X ikke kan overleve uden mad. Hvis X derimod har negative frihedsrettigheder, betyder det, at Y har ret til ikke at give X den mad, som han har i overskud. De negative frihedsrettigheder handler derfor om retten til ikke at blande sig (og dermed retten til ikke at skride til handling), selvom det i ovenstående vil betyde, at Y's passivitet vil sætte X's liv i fare.

Kort sagt handler de negative frihedsrettigheder om retten til at forblive uskadt og forholde sig passivt, mens de positive frihedsrettigheder handler om retten til at få hjælp i en eller anden form. Forskellen mellem de negative og positive frihedsrettigheder er ikke altid så enkle, og det skyldes, at det ikke altid er nemt at skelne, hvornår man gør andre fortræd og, hvornår man undlader at hjælpe andre.

Selvom Nozick mener, at individet kun har negative frihedsrettigheder, accepterer han, at et individ godt kan have positive frihedsrettigheder. De positive frihedsrettigheder kan opstå, som et resultat af, at nogle personer frivilligt går sammen i et foretagende, som har forpligtelser, der svarer til positive frihedsrettigheder og indgår en kontrakt omkring disse. Lad os forestille, at X hyrer en læge, som skal holde X i live. I dette tilfælde har X positive rettigheder i relation til lægen, og X kan derfor kræve lægens opmærksomhed og omsorg. Hvis X ikke laver en kontrakt med lægen, har X udelukkende negative rettigheder i relation til lægen. Den første af tre komponenter i Nozicks rettighedsdoktrin er derfor, at individet kun har negative frihedsrettigheder. Næste rettighedsdoktrin finder vi ved at undersøge, hvorvidt et individs rettigheder kan komme i konflikt med andre individers selvsamme rettigheder?

For at besvare dette spørgsmål bliver vi nødt til at forestille, at nogle individer også kan have naturlige, positive frihedsrettigheder. I denne situation vil konflikter mellem individernes rettigheder være almindelige. Hvis vi vender tilbage til vores tidligere eksempel, hvor X kan være i fare, hvis Y ikke giver X noget af den mad, som han har i overskud. Her vil der opstå en konflikt, hvis X har positive frihedsrettigheder til liv (et liv, som han kun kan bevare ved ikke at dø af sult), mens Y har negative frihedsrettigheder til sin private ejendom (den overskydende mad). En af dem må opgive sin rettighed for, at konflikten kan løses. Kunne denne konflikt være undgået, hvis vi køber Nozicks præmis om, at alle individer har ikke-kontraktuelle rettigheder i form af negative frihedsrettigheder?

Umiddelbart ja, så ville konflikten mellem X og Y være undgået, fordi individer med negative frihedsrettigheder kun har ret til eget liv, egen krop og ejendom. Det betyder, at X ikke kan gøre krav til Y' overskydende mad for at redde sit liv, mens Y har ret til ikke at blande sig i X' situation ved at forholde sig passivt og beholde sin overskydende mad.

Mere kompliceret bliver situationen, hvis et individ eller en gruppe truer med at krænke mange andre individers rettigheder. Lad os forestille, at en terroristgruppe truer med en stor terrorkampagne, som vil dræbe mange mennesker og ødelægge en masse ejendom medmindre, at vi udleverer den dommer, som har fængslet et af deres medlemmer. Udleverer vi dommeren, der i kraft af sine negative frihedsrettigheder, har ret til sit liv og sin frihed, krænker vi hans frihedsret, og sandsynligvis krænker vi også hans livsret, da man med rimelighed kan tro, at terrorgruppen vil torturere og dræbe ham. Vi ved dog, at hvis ikke vi udleverer dommeren, så vil terrorgruppen påføre mere omfattende krænkelser af rettigheder. Mange uskyldige vil dø og få deres ejendom ødelagt. Det vil derfor være mere hensigtsmæssigt at udlevere dommeren til terrorgruppen, da det vil resultere i færre dræbte og færre ødelæggelser. Tager man dette standpunkt, kan man ikke samtidig argumentere for, at individet har et uindskrænket selvejerskab sit liv og sin frihed. Nozick vil derfor

også stærkt afvise, at vi udleverer dommeren til terrorgruppen. At udlevere dommeren til terrorgruppen vil Nozick kalde for rettighedsutilitarisme, hvor målet er at maksimere rettigheder, ligesom den klassiske utilitarismes mål er at maksimere velfærd og lykke. Her er det tilladt at krænke en rettighed for at sikre vigtigere eller mere talrige rettigheder. Hermed når vi til Nozicks anden komponent i sin rettighedsdoktrin: Individets frihedsrettigheder skal ikke kun ses som negative, men også som siderestrektioner på andres handlinger. Det betyder, at individets negative frihedsrettigheder skal ses som blokeringer eller begrænsninger af andres handlinger. Hvis vi vender tilbage til eksemplet med dommeren og terrorgruppen, betyder det, at vi ikke må udleve dommeren uanset de efterfølgende konsekvenser, fordi det vil krænke dommerens livs- og frihedsret. Den anden rettighedsdoktrin har derfor et yderligere aspekt, og det er, at individet ikke må overtræde en rettighed heller ikke, hvis det skaber flere rettighedsovertrædelser i fremtiden. Lad os nu forestille, at X er kleptoman. X kan udelukkende kontrollere sin kleptomani ved at bruge medicin. Hvis X ikke tager sin medicin en dag, vil han begå mange tilfælde af tyveri den efterfølgende dag. Uheldigvis løber X tør for sin medicin. Den eneste tilgængelige forsyning ligger hos Y. Y afviser at dele noget af sin medicin med X. Skal X (ikke-kompulsivt) stjæle noget af Y's medicin i dag, så X ikke kommer (kompulsivt) til at stjæle en hel del ting den efterfølgende dag? Ifølge Nozick vil det være forkert at stjæle Y's medicin. X bør i stedet altid prøve at undgå at overtræde Y' rettighed også, selvom det betyder, at flere end Y's rettighed bliver overtrådt i fremtiden som konsekvens heraf. Hermed beviser Nozick, at individets negative frihedsrettigheder ikke kan overskrives. Dog har han endnu ikke bevist, at individets negative frihedsrettigheder er absolutte.

Dette gør han i sin tredje og sidste rettighedsdoktrin. Vi forestiller os en konflikt mellem eksistensen af den private ejendomsret og bevarelse af miljøet/naturen eller gamle kulturelle artefakter. Har ejeren af et sted med en speciel arkæologisk interesse lov til at ødelægge det? Her kolliderer ejerens private ejendomsret med æstetiske og/eller historiske grunde og ikke andre individers rettigheder. De historiske eller æstetiske grunde kan heller ikke reduceres til et utilitaristisk spørgsmål om lykke. Menneskenes lykke er måske bedst tjent ved at omdanne det historiske monument til en forlystelsespark, men de fleste mennesker vil nok være enige i, at det historiske monument skal bevares, som det er. Dermed må det adskilles fra dets bidrag til menneskenes lykke. Hvordan løses stridigheden mellem rettigheder og andre værdier så?

I denne sag mener Nozick, at individets negative frihedsrettigheder er absolutte med mindre, der er tale om legitim håndhævelse f.eks. en sanktion af straffe. Vores eneste moralske håndhævelse er baseret på individets negative frihedsrettigheder. Derfor vil den private ejendomsret, moralsk set, være en prioritet over æstetiske eller arkæologiske værdier. Det betyder dog ikke, at Nozick mener, at intet andet end individets rettigheder har værdi. Derimod mener han, at mange forskellige ting har forskellige former for værdi. Det vil f.eks. være en skam, hvis man byggede en forlystelsespark på et historisk monument, men hvis ejeren af det historiske monument ejer stedet legitimt, har han enhver ret til at bygge den forlystelsespark, hvis det er det, han ønsker. Den tredje og sidste komponent i Nozicks rettighedsdoktrin er derfor, at individets rettigheder er absolutte.

Ved at behandle individets naturlige rettigheder som absolutte og negative med siderestriktioner sikrer Nozick, at individets naturlige rettigheder bliver ukrænkelige. Krænkes de alligevel, findes der ikke en legitim grund.

Forsvar for Nozicks naturlige, negative frihedsrettigheder

Som skrevet i introduktionen finder Robert Nozick inspiration hos John Locke og hans forståelse af individets frihedsrettigheder under naturtilstanden; det vil sige, at ethvert individ er fristillet til at gøre, hvad det har lyst til med sit liv, frihed og krop forudsat, at det ikke begrænser andre individer i selvsamme, og dette er gældende, fordi ejerskabet er medfødt og juridisk uafhængigt. Derfor kan man umiddelbart godt tro, at et forsvar for Nozicks naturlige, negative frihedsrettigheder skal finde hos Locke. Lockes naturlige rettigheder er dog af-

ledt af bibelske skrifter, der siger, at menneskeheden skal bevares så meget som muligt af det, som Gud har skabt. Det er derfor ikke særligt sandsynligt, at et forsvar for Nozicks naturlige, negative frihedsrettigheder skal hentes hos Locke af to grunde: 1) Nozick bruger ikke de bibelske skrifter som teoretisk grundlag og 2) den generelle bevarelse af menneskeheden vil i nogle tilfælde kræve positive frihedsrettigheder f.eks. i form af mad: "the starving have a right to aid from those with surplus, as Locke admits in the First Treatise." Wolff (1991, 27)

Et forsvar for Nozicks naturlige, negative frihedsrettigheder skal i stedet findes hos tyske Immanuel Kant (1724-1804) og hans anden formulering af den kategoriske imperativ: "Act in such a way that you always treat humanity… never simply as a means, but always at the same time as an end." Wolff (1991, 28) De førnævnte siderestriktioner reflekterer derfor Kants princip om, at ethvert individ er et endeligt mål i sig selv og ikke blot et middel på vej til opnåelse af et andet mål. Om dette giver et gyldigt grundlag for at forsvare Nozicks naturlige, negative frihedsrettigheder med Kant, skal vi se nærmere på.

Allerede nu står det klart, hvad der menes, når vi taler om at bruge et individ, som et middel. Det er nemlig ofte belyst, som en metafor, hvor et individ behandler et andet individ, som et instrument eller et værktøj udelukkende med hensyn til sine egne hensigter, ligesom man bruger en dørmåtte, en hammer eller en paraply – f.eks. beskriver Aristoteles slaverne som levende instrumenter. Generelt set, hvis du bliver beskyldt for at bruge et andet individ som et middel kun med dine egne hensigter for øje, vil det implicere, at du, i din handling imod det andet individ, har overset eller negligeret noget ved dette individ, idet du vælger at se blot fra noget, der i sidste ende betyder, at du bruger vedkommende udelukkende som et instrument på vejen til opnåelse af dine egne mål. At behandle andre individer som en hensigt i sig selv er at opføre sig over for dem på en måde, som respekterer deres karakteristika, men hvilke karakteristika indeholder mennesket, siden det er forkert at behandle det som et middel?

Hos Kant er det menneskets besiddelse af den rationelle vilje, der er det helt centrale. Mennesket er i stand til at lave rationelle valg og være enig eller uenig med forslåede handlingskurser, som påvirker det, og det er det, der markerer forskellen mellem mennesker og instrumenter. At behandle mennesket som en hensigt i sig selv er at respektere den rationelle vilje, mener Kant. I *Anarchy, State and Utopia* præsenterer Nozick sit eget syn på, hvorfor det er krænkende at behandle mennesket som et middel. Hans synspunkt har klare tråde tilbage til Kant. Mange tænkere før Nozick har fokuseret på rationalitetens egenskaber, den frie vilje og moralen, men Nozick bemærker, at ingen af disse funktioner tilstrækkeligt beviser, hvorfor de fortjener en speciel behandling. Sagt på en anden måde: mennesket har sin frie vilje, men hvorfor er det en grund til, at han har lov til at bruge den frit?

Nozick åbner her op for et mere komplekst forslag, som kaster lys på en yderligere funktion, og den går menneskets mulighed for at regulere og guide sit liv i overensstemmelse med en hel forestilling, som det har valgt at acceptere. Hvis denne forestilling bliver tilføjet til førnævnte rationelle egenskaber, den frie vilje og moralen, tegner der sig ifølge Nozick følgende billede: "…something whose significance is clear: a being able to formulate long-term plans for its life, able to consider and decide on the basis of abstract principles or considerations it formulates to itself and hence not merely the plaything of immediate stimuli, a being that limits its own behavior in accordance with some principles or picture it has of what an appropriate life is for itself and others, and so on." Nozick (1974, 49)

Han hænger dette billede sammen med den undvigende og vanskelige forestilling om livets mening. Et menneske skal derfor behandles som en hensigt i selv sig og ikke som et middel, fordi det er i stand til at udtænke en meningsfuld plan med sit liv, men hvordan hænger det egentlig sammen som et forsvar for individets naturlige, negative frihedsrettigheder?

Det siger Nozick faktisk ikke rigtigt noget udtrykkeligt om, men man kan forestille sig, at han mener, at det meningsfulde liv er et liv, som individet selv definerer, og som kun kan lade sig gøre, hvis individets har naturlige, ne-

gative frihedsrettigheder. Knap så hårdt kan man også forestille sig, at Nozick mener, at individet har de bedste chancer for selvstændigt at forme sit liv, hvis det har naturlige, negative frihedsrettigheder.

Nozicks 3 principper for retmæssig tilegnelse af goder

Mens selvejerskabstesen siger, at ethvert individ har indskrænket ejerskab og bestemmelse over sig selv og sin krop, siger den intet om, hvordan individet kommer til at eje eksterne goder, og kan derfor ikke stå alene som et argument for minimalstaten. Derfor har Nozick udarbejdet en rettighedsteori bestående af 3 principper, som skal sikre en retmæssig tilegnelse af goder.

Nozicks rettighedsteori er historisk. Det vil sige, at den tager udgangspunkt i tidligere handlinger og omstændigheder. Når man skal afgøre om en tilegnelse er retmæssig eller ej, er det derfor nødvendigt at se på det, som ligger før den igangværende distribution: "The entitlement theory of justice in distribution is historical; whether a distribution is just depends upon how it came about." Nozick (1974: 153) Derudover kategoriserer Nozick sin rettighedsteori som ikke-mønstrede. Der er derfor intet mønster for, hvordan tilegnelser af goder foregår retmæssigt. Det er 100 pct. op til markedet. I forlængelse heraf formulerer Nozick et kriterie for hvert princip, der tilsiger, hvornår tilegnelser af goder er sket retfærdigt: "…the following inductive definition would exhaustively cover the subject of justice in holdings.

1. A person who acquires a holding in accordance with the principle of justice in acquisition is entitled to that holding.
2. A person who acquires a holding in accordance with the principle of justice in transfer, from someone else entitled to that holding, is entitled to the holding.
3. No one is entitled to a holding except by (repeated) applications of 1 and 2." Nozick (1974: 151).

Princip 1: Princippet for retmæssig tilegnelse

Det første princip beskriver, hvordan et objekt kan gå fra at være uejet til at være ejet: "En tilegnelse er retfærdig, hvis og kun hvis den ikke indebærer, at andre bliver stillet dårligere" Holtug et al (1997, 207)

Her lader Nozick sig igen inspirere af Locke: "…enough and as good left in common for others." Nozick (1974, 175)

Citatet af Locke kalder Nozick også for det lockianske forbehold, og kan, ifølge Nozick, læses enten stærkt eller svagt. Den svage læsning af det lockianske forbehold tilsiger, at B stilles dårligere end A, når A tilegner sig et stykke uejet jord, fordi B hermed ikke selv har mulighed for at tilegne sig jordstykket, mens Nozick ved den stærke læsning af det lockianske forbehold tilføjer, at B stilles dårligere end A, fordi A's ejerskab forhindrer B i at gøre brug af det pågældende stykke jord eller dele af det: "first, by losing the opportunity to improve his situation by a particular appropriation or any one; and second, by no longer being able to use freely (without appropriation) what he previously could," Nozick (1974, 176).

Nozick mener, at den stærke læsning af det lockianske forbehold er for stærk. Lad os tage endnu et tankeeksperiment. Der er et stykke uejet jord, som alle har frihed til at bruge eller mulighed for at eje. I det øjeblik, hvor X erklærer jordstykket for sin ejendom f.eks. ved at blande sin arbejdskraft (som er en del af hans selvejerskab) ved at så kartofler eller ved simpelthen at erklære jordstykket for sin ejendom, har ingen andre længere frihed til at bruge eller mulighed for at eje jordstykket uden X' tilladelse. Følges det stærke lockianske forbehold vil man i sidste ende, ifølge Nozick, løbe tør for jordstykker af samme type, som andre kan bruge eller købe. Dette beviser Nozick med sit "zipping back"-argument: "Consider the first person Z from whom there is not enough and as good left to appropriate. The last person Y to appropriate left Z without his previous liberty to act on an object, and so worsened Z's situation. So Y's appropriation is not allowed under Locke's proviso. Therefore the next to last person X to approriate left Y in a worse position, for X's act ended permissible appropriation. Therefore X's appropriation wasn't permissible. But then the approriator two from last, W, ended permissible appropriation and so, since it worsened X's position, W's appropriation

wasn't permissible. And so on back to the first person A to appropriate a permanent property rights." Nozick (1974, 176)

Derfor formulerer Nozick sit eget forbehold. Hvis vi vender tilbage til vores tidligere eksperiment, kan X's ejerskab over jordstykket, under det nozickianske forbehold, kun stille andre dårligere, hvis de, mod fair betaling til X, stadigvæk ikke må bruge eller få adgang til jordstykket: "(...) if the position of others no longer at liberty to use the thing is thereby worsened." Nozick (1974, 178) Endvidere tilføjer Nozick en siderestriktion: "a person may not appropriate the only water hole in a desert and charge what he will." (Nozick, 1974: 180).

Han pointerer, at individer, som ikke er i stand til at tilegne sig goder, fordi der enten ikke er flere uejede eller brugbare goder tilbage, også bedre stillet end, hvis alle goder var forblevet uejede, fordi der vil opstå nye muligheder, som resultat af, at der er nogen, som har tilegnet sig noget. Disse nye muligheder skal ses, som en kompensation for de tabte muligheder. Det private ejerskab over goder vil resultere i det mest ønskværdige system, nemlig det frie marked. At det frie marked er det mest ønskværdige, understreger Nozick ud fra en række fordele: "…it increases the social product by putting means of production in the hands of those who can use them most efficiently (profitably); experimentation is encouraged, because with separate persons controlling resources, there is no one person or small group whom someone with a new idea must convince to try it out; private property enables people to decide on the pattern and type of risk they wish to bear, leading to specialized types of risk bearing; private property protects future persons by leading some to hold back resources from current consumption for future markets; it provides alternate sources of employment for unpopular persons who don't have to convince any one person or small group to hire them, and so on." Nozick (1974, 177).

Princip 2: Princippet for retmæssig overførsel

Princippet for retmæssig tilegnelse er den grundlæggende i Nozicks rettighedsteori, mens princippet for retmæssig overførsel har de mest vidtrækkende konsekvenser. Det er under dette princip, at Nozick beviser, at et hensyn til frihed forstyrrer mønstrede rettighedsteorier.

Princippet for retmæssig overførsel forudsætter: "En overførsel er retfærdig, hvis og kun hvis den retmæssige ejer frivilligt afhænder det relevante gode, og den nye ejer frivilligt modtager det." Holtug et al (1997, 207)

Nozick mener, at en overførsel kun er retmæssig, hvis den indgås på frivillig basis fra alle involverede parters side. Accepteres denne påstand, kan ingen mønstrede teorier være acceptable. Nozick underbygger sin tese med en forlænget version af David Hume' velkendte argument om, at frihed og lighed ikke er kompatible: "Render possessions ever so equal, men's different degress of art, care, and industry will immediately break that equality… The most rigorous inquisition too is requisite to watch every inequality on its first appearence; and the most severe jurisdiction to punish and redress it." Wolff (1991: 79)

Det mest berømte Nozick-tankeeksperiment er det om Wilt Chamberlain. Her demonstrerer han, at den frie overførsel af goder udelukker lighed og andre mønstrede, ikkehistoriske rettighedsteorier. Det vil sige rettighedsteorier, som, modsat Nozick, indebærer mønstre for, hvordan omfordeling af goder skal ske. Her er det ligegyldigt, hvem der ejer, hvilke goder, da goder ikke knyttes til individet.

Chamberlaineksemplet starter med fordeling D1: "For suppose a distribution favored by one of these non-entitlement conceptions is realized. Let us suppose it is your favorite one and let us call this distribution D1; perhaps everyone has an equal share, perhaps shares vary accordance with some dimension you treasure," Nozick (1974, 160-161). Endvidere forestiller Nozick sig: "Now suppose that Wilt Chamberlain is greatly in demand by basketball teams, being a great gate attraction… He signs the following sort of contract with a team. In each home game, twenty-five cents from the price of each ticket admission goes to him… Let us suppose that in one season one million persons attend his home games, and Wilt Chamberlain winds up with 250,000 dollars, a much larger

sum than the average income and larger even than anyone else has. Is he entitled to this income? Is this new distribution D2 unjust?" Nozick (1974, 161)

Nozick beviser med sit eksperiment, at den frivillige overførsel forstyrrer ethvert mønster og former en ny fordeling. Ifølge Nozick er den nye fordeling D2 retfærdig, fordi D1 er retfærdig (her antages, at D1 følger Nozicks princip om retmæssig tilegnelse), og personerne frivilligt indgår i D2, derfor er D2 også retfærdig. Nozick konstaterer hermed, at der i hvert fald findes en retfærdig fordeling, som ikke stemmer overens med det originale mønster. Godtages dette, forkastes også den mønstrede retfærdighedsforestilling.

Alternativt kan vi prøve at afvise D2 som retfærdig, og D1, som er truet af frivillig overførsel, D2, skal derfor bibeholdes på en eller anden måde. For dette kan ske, vil det involvere forebyggelse eller håndhævelse af den frie bevægelighed. Ifølge Nozick betyder det, at mønstrede, ikke-historiske retfærdighedsteorier forstyrrer individernes frie handlinger. For at opretholde D1 kræver det, at man forbyder enhver form for overførsel, som kan forstyrre mønsteret, D1, eller periodisk redistribuere ressourcerne for at genindføre mønstret, D1. Dette vil, ifølge Nozick, være en indblanding i folks liv, og det er en seriøs og uacceptabel frihedskrænkelse: "The generel point illustrated by the Wilt Chamberlain example and the example of the entrepreneur in a socialist society is that no end-state principle or distributional patterned principle of justice can be continuously realized with continuous interference with people's lives." Nozick (1974, 163)

Derfor mener Nozick, at hans rettighedsteori er den eneste teori, som respekterer en frihed, hvor individerne har lov til at akkumulere eller overføre deres retmæssige ejede goder, hvordan de end ønsker det.

Princip 3: Princippet om genopretning

Tredje og sidste princip i Nozicks rettighedsteori er genopretningsprincippet. Et faktum for Nozick er, at verden ikke er retfærdig. Derfor skal dette princip ophæve de forskellige uretmæssigheder, som er opstået i fortiden. Det kan f.eks. være tyveri, svindel m.m., hvor de to første principper tydeligvis ikke er blevet overholdt.

Genopretningsprincippet tilsiger: "Dette princip siger, hvorledes tidligere uretmæssigheder ophæves," Holtug et al (1997, 207)

I første omgang virker dette princip som et mindre anliggende, hvor der skal laves nogle justeringer her og der for at udligne fortidens uretfærdigheder. Det er dog ikke helt sandt, hvis vi skal tage Nozick på ordet, når han mener, at alle fortidens uretmæssigheder skal udlignes, før princippet for retmæssig tilegnelse og princippet for retmæssig overførsel kan praktiseres korrekt. Udligningsarbejdet vil blive kæmpestort og nok umuligt, men det vil jeg se nærmere på i næste afsnit.

Kritik af Nozicks rettighedsteori

Nu, hvor vi har en god forståelse af Robert Nozicks rettighedsteori, er næste skridt at se på, hvad nogle af hans kritikere siger. Her vil jeg inddrage den canadiske, egalitaristiske filosof Gerald A. Cohen, som har udarbejdet noget af den mest betydningsfulde kritik af Robert Nozick. Cohen nævnes også i en del af den sekundære Nozick-litteratur, som jeg har brugt – herunder Jonathan Wolff' "Robert Nozick – Property, Justice and the Minimal State" fra 1991, som jeg også vil inddrage. Jeg begynder selvfølgelig med selvejerskabstesen, idet Nozicks rettighedsteori udspringer sig fra den.

Selvejerskabstesen

Gerald Cohens kritik af Robert Nozick går ikke på selvejerskabstesen. Han anerkender den umiddelbare accept af individets ejerskab over sig selv. Derimod er Cohen kritisk, når Nozick bruger selvejerskabstesen som et grundlag for individets ejerskab over eksterne ressourcer. Cohen henviser til Nozicks eksempel med øjelotteriet. Her konkluderer Nozick, at en accept af omfordeling af goder er lig med en accept af omfordeling af øjne. Cohens kritik går på, at Nozick glemmer at skelne mellem interne og eksterne ressourcer: "It is an intelligible presumption that I alone am entitled to decide about the use of my arm, and to benefit from its use, simply because it is my arm (...) But there is no comparable presumptive normative tie between any person and any part or

portion of the external world," Cohen (1995, 70-71)

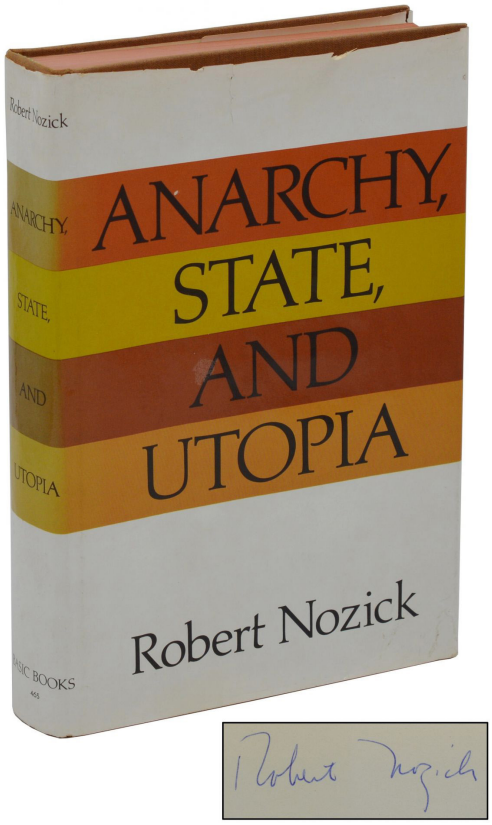
Nozick kan derfor ikke med sit øjelotteri, ifølge Cohen, konkludere, at nogen har mere ret til eksterne ressourcer end andre. Derimod er det en naturlig formodning, at individet alene er berettiget til at bestemme over sine egne øjnes skæbne, fordi øjnene er en intern ressource, som kun tilhører individet ligesom resten af dets menneskelige lemmer. Ifølge Cohen kan Nozick ikke sidestille omfordeling af eksterne ressourcer med omfordeling af øjne, som er en intern ressource. Generelt betyder det, at koblingen mellem individets selvejerskab og dets ejerskab over eksterne ressourcer er ubegrundet i Cohens optik.

Princip 1: Princippet for retmæssig tilegnelse

Princippet for retmæssig tilegnelse tilsiger, at tilegnelsen af et gode kun er retfærdig, hvis tilegnelsen ikke stiller andre dårligere end, hvis godet var forblevet uejet. Herefter formulerer Nozick det nozickianske forbehold, som tilsiger, at en tilegnelse ikke er retfærdig, hvis ejeren (imod fair betaling) udelukker andre fra at få adgang til eller gøre brug af f.eks. et jordstykke. At der f.eks. ikke er flere jordstykker af samme type tilbage til andre at købe, gør ikke købet af den sidste af et bestemt type jord for en uretmæssig tilegnelse. Nozick underbygger denne påstand ved, at det private ejerskab skaber nye fordele (som ikke var der før), når det kommer til effektivitet, muligheder i livet og innovation. En person, der er født på et tidspunkt, hvor alle eksterne ressourcer er ejet, er derfor bedre stillet, end han ville have været i et samfund, hvor alle ressourcer var uejet.

Cohens kritik af Nozicks første princip går på, at Nozick er for uklar i forhold til, hvad han mener, når han siger, at ingen må stilles dårligere end, hvis objektet forblev uejet. Skal princippet virkeliggøres, forudsætter det et sammenligningsgrundlag. En tilegnelse er ikke retmæssig, hvis den stiller andre dårligere, men hvor går grænsen for, hvornår andres stilles dårligere? Cohen mener ikke, at grænsen for, hvornår andre er værre stillet, er særlig velbegrundet. Derimod er den utilstrækkelig, da Nozicks vurdering af, om en tilegnelse er retmæssig, kun forholder sig til situationen, hvor det tilegnede objekt var forblevet uejet: "I shall argue that there are other intuitively relevant counterfactuals, and that they show that Nozick's proviso is too lax, that he has arbitrarily narrowed the class of alternatives with which we are to compare what happens when an appropriation occurs with a view to determining whether anyone is harmed by it." Cohen (1995, 78)

Figur 2. Anarchy, State, and Utopia, 1974



Cohen fortsætter ved at eksemplificere sin tese. Han forestiller sig en verden med to selvejende personer, A og B. Alt i denne verden er uejet. A' levebrød er mængden m, mens B' levebrød er mængden n. På et tidspunkt tilegner A sig alt jorden og tilbyder B en løn på $n+p$, hvor $p \geq 0$, mens A får m+q, hvor $q > p$. Fortalt mindre matematisk betyder det, at B' udbytte som minimum er det samme, mens A' udbytte er steget. Dette eksempel på tilegnelse af goder tilfredsstiller Nozicks forbehold om, at en tilegnelse kun er retmæssig, hvis tilegnelsen ikke

stiller andre dårligere end, hvis objektet forblev uejet. B' position i dette eksempel forbedres af, at A' har tilegnet sig alt jorden. Cohen undrer sig dog over, at Nozicks store fokus på individuel frihed ikke gør, at Nozick inddrager B's tab af selvstændighed (B er jo nødt til at acceptere A' tilbud for ikke at miste sit levebrød) kunne udligne eller måske helt overgå værdien af den eventuelle stigning i B' materielle velstand.

Dernæst behandler Cohen en kontrafaktisk situation, hvor det er B, der har tilegnet sig alt jorden. B gør det bedre end A og kan derfor tilbyde A en løn på $m+q$, mens B beholder $n+2p$ til sig selv. I dette tilfælde vil A' tilegnelse af alt jorden i det førnævnte eksempel stille B dårligere. Det samme kan være gældende for andre kontrafaktiske situationer - f.eks. hvor A og B har fælles ejerskab over alt jorden. For Cohen virker det ubegrundet, at B skulle acceptere A som den eneste mulige jordejer baseret på den tilfældighed, som det er, at A er den første om at beslutte at tilegne sig alt jorden selv. I princippet kunne det lige så godt have været B. Endvidere mener Cohen, at Nozicks manglende vurdering af de kontrafaktiske situationer er et argument for, at det nozickianske forbehold er svagt i forhold til at sikre andre individer imod at blive stillet dårligere, når et individ tilegner sig goder. Nozicks teori kan, ifølge Cohen, tillade situationer, hvor andre stilles dårligere, end de ellers ville være blevet.

Princip 2: Princippet for retmæssig overførsel

Princippet for retmæssig overførsel fortæller, at goder retmæssigt kan overføres fra individ til individ, hvis transaktionen foregår frivilligt. Nozick bruger Wilt Chamberlain-eksemplet som argument for, at når en retfærdig handling udspringer fra en retfærdig situation, må det resultere i, at den nye situation er retfærdig. Dermed mener Nozick også, at han påviser, at ulighed ikke er uretfærdig, hvis den er et resultat af individernes frie valg.

Cohens mest interessante kritik af Nozicks Chamberlainargument går på Nozicks frihedsbegreb. Nozick mener, at Chamberlain-argumentet viser, at der er en konflikt mellem frihed på den ene side og historisk-mønstrede retfærdighedsprincipper og sluttilstandsprincipper på den anden side. Nozick opererer ud fra et moraliseret frihedsbegreb, og det indebærer, at moralske påstande afgør, om en indskrænkning af handlemuligheder er en begrænsning af hans frihed. Et underholdende eksempel fra Nozick på det moraliserede frihedsbegreb er hans forestilling om masseægteskaber: "27 mænd og 27 kvinder (alle er heteroseksuelle og monogame) er på udkik efter en partner. De er alle rangeret på en skala fra mest attraktiv, næstmest attraktiv, ned til mindst attraktiv. Den mest attraktive kvinde vil, kan vi antage, finde sammen med den mest attraktive mand, den næstmest attraktive kvinde med den næstmest attraktive mand osv. Spørgsmålet er nu, om den mindst attraktive mand eller kvinde er mindre fri end den mest attraktive? For Nozick er svaret nej, for den mindst attraktive ægteskabspartner har ingen ret til, at andre afstår fra at vælge den mest attraktive ægteskabspartner, som de kan få. Hvis andre med deres handlinger begrænser en persons muligheder, så indskrænker de kun hendes frihed, hvis de ikke har ret til at handle, som de gør," Holtug et al (1997, 226)

Hvad betyder ovenstående masseægteskabseksempel for Wilt Chamberlain? Cohen erkender, at Nozicks moraliserede frihedsbegreb omfavner ufriheden, der f.eks. forekommer ved andres begrænsede handlemuligheder, når goder tilegnes, men Cohen mener ikke, at Nozicks frihedsbegreb tager højde for ufriheden, der forekommer hos individer, som ikke ejer, når disse individers handlemuligheder begrænses af andre individers private ejendomsret.

Nozick mener, at individet moralsk set har ret til det, som han ejer. Cohen opstiller derfor følgende eksempel, hvor han kombinerer det moraliserede frihedsbegreb med det private ejerskab: "It will follow from the moral endorsement of private property that you and the police are justified in preventing me from pitching my tent on your land, and, because of the moralized definition of freedom, it will further follow that you and the police do not thereby restrict my freedom," Cohen (1988, 295)

Ejeren af marken bliver derfor mindre fri, hvis campisten slår sit telt op på marken. Derimod bliver campisten ikke mindre fri ved at

blive forhindret i at slå sit telt op på marken, fordi han ingen ret har til den pågældende mark. I dette eksempel virker det moraliserende frihedsbegreb ikke særlig kontroversielt, men for Cohen er det moraliserede frihedsbegreb stadigvæk uacceptabelt, fordi han påpeger, at telteksemplet også viser følgende: "Even justified interference reduces freedom," Cohen (1988, 295)

For at underbygge sin tese fremsætter han et eksempel med en retfærdig dømt kriminel. Som følge af det moraliserede frihedsbegreb vil han ikke anses som mindre fri under sin fængsling. Dette mener Cohen er intuitivt forkert. I stedet formulerer Cohen det moralsk neutrale frihedsbegreb, hvor individets frihed indskrænkes hver gang dets handlemuligheder begrænses. Med andre ord betyder det, at den retfærdige, dømte kriminelle med Cohens neutrale frihedsbegreb anses som mindre fri under sin fængsling, men det betyder også, at den private ejendomsret indskrænker ikke-ejerens frihed, fordi han ikke har mulighed for at tilegne sig ejerens gode, medmindre ejeren indvilliger i en retmæssig overførsel af det pågældende gode, som ikke-ejeren gerne vil have fingrene i.

Princip 3: Princippet om genopretning

Genopretningsprincippet træder i kraft i tilfælde, hvor Nozicks to første principper ikke overholdes.

Når man kigger tilbage på verdenshistorien, er det rimeligt at antage, at mange besiddelser er uretfærdigt tilegnet. Det betyder, at stort set ingen nuværende besiddelser tilfredsstiller Nozicks to første principper. Da genopretningsprincippet kræver, at vi først justerer de uretmæssige tilegnelser, før vi kan gennemføre princip 1 og 2 retmæssigt, står vi over for et overvældende stykke udligningsarbejde. For eksempel er alle former for statslige overførsler til borgerne illegitime. Alle, der nogensinde har modtaget statens sundhedsforsikring, stipendier, børnepenge, huslejehjælp eller lignende velfærdsydelser, har, ifølge Nozick, modtaget goder, som retmæssigt tilhører andre. Faktisk kan alle ejerskaber ultimativt spores tilbage til erobringstiden med tvang og snyd. Tænk bare på USA, som jo egentlig bør returneres tilbage til indianerne, hvis vi skal efterleve genopretningsprincippet.

Ifølge Wolff er Nozick klar over nogle af de problemer, som kan opstå i udformningen og anvendelsen af genopretningsprincippet. For det første, så er der spørgsmålet om udstrækningen af det uretmæssige, der er begået og den nødvendige reparation. Hvis en mand f.eks. stjæler 1000,- og laver en formue, skal han så betale de 1000,- tilbage eller hele hans formue? Det er det første spørgsmål, som Nozick bør finde svar på.

Det andet spørgsmål, som Nozick bør finde svar på, ifølge Wolff, er, om man nogensinde kan lade fortid være fortid? Faktisk spørger Nozick selv: "How far must one go in wiping clean the historical slate of injustice?" Nozick (1974, 152).

Wolff mener, at det er belejligt at tænke, at man må gå hele vejen tilbage til start, da Nozick jo argumenterer for, at ejendomsretten er ukrænkelig. Dette kan dog virke umuligt. Derfor kan nogle libertarianere være tilbøjelige til at omgå genopretningsprincippet ved at ønske at indføre en minimalstat i nuværende tilstand, hvor vi alle starter med vores nuværende rigdomme. Den holdning er dog problematisk. At være libertarianer betyder, at man behandler ejendomsretten som en naturlig ret, og den er så vigtigt, som noget kan være. Derudover kan uretfærdigheder ikke forældes og blive mindre uretfærdige med tiden. Derfor argumenterer Nozick for, at vi, i alle sager, skal finde ud af, hvad der ville være sket, hvis uretfærdigheden ikke var fundet sted. Svarer den nuværende tilstand ikke til den hypotetiske forestilling, skal den nuværende tilstand justeres, så den svarer til den hypotetiske forestilling.

Konsekvensen af denne metode vil stadigvæk være vidtrækkende. Hvad ville Nozick sige, om indianernes krav på USA? Og hvad med efterkommerne af de sorte slaver i USA? Til disse svære spørgsmål skriver Nozick: "These issue are very complex and are best left to a full treatment of the principle of rectification. In the absence of such treatment applied to a particular society one cannot use the analysis and theory presented here to clear that no considerations of rectification of injustice could apply to justify it. Although to introduce socialism as the punishment for our sins would be

to go too far, past injustices might be so great as to make necessary in the short run a more extensive state in order to rectify them," Nozick (1974, 231).

Nozick er derfor bevidst om, at i en lang periode af uretfærdigheder med huller i den historiske information kan det være nødvendigt at gennemføre: "organize society so as to maximize the position of whatever group ends up least well-off in the society," Nozick (1974, 231). Og hov, det lyder jo uhyggeligt meget som noget taget ud af John Rawls' *A Theory of Justice*.

Afslutning

Afslutningsvis vil jeg konkludere, hvorvidt fordelingsretfærdigheden er udtømmende beskrevet i Robert Nozicks rettighedsteoris tre principper.

Personligt er jeg meget glad for Robert Nozick. Han resonerer meget godt med, hvem jeg er som menneske, og de regler, som jeg lever efter og har levet efter allerede før, jeg stiftede bekendtskab med ham. Derfor er det også med blødende hjerte, at jeg må konkludere, at Nozick har alvorlige huller i sin rettighedsteori. Fordelingsretfærdigheden i de tre principper for retmæssig tilegnelse af goder er derfor ikke udtømmende beskrevet. Skulle de være det, krævede det, at de ikke var sårbare over for de kritikpunkter, som jeg har fremført.

Allerede i selvejerskabstesen går det galt for Nozick. For det første har jeg aldrig rigtigt købt Nozicks øjelotteriargument. Øjnene og andre menneskelige lemmer for den sags skyld er jo forbundet til selvet, mens det samme ikke kan siges om alt andet uden for menneskets korpus. Derfor vil jeg være tilbøjelig til at give Cohen ret i, at Nozick glemmer forskellen med interne og eksterne ressourcer. Koblingen mellem individets selvejerskab og dets ret til ejerskab over eksterne ressourcer virker især også ubegrundet, når Nozick er meget kritisk overfor Locke' argument, som tilsiger, når man blander sin arbejdskraft med et objekt, gør det en til den retmæssige ejer af det pågældende objekt: (1) "If I own a can of tomato juice and spill it in the sea that its molecules (made radioactive, so I can check this) mingle evenly throughout the sea, do I thereby come to own the sea, or have I foolishly dissipated my tomato juice?" og (2) "Why should one's entitlement extend to the whole object rather than just to the added value one's labour has produced?" Nozick (1974, 175).

I stedet finder Nozick begrundelsen for vores selvejerskab i vores evne til selvstændigt at forme vores liv, som vi selv mener, er meningsfuldt. Det er dog uklart, hvorledes denne evne kan indgå som et gyldigt argument for vores ukrænkelige selvejerskab. Hvorfor har vi f.eks. ikke pligt til at hjælpe andre med at forme deres liv på en meningsfuld måde, hvis de ikke selv formår dette, og vores evne til selvstændigt at forme et meningsfuldt liv ikke begrænses ved at hjælpe andre? Et andet interessant kritikpunkt i Nozicks selvejerskab er, hvorfor overtrumfer retten til selvstændigt at forme et meningsfyldt liv alle andre hensyn – f.eks. hensynet til andre individers overlevelse? Holtug et al påpeger: Det er bemærkelsesværdigt, at Nozick tilsyneladende mener, at en persons ret til ikke at lide en mild form for fysisk overlast kan overtrumfes af hensynet til at redde et større antal køer fra horrible smerter." Holtug et al (1997, 206). Hvis rettigheder kan overtrumfes, når det gælder dyrs overlevelse, hvorfor gælder det samme ikke, når der er tale om mennesker i nød?

Går vi videre til det første princip af Nozicks tre principper for retmæssig tilegnelse af goder, er Nozick også problematisk. Nozick formulerer det nozickianske forbehold, som tilsiger, at: "En tilegnelse er retfærdig, hvis og kun hvis den ikke indebærer, at andre bliver stillet dårligere" Holtug et al (1997, 207) Cohen mener, at Nozick er uklar i forhold til, hvad han mener, når han siger, at ingen må stilles dårligere end, hvis objektet var forblevet uejet. Der mangler et sammenligningsgrundlag – f.eks. hvor går grænsen for, hvornår andre stilles dårligere? Endvidere kan jeg ikke lade være med at spørge mig selv om, hvorfor det er situationen, hvor alting er uejet, som skal sammenlignes med? Et bud kunne være, at Nozick er naturretsfilosof. Hans rettighedsteori er baseret på individets naturlige, medfødte rettigheder. Derfor vil det være naturligt, at sammenligningsgrundlaget er den uejede tilstand, da den uejede tilstand er de eksterne ressourcers medfødte natur,

hvorfra alting begynder. Kun i den uejede tilstand, hvor der endnu ingen tilegnelser er, kan man være sikker på, at verden er retfærdig for, hvordan kan vi egentlig nogensinde være sikre på, at de to første principper i Nozicks rettighedsteori er blevet overholdt? Det er vel meget menneskeligt at være overbevist om, man gør noget af egen fri vilje, men i virkeligheden har nogle underbevidste psykologiske faktorer skubbet en i en bestemt retning, som man f.eks. først opdager et stykke tid senere. Om det er sandt, ved jeg ikke, men det er bare mit gæt på, hvorfor Nozick vælger den uejede tilstand og ikke andre kontrafaktiske situationer som sit sammenligningsgrundlag.

Dette fører mig frem til det andet princip i Nozicks rettighedsteori, nemlig princippet for retmæssig overførsel. Princippet tilsiger, at: "En overførsel er retfærdig, hvis og kun hvis den retmæssige ejer frivilligt afhænder det relevante gode, og den nye ejer frivilligt modtager det," Holtug et al (1997, 207).

I Cohens kritik af Nozicks moraliserede frihedsbegreb formulerer han i stedet sit neutrale frihedsbegreb, som har den konsekvens for den private ejendomsret, at den indskrænker ikke-ejeres frihed, fordi ikke-ejeres handlemuligheder indskrænkes så snart, nogen tilegner sig noget. I så fald vil alle private tilegnelser være frihedsindskrænkende og, hvem skal så eje samfundets goder? Staten? Jeg tror ikke på socialismen, og derfor kan Cohen ikke overbevise mig. Derimod synes jeg lidt i tråd med førnævnte spørgsmålstegn ved, hvornår man kan være sikker på, at man gør noget af egen fri vilje, at Nozicks frivillighedsbegreb er mere interessant. Som det andet princip fortæller, så er en overførsel retmæssig, hvis den er frivillig fra alle involverede parters side, men hvor meget information kræves egentlig, før man kan sige, at en overførsel er frivillig? Eksempelvis sælger X et gammelt maleri, som han har arvet fra sin mor, til Y for 1000 kr. X er uvidende om, at det er et Picassomaleri. Har han så frivilligt solgt maleriet? For vi kan roligt antage, at han ikke havde solgt det, hvis han havde haft information om, at det er et Picassomaleri inden salget og, hvis han havde solgt maleriet, havde han nok taget en del mere end 1000 kr. for det. Umiddelbart gætter jeg på, at Nozick vil mene, at X's dumhed er på eget ansvar. Han burde før salget have undersøgt maleriet. Der er jo ikke tale om bedrageri i form af misinformation, som jeg vil mene, gør en vilkårlig kontrakt/aftale ugyldig, og det vil være en sag for minimalstaten som retsvæsen at finde en løsning mellem den forurettede og den kriminelle.

Endvidere kan frivillige overførsler også have konsekvenser for andre end de involverede parter. Det er rimeligt at tro, at det vil have alvorlige konsekvenser for fattige indere, hvis hver europæer køber 50 kg. ris mere om året, idet priserne på ris vil stige. Er disse frivillige overførsler retfærdige, hvis de har så katastrofale konsekvenser? Nozick har faktisk en lille sidebemærkning om, at man ikke må tilegne sig et vandhul, hvis det er det eneste vandhul, der findes, og alle derfor er afhængige af det for at overleve. Kan man ikke sige det om alle fødevarer i verden? Alle fødevareressourcer er vel begrænsede uanset om det drejer sig om et vandhul eller 117 millioner kilo ris. Nozick bliver nødt til at forholde sig til disse to frivillighedsproblematikker, men det gør han desværre ikke. Derfor er det andet princip også uacceptabelt.

Sidst, men ikke mindst har vi genopretningsprincippet, som tilsiger, at: "Dette princip siger, hvorledes tidligere uretmæssigheder ophæves," Holtug et al (1997, 207).

Det første problem med dette princip er udstrækningen af uretmæssige og den nødvendige kompensation. Skal man have kompensation for, hvad man mistede, da uretmæssigheden fandt sted, eller skal man have kompensation for det, som man ville have haft, hvis uretmæssigheden ikke havde fundet sted?

Det andet problem ved dette princip er, om man nogensinde retmæssigt kan lade fortid være fortid? Jovist bliver en gammel uretmæssighed ikke mindre uretmæssig med tiden, men på den anden side, så mener jeg heller ikke, at det er acceptabelt, at justeringer af uretmæssigheder skal være afhængig af hypotetiske forestillinger om, hvad der ville være sket, hvis uretmæssighederne ikke havde fundet sted. Det er nemt at forestille sig, at der kunne være talrige hypotetiske forestillinger. I så fald, hvilken er og, hvordan udvælges den mest sande?

Om vi lader fortid være fortid eller om vi

udvælger den hypotetiske forestilling, som vi tror, er mest sand, er som at vælge imellem pest eller kolera. Ingen af de to muligheder er fair. Genopretningsprincippet kan ikke lade sig gøre og skal nok bare ignoreres.

Hvis jeg skulle vælge, ville jeg vælge at lade fortid være fortid, og den mulighed er nok også den, der er mest medgørlig. Hvis vi forestiller, at vi indfører en minimalstat i Danmark nu. Jeg har f.eks. modtaget skatteyderbetalt uddannelse og SU. Skal vi vælge en hypotetisk forestilling om, hvad der ville være sket, hvis jeg ikke havde modtaget skatteyderbetalt uddannelse og SU. Lad os sige, at jeg ikke havde fået min uddannelse medmindre jeg selv havde betalt for den. Dette er bare en ud af mange hypotetiske forestillinger. Jeg skal derfor betale beløbet for min uddannelse og SU tilbage til de retmæssige ejere, men hvordan kan jeg – især efter mange år - finde frem til præcis de personer, som har betalt min uddannelse og SU? Det er måske at læse Nozick lige lovligt hårdt, men det ændrer ikke ved, at jeg bliver straffet for politiske beslutninger, som jeg ikke har været med til at træffe, men som har skabt nogle vilkår, som jeg bliver nødt til at leve efter – især når skatterne er så tårnhøje, at man bliver fastlåst i velfærdsfængslet. Det svarer også til at lave love eller hæve skatter og afgifter med tilbagevirkende kraft. Og det er ikke retfærdigt, fordi det synes rimeligt, at det, man skal forholde sig til, er, hvordan den verden, jeg skal navigere i, nuværende tilstand er og ikke hypotetiske fremstillinger om, hvad der kan ske i fremtiden med tilbagevirkende kraft.

Litteratur

Cohen, Gerald (1988): *Labour, history and freedom - Themes from Marx.* Clarendon Press.

Cohen, Gerald (1995): *Self-ownership, freedom, and equality.* Cambridge University Press.

Eggers, Hasna (2018): *Robert Nozicks rettighedsteori*. Speciale ved Københavns Universitet.

Holtug, Nils *et al* (1997): *Det Retfærdige Samfund – Om lighed som ideal i etik og politik*. Nyt Nordisk Forlag.

Koch, Carl Henrik (2007): *Den Europæiske Filosofis Historie – fra Reformationen til oplysningstiden*. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.

Lübcke, Poul (2014): *Politikens Filosofileksikon*. Politikens Forlag.

Mack, Eric (2024): *Anarchy, State and Utopia on individualist anarchism vs. the minimal state*. libertarianism.org.

Nozick, Robert (1974): *Anarchy, State and Utopia*. Blackwell Publishing.

Smith, Ryan: "Striden mellem Rawls og Nozick". CEPOS.

Sørensen, Anne-Sophie (2018): *Frihed og lighed – En kritisk analyse*. Speciale ved Roskilde Universitet.

Wolff, Jonathan (1991): *Robert Nozick – Property, Justice and the Minimal State*. Stanford University Press.

Hayeks Nobelpris 1974

Torben Mark Pedersen*

Det er i år 50 år siden, at Friedrich A. von Hayek blev hædret med Nobelprisen i økonomi, som han delte med den venstreorienterede svenske økonom og socialdemokratiske politiker Gunnar Myrdal. Det førte både til en fornyet interesse for Hayeks økonomiske bidrag og for hans bredere samfundsvidenskabelige analyser og til en fornyet interesse for den østrigske økonomiske skole. Og den virkede revitaliserende for den 75-årige Hayek, der i resten af 1970'erne og frem til begyndelsen af 1980'erne både færdiggjorde sit samfundsvidenskabelige hovedværk, *Law, Legislation and Liberty* og bidrog med interessant ny forskning i privat pengeudstedelse og konkurrerende valutaer.

I 1974 blev Friedrich August von Hayek (1899-1992) hædret med Nobelprisen i økonomi, og han var den første liberale økonom til at modtage Nobelprisen. To år senere fik Milton Friedman Nobelprisen, og han blev fulgt af George Stigler i 1982, James Buchanan i 1986, Ronald Coase[1] i 1991 og Gary Becker i 1992.

Det kom som en stor overraskelse for mange – og for Hayek selv – at han fik Nobelprisen i 1974. Hayeks væsentligste økonomiske forskning daterede sig tilbage til 1920'erne og 30'erne og første halvdel af 1940'erne, og efter udgivelsen af *The Road to Serfdom* i 1944 havde Hayek stort set lagt den økonomiske forskning på hylden for i stedet at kaste sig over idehistorie og bredere samfundsvidenskabelige emner, og i 1974 regnedes han ikke længere som en fremtrædende økonom.

Nobelprisen i økonomi var ikke en af Alfred Nobels oprindelige priser, der kun omfattede priserne i fysik, kemi, fysiologi/medicin, litteratur og fred, men i 1969 uddeltes for første gang *Sveriges Riksbank Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel*. I de første fem år var prisen blevet uddelt til nogle af økonomisk teoris og økonometriens pionerer, hvis banebrydende bidrag havde været med til at videnskabeliggøre økonomi med udviklingen af matematiske og statistiske metoder og modeller: Frisch og Tinbergen i 1969, Samuelson i 1970, Kuznets i 1971, Hicks og Arrow i 1972 og Leontief i 1973, så uddelingen af Nobelprisen til Hayek var et brud med den hidtidige praksis. Hayek var tilmed stærkt kritisk over for den form for videnskabeliggørelse af økonomien, der prægede den forskning, som de tidligere Nobelprismodtagere havde bedrevet, og han var en udtalt kritiker af Keynes' økonomiske teorier og af de økonomiske politikker, der baserede sig på keynesiansk makroøkonomisk teori, hvilket også adskilte ham fra de tidligere prismodtagere.

Hayek delte Nobelprisen med svenskeren Gunnar Myrdal, der blev nævnt først af de to. Da Nobelprisen i økonomi blev indstiftet, var der en klausul om, at den ikke kunne gives

1 Hayek nominerede selv Coase til Nobelprisen i 1978, 1982 og 1985, ligesom han også indstillede James Buchanan og Gary Becker, Caldwell (2017).

*Torben Mark Pedersen er cand. polit. og PhD i økonomi. Har studeret på Københavns Universitet, Harvard University og University of Chicago. Redaktør (ansv.) af *LIBERTAS*.

til en svensker i de første fem år, og 1974 var det sjette år. Der har været mange spekulationer om, at Nobelpriskomiteen havde et stærkt ønske om at hædre Gunnar Myrdal, men at de også havde et ønske om politisk at afbalancere tildelingen af Nobelprisen til den stærkt venstreorienterede Gunnar Myrdal, hvorfor de også valgte at hædre Hayek med Nobelprisen, Ebenstein (2001, 263).

I dag står det imidlertid klart, at det er Hayek og ikke Myrdal, der har ydet de væsentligste videnskabelige bidrag af de to. Gunnar Myrdals forskning er for længst glemt og overhalet af nyere forskning, hvorimod især Hayeks opdagelse af vigtigheden af vidensdelingen i samfundet og af prisernes informationsbærende og koordinerende rolle i en markedsøkonomi er en helt afgørende indsigt i, hvordan en markedsøkonomi fungerer, og i 2011 blev "The Use of Knowledge in Society" valgt til at være en af de 20 vigtigste artikler offentliggjort i *American Economic Review* i dets 100-årige historie, Arrow et al. (2011).

Økonomisk var Myrdal nærmest Hayeks modsætning: han var socialist, og efter meddelelsen om Nobelprisen holdt han en pressekonference, hvor han efterlyste pris- og lønkontrol og rationering af olie i USA, Ebenstein (2001, 262). Hayek var derimod af den opfattelse, at pris- og lønkontrol ødelægger det frie marked ved at forvride de relative priser, og når det anvendes til at bekæmpe inflationen, som Myrdal anbefalede, i stedet for at føre en stram pengepolitik, fører det til undertrykt inflation, der risikerer at føre til hyperinflation, hvis det får lov til at fortsætte. Myrdal havde også i flere omgange været socialdemokratisk medlem af den svenske Riksdag og minister i Tage Erlanders regering. Hans kone, Alva Myrdal, modtog Nobels fredspris i 1982. Myrdal var således en del af den venstreorienterede svenske politiske elite.

Myrdal var stærkt utilfreds med at skulle dele prisen med Hayek, og den 15. december 1976 – fire dage efter at Milton Friedman havde modtaget Nobelprisen – skrev Gunnar Myrdal et læserbrev til *Dagens Nyheter*, hvori han dels kritiserede den hemmelige proces, der lå til grund for tildelingen af Nobelprisen, og som ikke tillod nogen opposition forud for beslutningen, og dels anførte, at uddelingen af Nobelprisen var blevet en politisk handling, der burde stoppe. Interessant nok havde Myrdal tidligere været førende i opfordringen til at indstifte en Nobelpris i økonomi, Caldwell (2017), Ebenstein (2001, 261).

Motivationen for Nobelprisen

Hayek og Myrdal hædredes "for deres banebrydende arbejde inden for teorien om penge og økonomiske konjunktursvingninger og for deres gennemtrængende analyse af den indbyrdes afhængighed mellem økonomiske, sociale og institutionelle fænomener."

Nobelpriskomiteen nævner i sin pressemeddelelse Hayeks bidrag til penge- og konjunkturteori i 1920'erne og 30'erne, og den understreger især Hayeks bidrag til forståelsen af effektiviteten af forskellige økonomiske systemer:

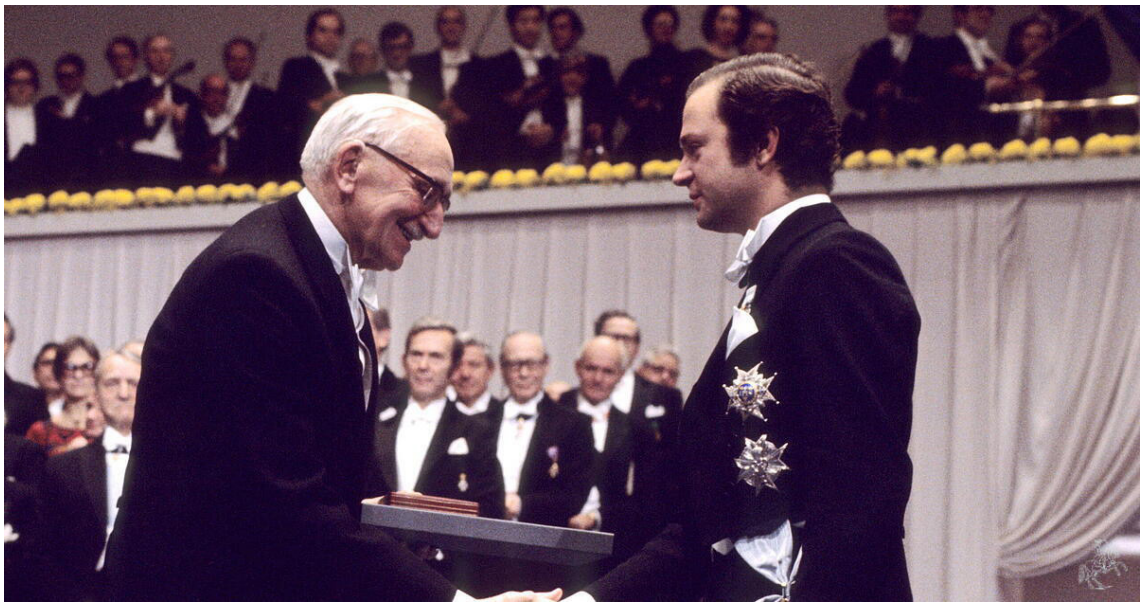
"From the mid-thirties he embarked on penetrating studies of the problems of centralized planning. As in all areas where von Hayek has carried out research, he gave a profound historical exposé of the history of doctrines and opinions in this field. He presented new ideas with regard to basic difficulties in "socialistic calculating," and investigated the possibilities of achieving effective results by decentralized "market socialism" in various forms. His guiding principle when comparing various systems is to study how efficiently all the knowledge and all the information dispersed among individuals and enterprises is utilized. His conclusion is that only by far-reaching decentralization in a market system with competition and free price-fixing is it possible to make full use of knowledge and information."

Hayeks bidrag til penge- og konjunkturteori har tidligere været omtalt i *LIBERTAS* i anledning af 40-året for Hayeks Nobelpris, Pedersen (2014), og skal ikke gentages her.

Prisuddelingen

Uddelingen af Nobelprisen i økonomi blev annonceret den 9. oktober 1974, og selve prisuddelingen fandt sted den 10. december. Hayek og hans kone ankom til Stockholm den 6. december for at deltage i en middag, som økonomen Bertil Ohlin og dennes kone holdt

Figur 1. Hayek modtager Nobelprisen i 1974 fra den svenske konge



den næste dag. Bertil Ohlin delte i øvrigt Nobelprisen i økonomi med James Meade i 1977 for deres bidrag til handelsteori. Hayeks datter og søn fra første ægteskab deltog i ceremonien den 10. december, der fandt sted sent om eftermiddagen i Stockholms Koncertsal.

Selve prisoverrækkelsen, der blev forestået af den svenske konge, figur 1, blev fulgt af en reception og festmiddag på rådhuset. I sin skåltale under festmiddagen udtalte Hayek, at hvis han var blevet spurgt, ville han ikke have anbefalet oprettelsen af en Nobelpris i økonomi, og han advarede mod at opfatte økonomer som eksperter på alle samfundsproblemer:

"if I had been consulted whether to establish a Nobel Prize in Economics, I should have decidedly advised against it (…) the Nobel Prize confers on an individual an authority which in economics no man ought to possess (…) the influence of the economist that mainly matters is an influence over laymen: politicians, journalists, civil servants and the public generally. There is no reason why a man who has made a distinctive contribution to economic science should be omnicompetent on all problems of society – as the press tends to treat him till in the end he may himself be persuaded to believe. One is even made to feel it a public duty to pronounce on problems to which one may not have devoted special attention."

Nobelpristalen

Den 11. december 1974 kl. 11 holdt Hayek sin Nobelpristale på Stockholm School of Economics. Talen havde titlen "The Pretence of Knowledge" eller på dansk: "Foregivelse af viden", der, som titlen antyder, (blandt andet) handler om faren ved, at økonomer foregiver at vide noget, som ingen i sagens natur kan vide. Hayek havde oprindelig planlagt at kalde talen for "The Dangers of the Scientistic Error", men endte med "The Pretence of Knowledge", en formulering, han havde anvendt tidligere, Caldwell (2024, 13).

Hayek havde skrevet sin tale under et to ugers ophold i Japan, efter at han havde fået meddelelsen om Nobelprisen, og talen var måske noget mere polemisk, end det er sædvanligt for Nobelprisforelæsninger, med sin kritik af økonomers rolle som eksperter på områder, som de ikke er specialister i.

Da Hayek holdt sin tale i december 1974, var alle vestlige lande i kølvandet på den første oliekrise ramt af stagflation – altså kombinationen af økonomisk stagnation med høj arbejdsløshed og høj inflation. Det var et fænomen, som traditionel keynesiansk makroøkonomi

ikke kunne forklare.

Især inflationsproblemet optog Hayek. I 1974 havde Hayek ikke i mange år beskæftiget sig med økonomisk teori, men i løbet af sommeren 1974 begyndte Hayek at opfatte inflationsproblemet som så alarmerende, at han følte det som sin pligt at råbe vagt i gevær, og han skrev en række læserbreve og holdt en række taler om det, optrykt i Hayek (1978). I et af sine indlæg i Londons *Daily Telegraph* fra den 15. og 16. oktober 1974 skriver Hayek, at "What we are experiencing are simply the economic consequences of Lord Keynes. It was on the advice and even urging of his pupils that governments everywhere have financed increasing parts of their expenditure by creating money on a scale which every reputable economist before Keynes would have predicted would cause precisely the sort of inflation we have got. They did this in the erroneous belief that this was both a necessary and a lastingly effective method of securing full employment," Hayek (1978, 192).

Hayek indleder sin Nobelpristale med at bemærke, at det vigtigste problem, som økonomer står over for i dag, er den accelererende inflation, som det "må indrømmes, er blevet fremkaldt af politikker, som flertallet af økonomer anbefalede og endog opfordrede regeringerne til at føre. Vi har i øjeblikket ikke megen grund til at være stolte: Som profession har vi lavet rod i tingene."[2]

Keynesiansk makroøkonomi var også kommet under angreb fra anden side for sin fejlagtige opfattelse af, hvad man kan opnå med pengepolitikken. Milton Friedman havde indledt angrebet i 1968, og fra 1972 og frem kritiserede nyklassikerne, Lucas, Sargent, Wallace m.fl., keynesiansk makroøkonomi for at være baseret på nogle makrosammenhænge, der ikke tager hensyn til, at de økonomiske agenter danner (rationelle) forventninger til fremtiden, og at de ændrer adfærd, når økonomien og dermed deres forventninger til fremtiden ændrer sig.

Hayeks kritik af keynesiansk makroøkonomi havde visse ligheder med nyklassikernes kritik, selv om han næppe har været bekendt med deres forskning på det tidspunkt, idet han også kritiserer keynesiansk makroteori (uden at nævne Keynes eller keynesianisme) for at basere sig på simple makrosammenhænge mellem den samlede beskæftigelse og den samlede efterspørgsel, og for at negligere vigtigheden af uoverensstemmelsen mellem efterspørgslen og anvendelsen af produktive ressourcer på de forskellige varer og tjenester, og for at negligere, at det er udtryk for, at strukturen af de relative priser og lønninger er forvredet.

Hayeks *økonomiske* kritik af keynesiansk makroøkonomi er mere generel og mere overfladisk end nyklassikernes kritik, men det var heller ikke Hayeks primære pointe i Nobelpristalen.

Hayek hævder, at den økonomiske teori, der ligger til grund for penge- og finanspolitikken, først og fremmest er produktet af en fejlagtig opfattelse af den korrekte videnskabelige metode. Økonomer har i en misforstået opfattelse af, hvad der er genstanden for deres forskning, forsøgt at efterligne naturvidenskabernes metode. Det har ifølge Hayek ført til den fejlagtige opfattelse, at alle vigtige faktorer nødvendigvis må være målbare, hvorfor keynesianske makroøkonomiske teorier er blevet formuleret i statistiske sammenhænge. Problemet er blot, at økonomi og andre samfundsvidenskabelige discipliner beskæftiger sig med grundlæggende *komplekse* fænomener, hvor vi aldrig fuldt ud vil kunne observere eller måle de vigtigste kausale faktorer. Økonomer har eksempelvis kun en upræcis og generel viden om, hvordan markedet virker, for ingen har viden om, hvordan de enkelte producenter eller forbrugere handler, eller hvordan producenter anskuer deres markedsforhold, deres teknologiske muligheder og danner forventninger til fremtiden. Økonomer kommer derfor aldrig til fuldt ud at forstå markedsprocesser i andet end generelle termer. Økonomer har således ikke håndfaste beviser for, præcis hvordan arbejdsløshed skyldes en fordrejning af de relative priser og lønninger, selv om vi har en generelt god forståelse af, at hvis alle priser og lønninger er fuldt fleksible, så vil der hurtigt indtræde en markedsligevægt med fuld beskæftigelse.

2 Citater fra Nobelprisforelæsningen er i anførselstegn, og der henvises til oversættelsen i dette nummer af *LIBERTAS* uden yderligere kildehenvisninger.

Figur 2. Gunnar Myrdal (1898-1987)



En af grundene til, at økonomer aldrig kan opnå en fuld forståelse af, hvordan markedet virker, er, at alle agenter på markedet har en særlig viden om netop deres egen forretning og egne markedsforhold, og da ingen enkelt person kan besidde summen af al den viden, kan økonomer aldrig med sikkerhed forudsige, hvilket sæt af relative priser og lønninger, der ville skabe ligevægt på alle markeder. Økonomer er begrænsede til at komme med *mønsterforudsigelser*, og markedets overlegenhed i forhold til enhver form for politisk kontrol stammer netop fra, at markedet mere effektivt udnytter al den viden, der er spredt på alle markedsdeltagere.

I sidste del af talen går Hayek over til at advare mod en anden konsekvens af den fejlagtige opfattelse af, at kun forskning, der efterligner naturvidenskab, er rigtig videnskab. Det forleder mange til at tro, at økonomer og andre samfundsvidenskabsmænd besidder en viden, som de ikke gør, og for at tilfredsstille offentlighedens forventninger føler mange forskere sig fristet til at udtale sig om noget, de ikke med sikkerhed kan sige noget om.

Det gør sig i særlig grad gældende, hvor der er tale om studiet af komplekse fænomener, og det er særlig farligt, for når nogen bilder sig ind, at de besidder både den nødvendige viden og magt til at forme samfundet, vil de sandsynligvis gøre mere skade end gavn.

Myrdals Nobelpristale

Gunnar Myrdal holdt først sin Nobelprisforelæsning i marts 1975, og den havde titlen "The Equality Issue in World Development", og han indtog det videnskabelige standpunkt, som Hayek havde kritiseret i sin tale. Gunnar Myrdal mente, at hvis den katastrofale udvikling i den tredje verden skulle vendes, hvilket Myrdal erklærer er et moralsk spørgsmål, så vil det være nødvendigt at reducere det høje forbrug i den udviklede del af verden og overføre tilsvarende enorme ressourcer til den tredje verden. Myrdal sluttede med nogle "moral and rational reasons for a new world order": "Our economic growth in a true sense could certainly be continued, but it should be directed differently, and in a planned way, to serve our real interest in a better life (…) Real economic planning should be done in these rational terms," Myrdal (1975).

Central planlægning

Myrdal var langt fra den eneste økonom, der efterlyste mere statslig planlægning i begyndelsen af 1970'erne. Wassily Leontief, der var blevet hædret med Nobelprisen i 1973, var en anden fremtrædende økonom, der efterlyste mere statslig planlægning. I marts 1974 skrev han et læserbrev til New York Times, hvori han efterlyste oprettelsen af et *National Economic Planning Board*, og i februar 1975 skrev han et avisindlæg, som han indledte med det noget naive spørgsmål: "Why is planning considered a good thing for individuals and business but a bad thing for the national economy?" Caldwell (2017).

Leontiefs efterlysning af central planlægning på statsniveau er et godt udtryk for, hvor påvirket mange intellektuelle i Vesten var af sovjetkommunismen med dens centrale planlægning i 1970'erne, men debatten om de relative fordele ved markedet kontra planøkonomien var et spørgsmål, som Mises og Hayek havde behandlet udførligt i 1920'erne, 30'erne og 40'erne, og som også Milton Friedman havde skrevet om ved flere lejligheder. Hayek svarede igen med en artikel "The New Confusion about Planning" i erhvervstidsskriftet *The Morgan Guaranty Survey* i 1976, optrykt i Hayek (1978), hvor han indledningsvist kritiserer Leontief for ikke at forholde sig til de tidligere debatter om central planlægning. Hayek

sammenfatter hovedargumentet mod central planlægning således: "the economic order of any large society rests on a utilization of the knowledge of particular circumstances widely dispersed among thousands or millions of individuals. (…) The market and the competitive determination of prices have provided a procedure by which it is possible to convey to the individual managers of productive units as much information in condensed form as they need in order to fit their plans into the order of the rest of the system. The alternative of having all the individual managers or businesses convey to a central planning authority the knowledge of particular facts which they possess is clearly impossible – simply because they never can know beforehand which of the many concrete circumstances about which they have knowledge or could find out might be of importance to the central planning authority," Hayek (1978, 236).

Efter Nobelprisen

De fem år forud for Hayeks Nobelpris var den værste periode i Hayeks liv. Han havde forladt Freiburg Universitet i 1969 for at flytte tilbage til Østrig med sin kone, Helene, til en stilling som gæsteprofessor ved Salzburg Universitet. Han erfarede hurtigt, at det var en fejltagelse. Der var intet økonomisk institut, universitetsbiblioteket var ringe, og der var ikke noget stimulerende intellektuelt miljø for Hayek. Oven i det led Hayek af et dårligt helbred; han fik senere konstateret, at han havde haft en blodprop, og han led af depression eller var deprimeret over, at sygdommen ikke tillod ham at arbejde så meget.

Hayek havde udarbejdet størstedelen af sit senere hovedværk, *Law, Legislation and Liberty*, i årene 1962-69 i Freiburg, men sygdommen afholdt Hayek fra at færdiggøre værket. Han formåede dog at færdiggøre første bind med titlen *Rules and Order* i 1973, og det blev udgivet før resten af værket, fordi han frygtede, at han ikke skulle være i stand til at færdiggøre projektet.

Hayeks helbred forbedredes imidlertid ret pludseligt i foråret 1974, og han begyndte at skrive igen, men det var ikke mindst tildelingen af Nobelprisen, der nærmest foryngede Hayek og gav ham fornyet energi. I tilbageblik udtalte Hayek: "Some years ago I tried old age, but discovered I didn't like it", Butler (1983, 7).

Efter næsten at have været glemt i den store offentlighed gav Nobelprisen Hayek en ny prominent status. Han blev pludselig efterspurgt som taler, gav talrige interviews og blev rådspurgt om økonomiske spørgsmål. I 1977 vendte han tilbage til universitetet i Freiburg og tilmed til den lejlighed, hvor han og hans kone havde boet tidligere.

Ikke mindst Margaret Thatcher fremhævede Hayek og hans *The Constitution of Liberty* som det ideologiske grundlag for sit politiske virke. Margaret Thatcher indstillede også Hayek til "Member of the Order of the Companions of Honour" i 1984 for hans "services to the study of economics", figur 3.

Hayeks nye status som offentlig intellektuel førte også til møder med paven og med præsident Reagan. Han modtog talrige hædersbevisninger, og i 1991 tildelte præsident George H. W. Bush ham "Presidential Medal of Freedom." På det tidspunkt var Hayek dog for dårlig til selv at modtage hæderen, og han blev repræsenteret af sin søn. Medaljen blev fulgt af følgende tekst: "Friedrich August von Hayek has done more than any thinker of our age to explore the promise and contours of liberty. He grew up in the shadow of Hitler's tyranny and devoted himself at an early age to the nurture of institutions that preserve and expand freedom, the lifeblood of a full life. *The Road to Serfdom* still thrills readers everywhere, and his subsequent works inspire people throughout the world because they possess the vigor and feel of real life – not just the hollow ring of abstract theory. Professor von Hayek has revolutionized the world's intellectual and political life. Future generations will read his works with the same sense of history and awe that inspire us today."

Akademiske værker

Hayek færdiggjorde andet bind af *Law, Legislation and Liberty*, der udkom i 1976 med undertitlen *The Mirage of Social Justice*, og tredje bind udkom i 1979 med undertitlen *The Political Order of a Free People*. Det var eksplicit hensigten med værket, at det skulle være "a new statement of the liberal principles of justice and

Figur 3. Hayek i 1984 fremviser sin britiske orden "Member of the Order of the Companions of Honour"



political economy", og det var især i det værk, at Hayek udviklede sine tanker om udviklingen af spontane ordener, der fremkommer som en utilsigtet følge af en regelbaseret adfærd, men som ikke er planlagt af nogen. Som titlen antyder, skelnede Hayek mellem *lov*, der er opdaget af dommere i en evolutionær proces baseret på præcedens, og *lovgivning*, der er rationelt og intentionelt udfærdiget af en lovgivende myndighed. På samme måde skelnede han mellem "rules of just conduct", der er opstået spontant i et historisk forløb, og statslige kommandoer, "directions of government", og han skelnede mellem spontane ordener, der kan opstå i samfundet i en evolutionær proces som det ikke-intenderede resultat af alles handlinger og en form for gruppeselektion, og organisationer, der forudsætter en organisator, og hvor der altid vil opstå en fristelse til at ville planlægge realiseringen af ét fælles mål for alle.

Mange af de samme temaer berørte Hayek i en række artikler offentliggjort i *Studies in Philosophy, Politics and Economics* fra 1967 og i *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas* fra 1978.

1970'ernes høje inflation fik Hayek til igen at kaste sig over pengeteori, men han troede nu ikke længere på muligheden for at genindføre en guldstandard, der var blevet endelig afskaffet i 1971, da USA gik fra guldet. Hayek var nu af den opfattelse, at det ikke så meget er statens ret til at udstede penge, der er problemet, som statens monopolstilling i pengeudstedelsen:[3] "What is so dangerous and ought to be done away with is not governments' right to issue money but the exclusive right to do so," Hayek (1976, 16). Hayek foreslår derfor en afnationalisering af pengeudstedelsen således, at statens monopol på udstedelse af pengesedler ophæves, og private virksomheder kan udstede penge på et frit marked. Det sker i en bemærkelsesværdig række af korte udgivelser: *Choice in Currency. A Way to Stop Inflation* fra 1976, *Denationalization of Money* fra 1976 med anden udgave i 1978, og endelig *A Free-Market Monetary System* fra 1979.

Ifølge Hayek skulle forslaget have flere fordele: Med fri konkurrence mellem valutaer vil offentligheden vælge den mest stabile fiat-penge. Statsligt udstedte penge ville blive udkonkurreret, pengepolitik ville forsvinde, og centralbanken ville miste sine funktioner og visne bort. Og langsigtet prisstabilitet ville blive resultatet, se Pedersen (2012) for en nærmere omtale.

I 1988 udkom Hayeks sidste bog, *The Fatal Conceit. The Errors of Socialism*. Det var tredje runde af Hayeks socialismekritik. Med udgivelsen af "Economics and Knowledge" i 1937 og "The Use of Knowledge in Society" i 1945 havde Hayek vist, at central planlægning nødvendigvis må være ineffektiv, fordi ingen central planlægningsmyndighed er i besiddelse af al den information, der er spredt på millioner af forbrugere og producenter, og i *The Road to Serfdom* havde Hayek kritiseret central planlægning for at føre til ufrihed. I denne tredje og sidste runde af socialismekritik forsøgte Hayek at samle det hele. Hayek blev syg i 1985, og i de sidste år af sit liv led han under dårlig hukommelse. Hayek var således ikke i stand til at

3 Hayek var allerede inde på den tanke i *The Constitution of Liberty*, Hayek (1960, 520).

færdiggøre *The Fatal Conceit* i den form, han oprindelig havde tænkt sig, og *The Fatal Conceit* blev ikke bare færdigredigeret men også delvist omskrevet, kapiteloverskrifter blev ændret, afsnit flyttet rundt og tekst tilføjet af W.W. Bartley, Ebenstein (2003, kap. 18). Resultatet var hverken ubetinget vellykket eller helt og aldeles Hayeks værk.

Bartley blev også redaktør af University of Chicago Press' udgivelse af Hayeks samlede værker, hvoraf der ved udgangen af 2024 er udgivet 19 bind. Liberty Fund har udgivet 14 af disse bind i paperback. Det førte også til oprettelsen af *The Hayek Archival Collection* ved Hoover Institution, så alle Hayeks noter og papirer er tilgængelige for forskere.

Året efter udgivelsen af *The Fatal Conceit* faldt Berlinmuren, og der opstod en stemning af, at von Mises og Hayek havde haft ret i deres socialismekritik. I et brev til præsidenten for Cato Institute skrev Hayek, at han ikke kunne være mere tilfreds med at opleve "the ultimate victory of our side in the long dispute of the principles of the free market," Ebenstein (2003, 234).

Tildelingen af Nobelprisen i økonomi førte også til en forøget interesse for den østrigske økonomiske skole især blandt fagøkonomer. Det faldt sammen med genoplivningen af den østrigske økonomiske skole i 1970'erne, der ofte dateres til at være begyndt med en otte-dages konference i juni 1974 i Vermont om den østrigske skole efter von Mises' død året før, Pedersen (2024).

Efterskrift: Udgivelsen af "The Pretence of Knowledge"

Hayek havde fået Nobelpriskomiteens tilladelse til at offentliggøre sin Nobelprisforelæsning i et økonomisk tidsskrift, og han valgte *Economica*, der blev udgivet af *London School of Economics*, og som Hayek havde været redaktør af under anden verdenskrig. Redaktørerne ønskede imidlertid en række rettelser, hvilket Hayek afviste, Caldwell (2017, 2024).

I stedet blev forelæsningen offentliggjort i *Swedish Journal of Economics* i 1975, der i dag hedder *Scandinavian Journal of Economics*. Talen findes også på Nobelprishjemmesiden: https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/1974/hayek/lecture/

Talen er optrykt talrige gange:

F. A. von Hayek (1978): *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas.* London.

F. A. von Hayek (2008): *A Free-Market Monetary System* and *The Pretense of Knowledge*. Auburn, Al. Ludwig von Mises Institute.

American Economic Review Vol. 79, no. 6, 3-7, (1989).

Caldwell (ed.) (2014): *The Market and Other Orders. Collected Works of F.A. Hayek.* Chicago

Niemietz (ed.) (2024): *Hayek's Nobel 50 Years On. Hobart Paperback 222*. www.iea.org.uk

Foundation for Economic Education har offentliggjort talen på deres hjemmeside: https://fee.org/resources/the-pretense-of-knowledge/

Libertarianism.org har offentliggjort talen på deres hjemmeside: https://www.libertarianism.org/articles/pretence-knowledge-nobel-prize-lecture.

Mises Institute har offentliggjort talen på deres hjemmeside: https://mises.org/speech-presentation/pretense-knowledge

Det har ikke været muligt at finde ud af, hvem der ejer copyright til talen.

Litteratur

Arrow, K.J., B.D. Bernheim, M.S. Feldstein, D.L. McFadden, J.M. Poterba, and R.M. Solow (2011): "100 Years of the American Economic Review: The Top 20 Articles." *American Economic Review*, 101, 1.

Butler, Eamonn (1983): *Hayek. His contribution to the political and economic thought of our time.* London.

Caldwell, Bruce (2017): "Hayek's Nobel" i *Advances in Austrian Economics Volume 21. Revisiting Hayek's Political Economy.*

Caldwell, Bruce (2024): ”Hayek's Nobel” i Niemietz (ed.): *Hayek's Nobel 50 Years On. Hobart Paperback 222*. www.iea.org.uk

Ebenstein, Alan (2001): *Friedrich Hayek. A Biography.* New York.

Ebenstein, Alan (2003): *Hayek's Journey. The Mind of Friedrich Hayek*. New York.

Hayek, F. A. von (1960): *The Constitution of Liberty*. Chicago.

Hayek, F. A. von (1974): "The Pretence of Knowledge" *Swedish Journal of Economics* vol. 77 (4), 433-42, (1975).

Hayek, F. A. von (1976): *Choice in Currency. A Way to Stop Inflation*. London, IEA.

Hayek, F. A. von (1978): *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas.* London.

Kirzner, Israel M. (2015): "Hayek, the Nobel, and the revival of Austrian economics," *Review of Austrian Economics* 28, 225-36.

Myrdal, Gunnar (1975): "The Equality Issue in World Development" https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/1974/myrdal/lecture/

Niemietz, Kristian (ed.) (2024): *Hayek's Nobel 50 Years On. Hobart Paperback 222*. www.iea.org.uk

Pedersen, Torben Mark (2012): ”Mises, Hayek og Rothbard om guldstandard og free banking” *LIBERTAS* nr. 51, 20-39.

Pedersen, Torben Mark (2014): "F. A. Hayek: 1944, 1974," *LIBERTAS* nr. 59, 24-35.

Pedersen, Torben Mark (2024): "1974: Genfødslen af den østrigske skole i USA." *LIBERTAS* nr. 86, 39-50

Foregivelse af viden

Hayeks Nobelpristale, Stockholm d. 11. december 1974

Friedrich August von Hayek*

I sin Nobelpristale talte Hayek om, hvor farligt det kan være, når økonomi og andre samfundsvidenskaber forsøger at imitere naturvidenskabernes metoder, for sådan noget som markedsmekanismen er et komplekst fænomen, der er resultatet af mange menneskers handlinger, der hver især er baseret på privat viden om markedsforhold og de teknologiske muligheder, som ikke er kendt for videnskabsmanden eller for nogen enkelt person. I økonomi og andre samfundsvidenskaber har vi således ikke nogen præcis kvantitativ viden om de vigtigste faktorer, der bidrager til at etablere en markedsligevægt, og det vil hverken være muligt at fremkomme med præcise forudsigelser eller kontrollere den økonomiske udvikling. At foregive, at vi besidder en viden, som vi ikke besidder, og som vi ikke kan besidde, kan gøre megen skade.

Den særlige anledning til dette foredrag, kombineret med det vigtigste praktiske problem, som økonomer står over for i dag, har gjort valget af emne næsten uundgåeligt. På den ene side markerer den endnu nylige indstiftelse af Nobels mindepris i økonomisk videnskab et vigtigt skridt i den proces, hvorved økonomien efter den brede offentligheds mening er blevet indrømmet noget af de fysiske videnskabers værdighed og prestige. På den anden side opfordres økonomerne i dette øjeblik til at sige, hvordan man kan frigøre den frie verden fra den alvorlige trussel om accelererende inflation, som det må indrømmes, er blevet fremkaldt af politikker, som flertallet af økonomer anbefalede og endog opfordrede regeringerne til at føre. Vi har i øjeblikket ikke megen grund til at være stolte: Som profession har vi lavet rod i tingene.

Det forekommer mig, at økonomernes manglende evne til at styre politikken mere succesfuldt hænger sammen med deres tilbøjelighed til så tæt som muligt at efterligne de strålende succesrige fysiske videnskabers metoder – et forsøg, der på vores område kan føre til direkte fejltagelser. Det er en tilgang, der er blevet beskrevet som den "videnskabelige" holdning – en holdning, der, som jeg definerede den for omkring tredive år siden, "er afgjort uvidenskabelig i ordets egentlige betydning, da den indebærer en mekanisk og ukritisk anvendelse af tankebaner på andre områder end dem, de er blevet dannet i." Jeg vil i dag begynde med at forklare, hvordan nogle af de alvorligste fejl i den seneste tids økonomiske politik er en direkte konsekvens af denne videnskabelige fejltagelse.

*Talen er oversat af Torben Mark Pedersen

Den teori, der har været retningsgivende for penge- og finanspolitikken i de seneste tredive år,[1] og som jeg hævder i vid udstrækning er produktet af en fejlagtig opfattelse af den korrekte videnskabelige metode, består i påstanden om, at der eksisterer en simpel positiv sammenhæng mellem den samlede beskæftigelse og størrelsen af den samlede efterspørgsel efter varer og tjenesteydelser. Det fører til den tro, at vi permanent kan sikre fuld beskæftigelse ved at fastholde de samlede pengeudgifter på et passende niveau. Blandt de forskellige teorier, der er fremsat for at forklare den omfattende arbejdsløshed, er dette sandsynligvis den eneste, som kan fremføres til støtte for stærke kvantitative beviser. Ikke desto mindre betragter jeg det som fundamentalt falsk, og at handle på det, som vi nu erfarer, er meget skadeligt.

Vi har i øjeblikket ikke megen grund til at være stolte: Som profession har vi lavet rod i tingene.

Dette bringer mig til det afgørende spørgsmål. I modsætning til situationen inden for de fysiske videnskaber, så er de aspekter af begivenhederne, der skal redegøres for, inden for økonomi og andre discipliner, der beskæftiger sig med essentielt komplekse fænomener, og som vi kan få kvantitative data om, nødvendigvis begrænsede og inkluderer måske ikke de vigtigste. Mens det i de fysiske videnskaber almindeligvis antages, og sandsynligvis med god grund, at enhver vigtig faktor, der bestemmer de observerede begivenheder, i sig selv vil være direkte observerbare og målbare, så gælder det i studiet af så komplekse fænomener som markedet, der afhænger af mange individers handlinger, at alle de omstændigheder, der bestemmer resultatet af en proces, næppe nogensinde vil blive fuldt ud kendt eller målbare, af grunde, som jeg vil forklare senere. Og mens forskeren i de fysiske videnskaber vil være i stand til at måle, hvad han på grundlag af en *prima facie-teori* finder vigtigt, bliver det i samfundsvidenskaberne ofte behandlet som vigtigt, som tilfældigvis er tilgængeligt for måling. Dette føres undertiden til et punkt, hvor det kræves, at vores teorier skal formuleres i sådanne termer, at de kun refererer til målbare størrelser.

Det kan næppe benægtes, at et sådant krav helt vilkårligt begrænser de kendsgerninger, der skal anerkendes som mulige årsager til de begivenheder, der finder sted i den virkelige verden. Dette synspunkt, der ofte naivt accepteres som krævet af videnskabelige metoder, har nogle temmelig paradoksale konsekvenser. Med hensyn til markedet og lignende sociale strukturer har vi naturligvis kendskab til en lang række kendsgerninger, som vi ikke kan måle, og som vi faktisk kun har meget upræcis og generel information om. Og fordi virkningerne af disse kendsgerninger i et bestemt tilfælde ikke kan bekræftes af kvantitative beviser, bliver de simpelthen ignoreret af dem, der har svoret kun at indrømme, hvad de betragter som videnskabelige beviser: de går derefter gladeligt ud fra fiktionen om, at de faktorer, som de kan måle, er de eneste, der er relevante.

Korrelationen mellem den samlede efterspørgsel og den samlede beskæftigelse er for eksempel kun omtrentlig, men da det er den *eneste*, vi har kvantitative data om, accepteres den som den eneste årsagssammenhæng, der tæller. På denne standard kan der således meget vel eksistere bedre "videnskabelige" beviser for en falsk teori, som vil blive accepteret, fordi den er mere "videnskabelig", end for en gyldig forklaring, som afvises, fordi der ikke er tilstrækkelige kvantitative beviser for den.

Lad mig illustrere dette med en kort skitse af, hvad jeg betragter som den vigtigste egentlige årsag til den omfattende arbejdsløshed – en redegørelse, der også vil forklare, hvorfor en sådan arbejdsløshed ikke kan kureres varigt med den inflationspolitik, som den mest fremtrædende teori anbefaler. Denne korrekte forklaring forekommer mig at være, at der er uoverensstemmelser mellem fordelingen af efterspørgslen mellem de forskellige varer og tjenester og fordelingen af arbejdskraft og andre ressourcer mellem produktionen af disse produkter. Vi har et ret godt "kvalitativt" kendskab

1 Hayek taler om keynesiansk makroøkonomi uden at nævne Keynes eller keynesianismen, red.

til de kræfter, hvormed der skabes en overensstemmelse mellem udbud og efterspørgsel i de forskellige sektorer af det økonomiske system, om de betingelser, hvorunder den vil blive opnået, og om de faktorer, der sandsynligvis vil forhindre en sådan tilpasning. De forskellige trin i beretningen om denne proces er afhængige af kendsgerninger fra hverdagens erfaringer og få, der gør sig den ulejlighed at følge argumentet, vil sætte spørgsmålstegn ved gyldigheden af de faktuelle antagelser eller den logiske rigtighed af de konklusioner, der drages af dem. Vi har faktisk god grund til at tro, at arbejdsløsheden er et tegn på, at strukturen i de relative priser og lønninger er blevet forvredet (normalt på grund af monopolistisk eller statslig prisfastsættelse), og at det vil være nødvendigt at tilpasse de relative priser og en vis overførsel af arbejdskraft for at genoprette ligheden mellem efterspørgsel og udbud af arbejdskraft i alle sektorer.

Men når vi bliver bedt om kvantitative beviser for den særlige pris- og lønstruktur, der ville være nødvendig for at sikre et gnidningsløst og kontinuerligt salg af de udbudte produkter og tjenesteydelser, må vi indrømme, at vi ikke har sådanne oplysninger. Vi kender med andre ord de almindelige betingelser, hvorunder det, vi lidt misvisende kalder en ligevægt, vil etablere sig, men vi ved aldrig, hvilke særlige priser eller lønninger der ville eksistere, hvis markedet skulle etablere en sådan ligevægt. Vi kan blot sige, under hvilke betingelser vi kan forvente, at markedet fastsætter priser og lønninger, hvor efterspørgslen vil være lig med udbuddet. Men vi kan aldrig fremlægge statistiske oplysninger, der viser, hvor meget de herskende priser og arbejdslønninger *afviger* fra dem, der ville sikre et kontinuerligt salg af det nuværende udbud af arbejdskraft. Selv om denne redegørelse for årsagerne til arbejdsløsheden er en empirisk teori i den forstand, at den kan bevises at være forkert, f.eks. hvis en almindelig lønstigning med en konstant pengemængde ikke førte til arbejdsløshed, er det bestemt ikke den slags teori, som vi kan bruge til at opnå specifikke numeriske forudsigelser om lønniveauerne eller arbejdsfordelingen, som man kan forvente.

Men hvorfor skulle vi i økonomisk teori være nødt til at påberåbe os uvidenhed om den slags kendsgerninger, som en videnskabsmand i tilfælde af en fysisk teori helt sikkert forventes at give præcise oplysninger om? Det er sandsynligvis ikke overraskende, at de, der er imponeret af de fysiske videnskabers eksempel, finder denne holdning meget utilfredsstillende og insisterer på de bevisstandarder, som de finder der. Grunden til denne situation er den kendsgerning, som jeg allerede kort har omtalt, at samfundsvidenskaberne ligesom meget af biologien men i modsætning til de fleste områder af de fysiske videnskaber har at gøre med strukturer af *grundlæggende* kompleksitet, dvs. med strukturer, hvis karakteristiske egenskaber kun kan udvises ved modeller, der består af relativt store antal variabler. Konkurrence er f.eks. en proces, der kun giver visse resultater, hvis den foregår blandt et ret stort antal handlende personer.

> Samfundsvidenskaberne (…) har at gøre med strukturer af *grundlæggende* kompleksitet, dvs. med strukturer, hvis karakteristiske egenskaber kun kan udvises ved modeller, der består af relativt store antal variabler.

På nogle områder, især hvor der opstår problemer af lignende art inden for de fysiske videnskaber, kan vanskelighederne overvindes ved i stedet for specifikke oplysninger om de enkelte grundstoffer at bruge data om den relative hyppighed eller sandsynligheden for forekomsten af grundstoffernes forskellige karakteristiske egenskaber. Men dette er kun sandt, hvor vi har at gøre med det, der af Dr. Warren Weaver (tidligere fra Rockefeller Foundation) er blevet kaldt, med en skelnen der burde være langt mere udbredt, "fænomener af uorganiseret kompleksitet" i modsætning til de "fænomener af organiseret kompleksitet", som vi har

at gøre med i samfundsvidenskaberne.[2] Organiseret kompleksitet betyder her, at karakteren af de strukturer, der viser den, ikke kun afhænger af egenskaberne af de enkelte elementer, som de er sammensat af, og den relative hyppighed, hvormed de forekommer, men også af den måde, hvorpå de enkelte elementer er forbundet med hinanden. I forklaringen på sådanne strukturers funktion kan vi af denne grund ikke erstatte oplysningerne om de enkelte elementer med statistiske oplysninger, men kræve fuld information om hvert element, hvis vi ud fra vores teori skal udlede specifikke forudsigelser om individuelle begivenheder. Uden sådanne specifikke oplysninger om de enkelte elementer vil vi være begrænset til, hvad jeg ved en anden lejlighed har kaldt rene mønsterforudsigelser – forudsigelser af nogle af de generelle egenskaber ved de strukturer, der vil danne sig selv, men som ikke indeholder specifikke udsagn om de enkelte elementer, som strukturerne vil bestå af.[3]

Dette gælder især for vores teorier, der tager højde for fastlæggelsen af de systemer for relative priser og lønninger, der vil danne sig på et velfungerende marked. I fastsættelsen af disse priser og lønninger vil der indtræde effekten af særlig viden, som hver enkelt af deltagerne i markedsprocessen er i besiddelse af – en sum af viden, som i deres helhed ikke kan kendes af den videnskabelige iagttager eller af nogen anden enkelt hjerne. Det er i sandhed kilden til markedsordenens overlegenhed og grunden til, at den, når den ikke undertrykkes af regeringsmagten, regelmæssigt fortrænger andre former for orden, at der i den deraf følgende allokering af ressourcer vil blive udnyttet mere af den viden om bestemte kendsgerninger, som kun eksisterer spredt blandt et utal af personer end nogen enkelt person kan besidde. Men fordi vi, de iagttagende videnskabsmænd, aldrig kan kende alle determinanterne for en sådan orden, og følgelig heller ikke kan vide, ved hvilken bestemt struktur af priser og lønninger efterspørgslen overalt ville være lig med udbuddet, kan vi heller ikke måle afvigelserne fra denne orden. Vi kan heller ikke statistisk teste vores teori om, at det er afvigelserne fra dette "ligevægtssystem" af priser og lønninger, der gør det umuligt at sælge nogle af produkterne og tjenesterne til de priser, de udbydes til.

Før jeg fortsætter med min umiddelbare bekymring, vil jeg med hensyn til virkningerne af alt dette på den nuværende beskæftigelsespolitik mere specifikt definere de iboende begrænsninger i vores numeriske viden, som så ofte overses. Det vil jeg gerne gøre for at undgå at give indtryk af, at jeg generelt afviser den matematiske metode i økonomi. Jeg betragter det faktisk som den store fordel ved den matematiske metode, at den gør det muligt for os ved hjælp af algebraiske ligninger at beskrive et mønsters generelle karakter, selv når vi er uvidende om de numeriske værdier, der vil bestemme dets særlige manifestation. Vi kunne næppe have opnået dette omfattende billede af den gensidige afhængighed mellem de forskellige hændelser på et marked uden denne algebraiske teknik. Det har imidlertid ført til illusionen om, at vi kan bruge denne teknik til at bestemme og forudsige de numeriske værdier af disse størrelser, og dette har ført til en forgæves søgen efter kvantitative eller numeriske konstanter. Dette skete på trods af, at de moderne grundlæggere af matematisk økonomi ikke havde sådanne illusioner. Det er sandt, at deres ligningssystemer, der beskriver mønstret for en markedsligevægt, er formuleret på en sådan måde, at hvis vi var i stand til at udfylde alle de tomme felter i de abstrakte formler, dvs. hvis vi kendte alle parametrene i disse ligninger, kunne vi beregne priserne og mængderne af alle solgte varer og tjenester. Men som Vilfredo Pareto, en af grundlæggerne af denne teori, klart sagde, kan dens formål ikke være "at nå frem til en numerisk beregning af priserne", fordi, som han sagde, det ville være "absurd" at antage, at vi kunne fastslå alle data.[4] Ja, hovedpointen blev allerede erkendt

2 Warren Weaver, "A Quarter Century in the Natural Sciences", *Rockefeller Foundation Annual Report* 1958, kapitel I, "Science and Complexity".

3 Se mit essay "The Theory of Complex Phenomena" i *The Critical Approach to Science and Philosophy. Essays in Honor of K.R. Popper*, ed. M. Bunge, New York 1964. Genoptrykt (med tilføjelser) i mine *Studies in Philosophy, Politics and Economics*, London and Chicago 1967.

4 V. Pareto, *Manuel d'économie politique*, 2. udg., Paris 1927, s. 223-4.

af de bemærkelsesværdige foregribere af moderne økonomi, de spanske skolastikere i det sekstende århundrede, som understregede, at det, de kaldte *pretium mathematicum*, den matematiske pris, afhang af så mange særlige omstændigheder, at den aldrig kunne kendes af mennesket, men kun var kendt af Gud.[5] Jeg ville nogle gange ønske, at vores matematiske økonomer ville tage dette til sig. Jeg må indrømme, at jeg stadig tvivler på, at deres søgen efter målbare størrelser har ydet væsentlige bidrag til vores *teoretiske* forståelse af økonomiske fænomener – til forskel fra deres værdi som en beskrivelse af bestemte tilstande. Jeg er heller ikke parat til at acceptere undskyldningen om, at denne gren af forskningen stadig er meget ung: Sir William Petty (1623-87), grundlæggeren af økonometrien, var trods alt en noget ældre kollega til Sir Isaac Newton i Royal Society!

Der er måske få tilfælde, hvor overtroen om, at kun målbare størrelser kan være vigtige, har gjort positiv skade på det økonomiske område, men de nuværende inflations- og beskæftigelsesproblemer er meget alvorlige. Dens virkning har været, at det, der sandsynligvis er den sande årsag til den omfattende arbejdsløshed, er blevet ignoreret af det videnskabeligt indstillede flertal af økonomer, fordi dens funktion ikke kunne bekræftes af direkte observerbare relationer mellem målbare størrelser, og at en næsten ensidig koncentration på kvantitativt målbare overfladefænomener har frembragt en politik, der har gjort tingene værre.

Det må naturligvis uden videre indrømmes, at den form for teori, som jeg betragter som den sande forklaring på arbejdsløsheden, er en teori med noget begrænset indhold, fordi den kun giver os mulighed for at komme med meget generelle forudsigelser om, hvilken *slags* begivenheder vi må forvente i en given situation. Men virkningerne på politikken af de mere ambitiøse konstruktioner har ikke været særlig heldige, og jeg indrømmer, at jeg foretrækker sand, men ufuldkommen viden, selv om den efterlader meget ubestemt og uforudsigelig, frem for en foregivelse af nøjagtig viden, der sandsynligvis er falsk. Den anerkendelse, som den tilsyneladende overensstemmelse med anerkendte videnskabelige standarder kan vinde for tilsyneladende enkle, men falske teorier, kan, som dette eksempel viser, have alvorlige konsekvenser.

I det omtalte tilfælde er netop de foranstaltninger, som den dominerende "makroøkonomiske" teori har anbefalet som middel mod arbejdsløsheden, nemlig stigningen i den samlede efterspørgsel, blevet årsag til en meget omfattende fejlallokering af ressourcerne, som sandsynligvis vil gøre en senere omfattende arbejdsløshed uundgåelig. Den stadige tilførsel af yderligere pengemængder på de steder i det økonomiske system, hvor den skaber en midlertidig efterspørgsel, som må ophøre, når stigningen i pengemængden standser eller aftager, sammen med forventningen om en fortsat prisstigning, trækker arbejdskraft og andre ressourcer ind i beskæftigelser, der kun kan vare, så længe stigningen i pengemængden fortsætter i samme tempo – eller måske endda kun så længe den fortsætter med at accelerere med en given hastighed. Det, denne politik har skabt, er ikke så meget et beskæftigelsesniveau, der ikke kunne have været opnået på andre måder, som en fordeling af beskæftigelsen, der ikke kan opretholdes i det uendelige, og som efter nogen tid kun kan opretholdes ved en inflationsrate, der hurtigt vil føre til en disorganisering af al økonomisk aktivitet. Det er en kendsgerning, at vi på grund af en fejlagtig teoretisk opfattelse er blevet ført ind i en prekær situation, hvor vi ikke kan forhindre, at der igen opstår en betydelig arbejdsløshed. Ikke fordi, som denne teori undertiden misrepræsenteres, denne arbejdsløshed bevidst skabes som et middel til at bekæmpe inflationen, men fordi den nu nødvendigvis vil opstå som en dybt beklagelig, men uundgåelig konsekvens af fortidens fejlagtige politik, så snart inflationen ophører med at accelerere.

Jeg må imidlertid nu lade disse problemer af umiddelbar praktisk betydning, som jeg har introduceret, hovedsagelig forlade som en illustration af de betydningsfulde konsekvenser, der kan følge af fejl vedrørende videnskabsfilosofiens abstrakte problemer. Der er lige så

5 Se f.eks. Luis Molina, *De iustitia et iure*, Köln 1596-1600, tom. II, disp. 347, nr. 3, og især Johannes de Lugo, *Disputationum de iustitia et iure tomus secundus*, Lyon 1642, disp. 26, sect. 4, no. 40.

stor grund til at være bekymret for de langsigtede farer på et meget bredere område ved den ukritiske accept af påstande, der *fremstår som* videnskabelige, som der er med hensyn til de problemer, jeg lige har diskuteret. Det, jeg først og fremmest ønskede at fremhæve med den aktuelle illustration, er, at på mit område men jeg tror også generelt på samfundsvidenskabernes område, er det, der overfladisk ligner den mest videnskabelige procedure, ofte det mest uvidenskabelige, og derudover er der på disse områder klare grænser for, hvad vi kan forvente, at videnskaben udretter. Det betyder, at det kan have beklagelige virkninger at overlade mere til videnskaben – eller at bevidst styre efter videnskabelige principper, end videnskabelig metode kan opnå. Naturvidenskabens fremskridt i moderne tid har naturligvis overgået alle forventninger i en sådan grad, at enhver antydning af, at der kan være nogle grænser for den, uundgåeligt vil vække mistanke. Især vil alle dem modsætte sig en sådan indsigt, der har håbet, at vores voksende evne til forudsigelse og kontrol, der almindeligvis betragtes som det karakteristiske resultat af videnskabelige fremskridt, anvendt på samfundets processer, snart ville sætte os i stand til at forme samfundet helt efter vores smag. Det er sandt, at i modsætning til den opstemthed, som de fysiske videnskabers opdagelser har tendens til at frembringe, har den indsigt, som vi får ved studiet af samfundet, oftere en dæmpende virkning på vores forhåbninger, og det er måske ikke overraskende, at de mere impulsive yngre medlemmer af vores profession ikke altid er parate til at acceptere dette. Alligevel er tilliden til videnskabens ubegrænsede magt kun alt for ofte baseret på en falsk tro på, at den videnskabelige metode består i at anvende en færdig teknik eller i at efterligne formen snarere end substansen i den videnskabelige procedure, som om man kun behøvede at følge nogle madlavningsopskrifter for at løse alle sociale problemer. Det virker nogle gange næsten, som om videnskabens teknikker er lettere at lære end den tænkning, der viser os, hvad problemerne er, og hvordan vi skal gribe dem an.

Konflikten mellem, hvad offentligheden i sin nuværende stemning forventer, at videnskaben skal opnå for at tilfredsstille folkets forhåbninger, og hvad der virkelig står i dens magt, er en alvorlig sag, for selv om de sande videnskabsmænd alle skulle erkende begrænsningerne for, hvad de kan gøre på det menneskelige område, så længe offentligheden forventer mere, vil der altid være nogle, der vil lade som om og måske ærligt tror, at de kan gøre mere for at imødekomme folkelige krav, end der virkelig står i deres magt. Det er ofte vanskeligt nok for eksperten, og i mange tilfælde umuligt for lægmanden, at skelne mellem legitime og illegitime påstande, der fremsættes i videnskabens navn. Den enorme omtale, som medierne for nylig har givet en rapport, der i videnskabens navn udtaler sig om *grænser for vækst*, og de samme mediers tavshed om den ødelæggende kritik, som denne rapport har modtaget fra de kompetente eksperter,[6] må få en til at føle sig noget bekymret over, hvordan videnskabens prestige kan bruges. Men det er på ingen måde kun på det økonomiske område, at der fremsættes vidtrækkende påstande på vegne af en mere videnskabelig retning af alle menneskelige aktiviteter og det ønskelige i at erstatte spontane processer med "bevidst menneskelig kontrol". Hvis jeg ikke tager fejl, er psykologien, psykiatrien og nogle grene af sociologien, for ikke at tale om den såkaldte historiefilosofi, endnu mere påvirket af det, jeg har kaldt de videnskabelige fordomme, og af besnærende påstande om, hvad videnskaben kan udrette.[7]

Hvis vi skal beskytte videnskabens omdøm-

6 Se *The Limits to Growth: A Report of the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*, New York 1972. For en systematisk undersøgelse heraf af en kompetent økonom, se Wilfred Beckerman, *In Defence of Economic Growth*, London 1974, og for en liste over tidligere kritikpunkter fra eksperter, Gottfried Haberler: *Economic Growth and Stability*, Los Angeles, 1974, som med rette kalder deres virkning "ødelæggende".

7 Jeg har givet nogle illustrationer af disse tendenser på andre områder i min tiltrædelsesforelæsning som gæsteprofessor ved universitetet i Salzburg, Die Irrtümer des Konstruktivismus und die Grundlagen legitimer Kritik gesellschaftlicher Gebilde, München 1970, nu genudgivet for Walter Eucken Instituttet, i Freiburg i. Brg. af J.C.B. Mohr, Tübingen 1975.

me og forhindre en uberettiget påstand om at besidde en viden baseret på en overfladisk lighed i metoder med de fysiske videnskaber, må der sættes kræfter ind på at aflive sådanne uberettigede påstande, hvoraf nogle nu er blevet til særinteresser for etablerede universitetsinstitutter. Vi kan ikke være taknemmelige nok over for sådanne moderne videnskabsfilosoffer som Sir Karl Popper for at give os en test, hvormed vi kan skelne mellem, hvad vi kan acceptere som videnskabeligt, og hvad vi ikke kan acceptere - en test, som jeg er sikker på, at nogle doktriner, der nu er bredt accepteret som videnskabelige, ikke ville bestå. Der er imidlertid nogle særlige problemer i forbindelse med de i bund og grund komplekse fænomener, som samfundsstrukturer er et så vigtigt eksempel på, som får mig til at ville afslutte konkluderende i mere generelle vendinger de årsager til, at der på disse områder ikke kun er absolutte hindringer for forudsigelsen af bestemte begivenheder, men hvorfor det at lade som om, at vi besidder videnskabelig viden, der gør det muligt for os at overskride dem, i sig selv kan blive en alvorlig hindring for det menneskelige intellekts fremskridt.

Det vigtigste punkt, vi må huske, er, at de fysiske videnskabers store og hurtige fremskridt fandt sted på områder, hvor det viste sig, at forklaring og forudsigelse kunne baseres på love, der kunne forklare de observerede fænomener som funktioner af forholdsvis få variabler – enten bestemte kendsgerninger eller relative hyppigheder af begivenheder. Dette kan endda være den ultimative grund til, at vi udpeger disse områder som "fysiske" i modsætning til de mere højt organiserede strukturer, som jeg her har kaldt grundlæggende komplekse fænomener. Der er ingen grund til, at situationen skal være den samme på sidstnævnte som på de førstnævnte områder. De vanskeligheder, vi støder på i sidstnævnte, er ikke, som man umiddelbart kunne tro, vanskeligheder med at formulere teorier til forklaring af de observerede begivenheder – selv om de også giver anledning til særlige vanskeligheder med at afprøve foreslåede forklaringer og dermed med at eliminere dårlige teorier. De skyldes det største problem, der opstår, når vi anvender vores teorier på en bestemt situation i den virkelige verden. En teori om essentielt komplekse fænomener må henvise til et stort antal specifikke kendsgerninger, og for at udlede en forudsigelse af den, eller for at teste den, må vi kende alle disse specifikke kendsgerninger. Når det først er lykkedes os, bør der ikke være nogen særlige vanskeligheder med at udlede testbare forudsigelser – ved hjælp af moderne computere skulle det være let nok at indsætte disse data i de relevante tomme felter i de teoretiske formler og udlede en forudsigelse. Den virkelige vanskelighed, som videnskaben ikke har meget at bidrage til, og som undertiden er uløselig, består i at fastslå de specifikke kendsgerninger.

Et simpelt eksempel vil vise karakteren af denne vanskelighed. Tænk på et boldspil, der spilles af nogle få mennesker med omtrent lige store færdigheder. Hvis vi kendte nogle få særlige fakta ud over vores generelle viden om de enkelte spilleres evner, såsom deres opmærksomhedstilstand, deres opfattelser og tilstanden af deres hjerter, lunger, muskler osv. i hvert øjeblik af spillet, kunne vi sandsynligvis forudsige udfaldet. Hvis vi var bekendt med både spillet og holdene, ville vi nok have en ganske god idé om, hvad resultatet vil afhænge af. Men vi vil naturligvis ikke være i stand til at fastslå disse kendsgerninger, og som følge heraf vil resultatet af spillet være uden for rækkevidden af det videnskabeligt forudsigelige, uanset hvor godt vi kan vide, hvilken virkning bestemte begivenheder vil have på spillets resultat. Det betyder ikke, at vi slet ikke kan komme med forudsigelser om forløbet af sådan en kamp. Hvis vi kender reglerne for de forskellige spil, vil vi, når vi ser et, meget snart vide, hvilket spil der spilles, og hvilke slags handlinger vi kan forvente og hvilke slags ikke. Men vores evne til at forudsige vil være begrænset til sådanne generelle karakteristika ved de begivenheder, der kan forventes, og ikke omfatte evnen til at forudsige bestemte individuelle begivenheder.

Dette svarer til, hvad jeg tidligere har kaldt de rene mønsterforudsigelser, som vi i stigende grad er begrænset til, efterhånden som vi bevæger os fra det område, hvor relativt enkle love er fremherskende, til det område af fænomener, hvor organiseret kompleksitet hersker. Efterhånden som vi skrider frem, finder vi oftere og oftere, at vi faktisk kun kan fastslå nog-

le men ikke alle de særlige omstændigheder, der bestemmer resultatet af en given proces, og som følge heraf er vi kun i stand til at forudsige nogle, men ikke alle egenskaberne ved det resultat, vi kan forvente. Ofte vil alt, hvad vi vil være i stand til at forudsige, være et abstrakt kendetegn ved det mønster, der vil vise sig – relationer mellem forskellige elementer, som vi hver for sig ved meget lidt om. Men som jeg gerne vil gentage, vil vi stadig nå frem til forudsigelser, der kan falsificeres, og som derfor er af empirisk betydning.

Sammenlignet med de præcise forudsigelser, vi har lært at forvente i de fysiske videnskaber, er denne form for rene mønsterforudsigelser naturligvis det næstbedste, som man ikke bryder sig om at skulle være tilfreds med. Men den fare, som jeg gerne vil advare imod, er netop troen på, at det er nødvendigt at opnå mere for at gøre krav på at blive accepteret som videnskabelig. På denne vej følger charlatanisme og det, der er værre. At handle ud fra troen på, at vi besidder den viden og den kraft, der sætter os i stand til at forme samfundets processer helt efter vores smag, viden som vi faktisk *ikke* besidder, vil sandsynligvis gøre megen skade. I de fysiske videnskaber kan der ikke være mange indvendinger mod at forsøge at gøre det umulige. Man kan endda føle, at man ikke bør afskrække de overmodige, fordi deres eksperimenter trods alt kan give nogle nye indsigter. Men på det sociale område vil den fejlagtige tro på, at udøvelsen af en vis magt ville have gavnlige konsekvenser, sandsynligvis føre til, at magten til at tvinge andre mennesker bliver overdraget til en eller anden autoritet. Selv om en sådan magt ikke i sig selv er dårlig, vil dens udøvelse sandsynligvis hindre funktionen af de spontane ordnende kræfter, hvormed mennesket, uden at forstå dem, faktisk i så høj grad hjælpes i forfølgelsen af sine mål. Vi er kun lige begyndt at forstå, hvor subtilt et kommunikationssystem et avanceret industrisamfund er – et kommunikationssystem, som vi kalder markedet, og som viser sig at være en mere effektiv mekanisme til at behandle spredt information end noget, mennesket bevidst har designet.

> Erkendelsen af de uoverstigelige grænser for hans viden burde faktisk lære den samfundsstuderende en lektion i ydmyghed, som bør beskytte ham mod at blive medskyldig i menneskers skæbnesvangre stræben efter at kontrollere samfundet – en stræben, der ikke blot gør ham til en tyran over sine medmennesker, men som meget vel kan gøre ham til ødelæggeren af en civilisation, som ingen hjerne har planlagt, men som er vokset frem af millioner af menneskers frie anstrengelser.

Hvis mennesket ikke skal gøre mere skade end gavn i sine bestræbelser på at forbedre den sociale orden, må det lære, at det på dette som på alle andre områder, hvor der hersker en grundlæggende kompleksitet af organiseret art, ikke kan erhverve den fulde viden, der ville gøre det muligt at beherske begivenhederne. Han bliver derfor nødt til at bruge den viden, han kan opnå, ikke til at forme resultaterne, som håndværkeren former sit håndværk, men snarere til at dyrke en vækst ved at skabe det passende miljø, på den måde, som gartneren gør dette for sine planter. Der ligger en fare i den overstrømmende følelse af stadig voksende magt, som de fysiske videnskabers fremskridt har frembragt, og som frister mennesket til at forsøge, "svimmel af succes", for at bruge et karakteristisk udtryk fra den tidlige kommunisme, at underkaste ikke blot vores naturlige men også vores menneske-

lige omgivelser en menneskelig viljes kontrol. Erkendelsen af de uoverstigelige grænser for hans viden burde faktisk lære den samfundsstuderende en lektion i ydmyghed, som bør beskytte ham mod at blive medskyldig i menneskers skæbnesvangre stræben efter at kontrollere samfundet – en stræben, der ikke blot gør ham til en tyran over sine medmennesker, men som meget vel kan gøre ham til ødelæggeren af en civilisation, som ingen hjerne har planlagt, men som er vokset frem af millioner af menneskers frie anstrengelser.

1974: Genfødslen af den østrigske skole i USA

Torben Mark Pedersen*

Den østrigske økonomiske skole oplevede sin storhedstid i 1920'erne og begyndelsen af 30'erne med von Mises og Hayek, men med nazismens fremkomst og Anschluss blev de østrigske økonomer spredt for alle vinde. Også doktrinært var den østrigske skole – bortset fra konjunkturteorien – blevet en del af mainstream økonomisk teori, så der ikke længere var nogen særskilt østrigsk økonomisk skole. Mises fortsatte med at skrive, men bidrog ikke længere til at videreudvikle økonomisk teori. Den østrigske økonomiske skole ophørte derfor nærmest med at eksistere fra 1940 til begyndelsen af 1970'erne, hvor den oplevede en bemærkelsesværdig genfødsel i USA. Det var især en otte-dages konference i juni 1974, der indledte genfødslen af den østrigske økonomiske skole i USA anført af Murray Rothbard, Israel M. Kirzner og Ludwig Lachmann.

Den østrigske økonomiske skole var nærmest ikke-eksisterende mellem 1940 og begyndelsen af 1970'erne. Efter nazismens fremkomst, Anschluss og udbruddet af Anden Verdenskrig var de østrigske økonomer blevet spredt for alle vinde, og der eksisterede ikke længere noget samlet østrigsk forskningsmiljø. Også doktrinært stod østrigsk økonomi i stampe. Der var kun ganske få fagøkonomer, der dyrkede østrigsk økonomi, og der fandt ikke nogen banebrydende ny forskning sted. Murray Rothbard, der var den mest fremtrædende østrigske økonom i 1960'erne, dyrkede von Mises som en autoritet, der nærmest havde sagt det sidste ord om alt i *Human Action*.

I begyndelsen af 1970'erne skete der imidlertid noget bemærkelsesværdigt, idet den østrigske økonomiske skole nærmest blev genfødt i USA. Von Mises døde i oktober 1973, og det blev symbolsk en anledning til at træde ud af Mises' skygge og tænke nyt. Året efter arrangerede Institute for Humane Studies den første af tre konferencer om den østrigske skole, der blev afholdt i South Royalton, Vermont, i juni 1974.[1] Det var den konference, der sædvanligvis fremhæves som genfødslen af den østrigske økonomiske skole i USA. Hovedtalerne på konferencen var Murray Rothbard (1926-95), Israel M. Kirzner (f. 1930) og Ludwig Lachmann (1906-90).

Kirzners og Lachmanns forskning i markedsprocesser gav den østrigske skole en ny retning, hvor der blev lagt vægt på, hvordan en markedsøkonomi bevæger sig mod ligevægt over tid i en verden præget af usikkerhed og ufuldstændig information, og den nye østrigske skole blev nærmest til en teori om markedsprocesser – eller rettere: til teorier om markedsprocesser, for Kirzner og Lachmann havde forskellige opfattelser af relationen mel-

1 Efter færdiggørelsen af denne artikel opdagede jeg, at Liberty Fund havde offentliggjort en række artikler om South Royalton-konferencen i 1974, Ebeling et al. (2024). Der har ikke været tid til at tage fuldt ud hensyn til disse indlæg.

*Torben Mark Pedersen er cand. polit. og PhD i økonomi. Har studeret på Københavns Universitet, Harvard University og University of Chicago. Redaktør (ansv.) af *LIBERTAS*.

lem østrigsk økonomi og neoklassisk økonomisk teori og relevansen af det neoklassiske begreb om en generel ligevægt.

Udviklingen af nye doktriner ville ikke i sig selv have skabt en ny østrigsk skole, hvis de ikke var blevet fulgt op af afholdelsen af økonomiske konferencer, udgivelsen af bøger, etableringen af tidsskrifter, undervisning i den østrigske skole og etableringen af en række nye tænketanke som Cato Institute og Mises Institute. Disse institutionelle innovationer skabte grundlaget for den nye østrigske økonomiske skole i USA.

Den østrigske skoles oprindelse

Da østrigeren Carl Menger (1840-1921) udgav sin *Principles of Economics* i 1871, var han med til at indlede den såkaldte marginalistiske revolution i økonomisk teori sammen med og helt uafhængigt af Jevons i England og Walras i Schweiz. Det var en økonomisk revolution, der gjorde op med arbejdsværdilæren som pristeori, som den havde udviklet sig fra Adam Smith, David Ricardo, John Stuart Mill og Karl Marx, og i stedet skabte Menger, Jevons og Walras grundlaget for moderne mikroøkonomi med udgangspunkt i marginalbetragtninger og subjektiv nytteteori (at en vares pris afspejler forbrugernes subjektive marginalnytte af varen), Pedersen (2017a,b).

Af de tre pionerer, Menger, Jevons og Walras, var det kun Menger, der kom til at danne økonomisk skole, og æren for det skal først og fremmest tilfalde hans to elever, Eugen von Böhm-Bawerk (1851-1914) og Friedrich von Wieser (1851-1926), der skabte et økonomisk videnskabeligt miljø i Østrig, der forskede i de nye økonomiske teorier. De blev efterfulgt af Ludwig von Mises (1881-1973) og senere Friedrich A. von Hayek (1899-1992), der blev de ledende figurer i de første årtier af det 20. århundrede. 1920'erne og 1930'erne blev den østrigske skoles storhedstid, hvor især Hayeks penge- og konjunkturteori blev en konkurrent til Keynes' nye makroøkonomiske ideer, som de kom til udtryk i hans *General Theory of Employment, Interest and Money* fra 1936 – og det skete paradoksalt nok samtidig med, at det var opfattelsen selv blandt østrigerne, at bortset fra konjunkturteorien var der ikke længere nogen særskilt østrigsk økonomisk skole, idet de særlige østrigske ideer fra Menger, Böhm-Bawerk og von Wieser nu var forenet med ideer udviklet af Jevons, Edgeworth, Pareto, Clark, Marshall og andre i den engelsk-amerikanske mainstream neoklassiske økonomiske teori. Der var forskelle i terminologi og metode mellem østrigerne og neoklassikerne, men teoretisk set adskilte østrigsk økonomi sig ikke fra neoklassisk mikroøkonomi.

Figur 1. Carl Menger (1840-1921)



Eksil 1940-70

Den østrigske økonomiske skole blev spredt for alle vinde i løbet af 1930'erne. Hayek blev ansat ved *London School of Economics* allerede i 1931, og Mises forlod Østrig og bosatte sig i Schweiz i 1934 for i 1940 at emigrere til USA. Andre østrigske økonomer som Joseph Schumpeter, Oskar Morgenstern, Gottfried Haberler og Fritz Machlup, der ikke alle var "østrigere" i den Menger-Miseske forstand, forlod også Østrig til fordel for USA, og efter Hitlers indlemmelse af Østrig i 1938 og udbruddet af anden verdenskrig var der ikke længere nogen samlet østrigsk skole. Schumpeter, Morgenstern, Haberler og Machlup fik alle fornemme akademiske karrierer på topuniversiteter i USA, men deres forskning kan ikke betegnes

som "østrigsk" i Mises' forstand. De anvendte ikke Mises' praxeologiske metode.

Tiden efter 1940 blev også doktrinært en nedgangsperiode. Mises udgav sit økonomiske hovedværk, *Human Action*, i 1949, og det blev den absolutte autoritet for den østrigske skole i de efterfølgende årtier, men det var et værk, der mindst lige så meget handlede om politik, historie og idehistorie som om økonomisk teori i snæver forstand, og *Human Action* fik aldrig nogen indflydelse på mainstream økonomisk forskning, der med sin stigende matematisering havde bevæget sig i en anden retning, og von Mises selv fulgte ikke længere med i økonomisk frontforskning.

I 1950'erne og 60'erne holdt von Mises sine privatseminarer på New York University, som han havde gjort tidligere i Wien, men de tiltrak kun en lille skare af studerende, deriblandt Murray Rothbard og Israel Kirzner. Rothbard etablerede sig gradvist som den førende østrigske økonom i generationen efter Mises og Hayek med udgivelsen af talrige bøger om økonomisk teori, teorihistorie, historie, politik og politisk filosofi. I 1963 udkom hans *America's Great Depression*, hvori han anvendte Mises' konjunkturteori til at forklare årsagerne til krakket i 1929 og krisen i 1930'erne. Rothbard argumenterede for, at det var en for ekspansiv pengepolitik, der havde skabt det økonomiske boom i 1920'erne, der førte til krakket, og han forsøgte at underbygge det med et usædvanligt mål for pengemængden, som ingen siden hen har anerkendt. Samme år udkom Friedman og Schwartz' *A Monetary History of the United States, 1867-1960*, der i modsætning til Rothbard forklarede, hvorfor krisen blev så dyb og langvarig med en deflatorisk pengepolitik efter krakket, der bl.a. var et resultat af en bølge af bankkrak og den deflatoriske effekt af bl.a. Frankrigs hoarding af guld, Pedersen (2018).

Man, Economy and State fra 1962 var en ambitiøs reformulering af østrigsk økonomisk teori, hvor Rothbard tilstræbte at udlede al økonomisk teori fra nogle få sande aksiomer om menneskets handlen. På det punkt fulgte han Mises, men det var et mere stringent og analytisk præcist værk, der var blottet for Mises' mange politiske, historiske og idehistoriske afsnit.

Man, Economy and State var dog først og fremmest en lærebogsagtig fremstilling af den østrigske tilgang til økonomisk teori, der kun adskilte sig fra mainstream økonomisk teori ved brug af en anden terminologi, en anden metode og fravær af matematik, og Rothbards version af østrigsk økonomi adskilte sig ikke væsentligt fra neoklassisk økonomi, Vaughn (1994, 98). *Man, Economy and State* indeholder heller ikke nogen nye forskningsresultater, der efterfølgende er blevet anerkendt som vigtige, og det var ikke et værk, der gav Rothbard nogen anerkendelse som økonom. Rothbard var i mange år ansat på et mindre teknisk universitet i Brooklyn uden nogen økonomkolleger, hvor han underviste ingeniørstuderende i økonomi.

Man, Economy and State fik nærmest status som en slags "Bibel" for tilhængere af den østrigske skole, og ifølge Salerno (2002) kan genoplivningen af den østrigske skole som en levende videnskabelig bevægelse dateres til udgivelsen af *Man, Economy and State*, men *Man, Economy and States* popularitet skyldes mere dens underliggende politiske ideologi og forsvaret for en fri markedsøkonomi og autonome individers udøvelse af deres frie valg end nogen økonomisk nyorientering af østrigsk økonomi.

For Rothbard udgjorde østrigsk økonomi det videnskabelige grundlag for libertarianske politiske holdninger, og ifølge Rothbard var det vigtigste hos Mises hans uforbeholdne støtte til en fri markedsøkonomi, privat ejendomsret og personlig frihed. Rothbard udgav i årene 1969-1984 et anarkokapitalistisk nyhedsbrev, *Libertarian Forum*, og hans libertarianske ideer udgjorde et brud med tidsånden, der appellerede til liberale, der søgte et opgør med den fremherskende politiske ortodoksi i 1960'erne, og det var præcist dette oprør mod ortodoksien, der sammen med hans evner til at inspirere andre skabte Rothbards enorme indflydelse på den østrigske økonomiske skoles genfødsel i 1970'erne.

Ifølge "østrigeren" Karen Vaughn (1994, x) kan man ikke tale om, at der eksisterede en egentlig østrigsk økonomisk skole fra 1940 til begyndelsen af 1970'erne. Der fandtes ikke nogen særskilt østrigsk økonomisk teori, der adskilte sig fundamentalt fra neoklassisk mikro-

økonomi. Der var særlige østrigske indsigter, der supplerede mainstream økonomisk teori, og østrigerne fokuserede mere på markedsprocesser uden for ligevægt end på betingelserne for eksistensen af en generel ligevægt, men deres bidrag udgjorde ikke nogen sammenhængende økonomisk teori. Institutionelt kan man heller ikke tale om, at der fandtes nogen østrigsk økonomisk skole. Der var østrigske økonomer som von Mises, Rothbard, Kirzner og få andre, men de få økonomer, der dyrkede østrigsk økonomi, levede en isoleret og spredt tilværelse, der var ingen særlige østrigske forskningsprogrammer, tidsskrifter, bogserier, konferencer eller lignende, og mainstreamøkonomer betragtede dem som et levn fra fortiden, for så vidt de overhovedet bemærkede dem.

Den østrigske skoles genfødsel

Det er lidt arbitrært, hvornår den østrigske skoles genfødsel skal dateres fra. Et flertal daterer genfødslen til afholdelsen af den første af tre konferencer om den østrigske skole i 1974, Vaughn (1994, 2000), Caldwell (2017), Ebeling (2007), m.fl., men der var noget i gære i årene umiddelbart før.

1972

I 1972 afholdtes den første *Libertarian Scholars Conference* i New York. *The Libertarian Scholars Conference* var oprindelig et forum for forskere fra forskellige discipliner, der studerede forskellige aspekter af, hvad Murray Rothbard kaldte for "the discipline of liberty." I december 1971 stiftedes også *The Libertarian Party.*

1973

I 1973 redigerede John Hicks en bog om Carl Menger: *Carl Menger and the Austrian School of Economics*, og samme år udgav han et økonomisk-teoretisk værk med østrigsk tema: *Capital and Time: A Neo-Austrian Theory.* Hicks var ikke nogen tilfældig økonom. I 1972 havde han modtaget Nobelprisen i økonomi sammen med Kenneth Arrow, og i 1930'erne havde han i begyndelsen været på Hayeks hold i debatterne med Keynes om penge- og konjunkturteori, indtil han blev keynesianer og i 1937 udgav en populær tolkning af effekten af keynesiansk penge- og finanspolitik, den såkaldte IS-LM-model. Hicks' interesse for den østrigske skole bidrog til at give den en fornyet respektabilitet.

Endnu vigtigere var det, at Israel M. Kirzner (f. 1930) i 1973 udgav *Competition and Entrepreneurship*, der kom til at blive et hovedværk i den nye østrigske økonomiske skole. Kirzner tilhørte Rothbards generation, og han var ligeledes elev af von Mises fra New York University, hvor han var ansat som professor. Kirzner forskede især i markedsprocesser og information og i vigtigheden af *entrepreneurship* for markedets koordinerende rolle, hvilket omtales nærmere nedenfor.

Også på det politisk-filosofiske område var 1973 et ikke ubetydeligt år. Det var året, hvor Murray Rothbard udgav *For a New Liberty: The Libertarian Manifesto*, der var det første anarkokapitalistiske værk i bogform. I modsætning til Mises, der var politisk konsekventialist, var Rothbard en radikal anarkokapitalist, der tog udgangspunkt i selvejerskabet og individets naturlige rettigheder. Samme år udkom David Friedmans *The Machinery of Freedom - a Guide to a Radical Capitalism*, hvori han med brug af økonomisk teori begrunder, hvordan et marked uden stat er muligt. David Friedman, søn af Milton Friedman, tilhører ikke den østrigske skole, men hans bog bidrog til at øge interessen for anarkokapitalisme. Begge bøger blev nærmere omtalt af Brøns-Petersen (2023) og Eggers (2023).

Charles Kochs rolle

En central skikkelse i den østrigske skoles genfødsel var forretningsmanden og milliardæren Charles Koch (f. 1935), der var en stor beundrer af von Mises. Han havde støttet *The Institute for Humane Studies (IHS)* (stiftet 1961) økonomisk, og en af Charles Kochs ansatte, George Pearson, arbejdede en del af tiden for *IHS*. Pearson var en overbevist tilhænger af den østrigske skole, og det var ham, der overbeviste Koch om at sponsorere konferencer og bogudgivelser om den østrigske skole, Boettke (1995), Blundell (2014). Det var også *Institute for Humane Studies*, der stod som arrangør af de tre konferencer i 1974-76 om østrigsk økonomi, der blev støttet af Charles Koch Foun-

dation.

South Royalton-konferencen i 1974

I oktober 1973 døde Ludwig von Mises i en alder af 92 år, og i den anledning arrangerede og sponsorerede *The Institute for Humane Studies* en konference i South Royalton, Vermont, fra den 15.-22. juni 1974, *South Royalton Austrian Economics Conference*, der blev ledet af Edwin Dolan. Det var formålet med konferencen at samle økonomer, der havde udvist interesse for den østrigske skole, og Murray Rothbard, Israel M. Kirzner og Ludwig Lachmann fra Sydafrika holdt en række forelæsninger om den østrigske skoles metodologi, økonomi og filosofi.

Konferencen i South Royalton var den første af tre konferencer om den østrigske skole, som IHS arrangerede, og det var mere end noget andet dén begivenhed, der markerede begyndelsen på dannelsen af en ny amerikansk østrigsk skole, der tænkte ud over von Mises. Ebeling (1974) omtalte begivenheden udførligt under overskriften "Austrian Economics on The Rise" i *The Libertarian Forum*.

Blandt de i dag kendteste deltagere i konferencen var ud over de allerede nævnte tre oplægsholdere Walter Block, John Blundell, Edwin Dolan, Richard Ebeling, Roger Garrison, Henry Hazlitt, Randall Holcombe, Gary North, Joseph Salerno, Sudha Shenoy, Gerald O'Driscoll, Karen I. Vaughn og Leland Yeager. Hayek var inviteret men kom ikke pga. dårligt helbred.

Den første dag på South Royalton-konferencen blev der holdt en festmiddag, hvor en række talere – deriblandt Hazlitt og Rothbard – fortalte anekdoter om von Mises. Milton Friedman, der havde en sommerbolig i Vermont, kiggede forbi til middagen sammen med Rose, hvor han talte om det optimale i en nul pct. inflationsrate, Ebeling (1974). Han nævnte også von Mises' vigtige bidrag som økonom, men det var også under middagen, at Friedman stødte mange af de tilstedeværende – og ikke mindst Rothbard – ved at sige, at "there is no such thing as Austrian economics – there is only good economics and bad economics." I forlængelse heraf fremhævede han Hayeks bidrag som et eksempel på god økonomi.

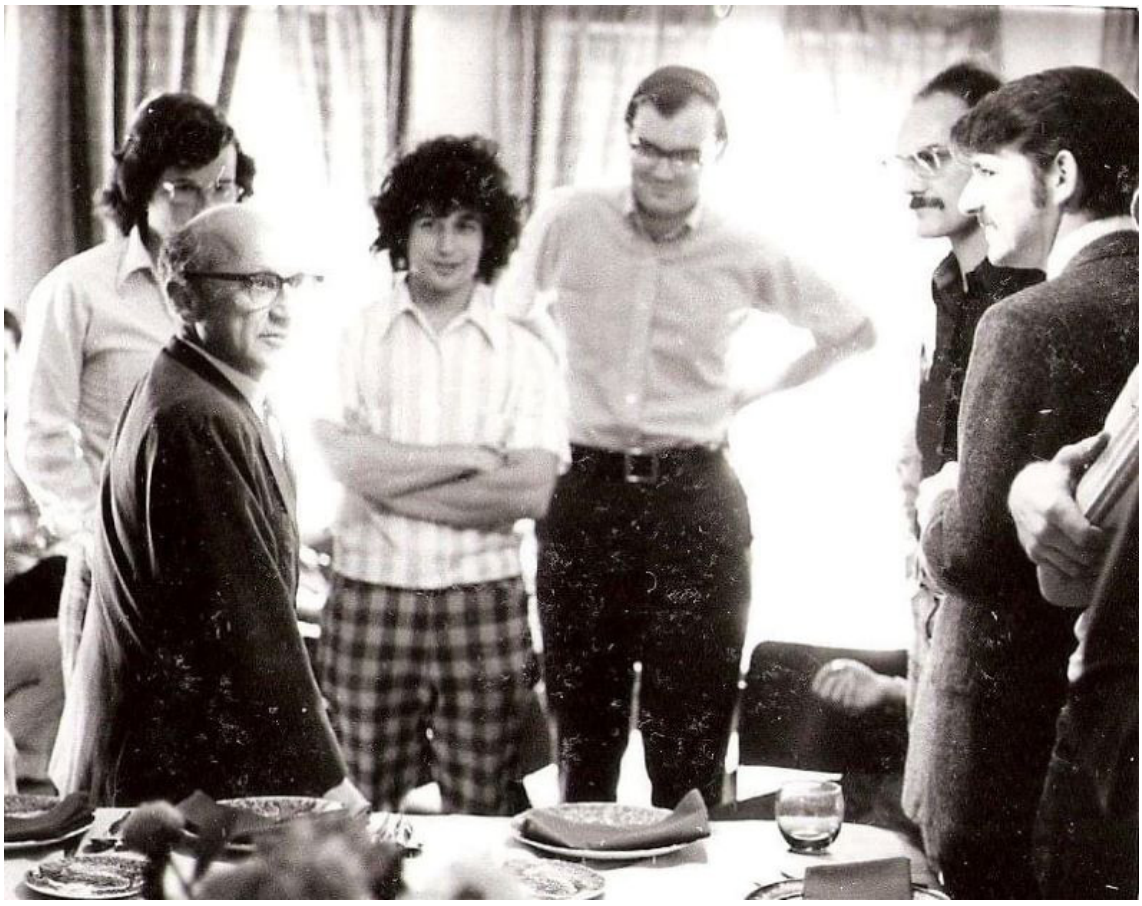
Kirzner (2015) argumenterer for, at genoplivningen af den østrigske økonomiske skole i begyndelsen af 1970'erne primært skyldes teoretiske nyudviklinger inden for den østrigske skole, og det var en nødvendig betingelse for genfødslen af en ny (og ikke bare bagudskuende) østrigsk økonomisk skole, men det er ikke en tilstrækkelig betingelse. Som eksemplet med den østrigske skoles opståen i 1880'erne illustrerer, så forudsætter etableringen af en skole, at der skabes et egentligt forskningsmil-

Figur 2. Billeder fra South Royalton-konferencen. På billedet til venstre ses Murray Rothbard med Lachmann og Kirzner i baggrunden. På billedet til højre ses Joseph Salerno til venstre, Walter Block med ryggen til, Richard Ebeling og Rothbard til højre



Note: Tak til professor Lawrence H. White for at identificere personerne på billederne

Figur 3. Milton Friedman og deltagere før festmiddagen



jø med professorater, universitetsuddannelser, konferencer, tidsskrifter, bogserier og tænketanke, og det kræver finansiering og dermed økonomisk støtte fra fonde og rigmænd.

Doktriner[2]

Israel M. Kirzner og Ludwig Lachmann (1906-1990) etablerede sig som lederne af den nye østrigske økonomiske skole, og det var deres forskning i markedsprocesser, der lagde sporet for udviklingen af den nye østrigske skole i de efterfølgende to årtier, der nærmest blev en skole i markedsprocesser, hvorimod Rothbard kørte sig selv ud på et sidespor som bevarer af en Misesk ortodoksi.

Efter South Royalton-konferencen blev oplæg af Rothbard, Kirzner og Lachmann udgivet i *The Foundations of Modern Austrian Economics* i 1976, der var redigeret af og med en introducerende artikel af Ed Dolan, Dolan (ed.) (1976). Denne bog kom i mange år til at udgøre den væsentligste introduktion til den østrigske skole for yngre økonomer. I det indledende kapitel giver Dolan udtryk for den fremherskende opfattelse på konferencen, at den østrigske skole udgør et alternativt paradigme i Kuhns forstand til neoklassisk økonomi, som han karakteriserede som "at the point of breakdown", hvorimod han opfattede den østrigske skole som et færdigt projekt, der skulle læres af mestrene, og kommunikeres til det misinformerede økonomiske establishment. Her lå Dolan helt på Rothbards linje, der så det som sin opgave at værne om traditionen fra von Mises. Rothbard (1988) erklærede senere, at "the heart and soul of Austrianism was, is, and can only be Ludwig von Mises." Rothbard var

2 Undertegnede forfatter er ikke ekspert i den østrigske skole efter 1970, og det følgende bygger primært på sekundærlitteratur. Vaughn (1994) giver en fremragende fremstilling af udviklingen af østrigske ideer efter 1970.

Figur 4. Israel M. Kirzner



særdeles kritisk over for både Lachmann, som han placerede i Keynes' lejr, og Kirzner, som han kaldte "un-Misesian".

Det var ikke Kirzners og Lachmanns opfattelse, at den østrigske skole bare skulle være et statisk forskningsprogram, der skulle begrænse sig til "hvad ville Mises have ment om dette?". De mente tværtimod, at østrigsk økonomi måtte udvikle sig for at blive relevant igen, og de bidrog selv til denne videreudvikling med deres forskning i markedsprocesser, der byggede videre på nogle af Mises' ideer. Mises havde understreget *entrepreneurens* rolle som en drivende kraft i markedsprocesser. Entreprenører både opdager, reagerer på og skaber ændringer i markedsforhold, og i kraft af deres profitoptimerende adfærd skubber de konstant markedet i retning af markedsclearing. Det var især i årene efter kalkulationsdebatten, hvor spørgsmål om usikkerhed, information, viden og *entrepreneurship* var dukket op, at Mises og Hayek forstod, at deres opfattelse af markedsprocesser adskilte sig grundlæggende fra opfattelsen blandt mainstreamøkonomer, Boettke og Leeson (2002).

I betragtning af, hvor stor vægt østrigerne lægger på subjektivisme og den subjektive nytteteori, er det noget overraskende, at de alene fokuserer på *entrepreneurship* og helt negligerer vigtigheden af forbrugernes nytteoptimerende adfærd.

Det viste sig allerede i bidragene i Dolan (1976), at der var stor uenighed mellem Rothbard på den ene side som forsvarer af en Misesk ortodoksi og Kirzner og Lachmann på den anden side, der stod som fornyerne af den østrigske økonomiske skole. Samtidig var Kirzner og Lachmann uenige om, hvad det vil sige, at en markedsøkonomi bevæger sig mod en markedsligevægt, om selve ligevægtsbegrebet og om relationen mellem østrigsk økonomi og neoklassisk økonomi.

Israel Kirzner havde som nævnt ovenfor udgivet sin *Competition and Entrepreneurship* året før afholdelsen af South Royalton-konferencen. Ifølge Kirzner har neoklassisk økonomi et veldefineret ligevægtsbegreb men ikke nogen god teori om tilpasningen mod ligevægt. Walras antager eksistensen af en fiktiv walrasiansk auktionarius, der sikrer tilpasningen mod en markedsligevægt, og under restriktive forudsætninger kan man matematisk bevise, at der eksisterer en entydig markedsligevægt, hvor der er markedsclearing på alle markeder (altså lighed mellem udbud og efterspørgsel efter alle varer samtidig), men der er reelt ikke nogen god teori om, hvordan de økonomiske agenter handler, og hvordan deres handlinger bidrager til at etablere markedsligevægten. Kirzner mente, at østrigsk økonomi kunne udfylde det hul i neoklassisk teori med en teori om *entrepreneurship*. For Kirzner var *entrepreneuren* en funktion og ikke en person.

I modsætning til mange andre østrigere kastede Kirzner sig aldrig ud i et frontalangreb på neoklassisk økonomi, men accepterede grundlæggende standard mikroøkonomisk teori. Kirzner mente dog, at østrigsk økonomi havde noget vigtigt at bidrage med, og at de østrigske indsigter i betydningen af tid, ufuldstændig information, markedsprocesser og subjektivitet udgør et vigtigt supplement til mainstream neoklassisk økonomi, og Kirzner ønskede at ændre fokus fra betingelserne for eksistensen af en markedsligevægt til de markedsprocesser, der fører til en sådan teoretisk ligevægt. For Kirzner er det de markedsprocesser, der fører økonomien i retning af markedsligevægten (som den aldrig når), der er det vigtige, og ikke ligevægten i sig selv. Kirzner accepterer altså hele ligevægtstankegangen, men understreger

betydningen af *entrepreneurens* rolle i markedsprocesser.

Den tyskfødte Ludwig Lachmann var professor i økonomi i Sydafrika, og han var den eneste af de tre oplægsholdere, der ikke havde studeret under von Mises. Lachmann var den kontroversielle figur, der gjorde op med mange vante forestillinger om, hvad subjektivisme betyder og implicerer. Boettke (1995) skriver, at han spillede en katalyserende rolle ved godt og grundigt at "ryste træet", og han pressede konstant tilhørerne til at gøre op med sig selv om, hvad de egentlig mente om markedsprocesser, ligevægt, tid og usikkerhed og om forholdet mellem østrigsk økonomi og neoklassisk økonomi.

Ifølge Lachmann var den østrigske skole ikke et færdigt projekt, der blot skulle læres af von Mises og Rothbard. Tværtimod betragtede Lachmann østrigsk økonomi som et radikalt alternativ til mainstream økonomi, hvor der udestod en god mængde teoretisk arbejde.

I modsætning til Kirzner mente Ludwig Lachmann, at hvis man skal tage tid og usikkerhed alvorligt, så må man forlade hele generel ligevægts tankegangen og udvikle et helt nyt økonomisk paradigme, der adskiller sig grundlæggende fra neoklassisk økonomisk teori. Det er kun ved at opgive generel ligevægts tankegangen og dens ligevægtsbegreb, at det vil være muligt at skabe et østrigsk alternativ i form af en eller anden form for evolutionær procesteori. Det er de konstant ændrede markedsforhold, der er det vigtige i en markedsøkonomi, Vaughn (1994). Ifølge Vaughn (1994, 110) var Lachmanns budskab for fremmed for mange deltagere på South Royalton-konferencen.

Disse to forskellige tilgange kom til at lægge sporene for de efterfølgende års udvikling af den nye østrigske økonomiske skole.

Blandt deltagerne i South Royalton var der også en gruppe yngre økonomer, der kom til at sætte deres præg på videreudviklingen af den østrigske skole. En af disse var Gerald O'Driscoll, der med *Economics as a Coordination Problem* fra 1977 gav den første systematiske undersøgelse af Hayeks økonomiske forskning, og som placerede Hayeks arbejde med pengeteori og konjunkturcykler inden for en bredere økonomisk ramme, Boettke og Leeson (2002). Det var et værk, der bidrog til at genoplive interessen for Hayeks økonomiske bidrag sammen med Norman P. Barrys *Hayek's Social and Economic Philosophy* fra 1979 og senere John Grays *Hayek on Liberty* fra 1984. Både Barrys og Grays bøger kan stærkt anbefales.

Det er måske uundgåeligt, at økonomiske skoler, der står i opposition til mainstream økonomisk teori, har en tendens til at isolere sig intellektuelt, kun tale ved deres egne konferencer og kun publicere i deres egne tidsskrifter og bogserier, hvilket mange østrigske økonomer gjorde, men det afspejler også en lidt ufrugtbar tilbøjelighed til fortrinsvist at fokusere på metodologi, økonomisk teorihistorie og kritik af keynesianisme og neoklassisk økonomisk teori i stedet for at udvikle nye økonomiske teorier. Mange af de østrigske økonomer – især dem, der dyrkede von Mises som den store autoritet – var tilfredse med at prædike for de allerede troende.

Der var dog en gruppe af økonomer, der som Kirzner også publicerede forskning i mainstream akademiske tidsskrifter. Blandt disse var Mario J. Rizzo (f. 1948), der især bidrog til udviklingen af Law and Economics, samt Roger Garrison (f. 1944), der var tilknyttet Auburn University, og som videreudviklede østrigsk konjunkturteori og makroøkonomi. I 1985 udgav O'Driscoll og Rizzo *The Economics of Time and Ignorance*, der var tiltænkt som et alternativ til neoklassisk økonomisk teori inspireret af Lachmann. Vaughn (1994, 134) karakteriserer den som "a watershed event in the history of the Austrian revival," men Rizzo fortæller, at bogen oprindelig fik en dårlig modtagelse. Kirzner kunne ikke lide den, og Rothbard gjorde grin med den. Lachmann var derimod begejstret, og det samme var Peter Boettke, Ebeling et al. (2024).

Der var også en række fremtrædende økonomer i periferien af den østrigske økonomiske skole, der bidrog med vigtig forskning. Blandt disse var Hayek, der efter sin Nobelpris udgav en række publikationer, hvori han kritiserede statens monopol på pengeudstedelse, og han foreslog en afnationalisering af pengeudstedelsen og fri konkurrence om udstedelsen af penge på markedsmæssige vilkår. Lawrence White (f. 1954), der senere blev professor i økonomi

ved George Mason University, indledte i 1984 et nyt forskningsområde med *Free Banking in Britain*. Han fremhævede fordelene ved en fuldstændig afreguleret bankdrift, hvor private banker udsteder penge på markedsmæssige vilkår. George Selgin (f. 1957) fulgte op med *The Theory of Free Banking* i 1988, og Selgin og White har sammen og hver for sig udgivet en lang række artikler og bøger om pengeteori, monetære institutioner og free banking i både østrigske og mainstream økonomiske tidsskrifter. Selgin har karakteriseret sig selv som en østrigsk "fellow-traveller" snarere end som "østriger", og samme karakteristik dækker formentlig Lawrence White. Kevin Dowd bidrog til forskningen med bogen *Laissez-Faire Banking*.

Rothbard var tilhænger af en "100% guldstandard", dvs. en guldstandard med 100% gulddækning for udstedelse af papirpenge og ingen fractional reserve banking. Han udgav *The Case for a Genuine Gold Dollar* i 1985, og bogen *The Mystery of Banking* i 1983. I en række pamfletter kritiserede han statens skadelige rolle i pengepolitikken i *What has government done to our money?* fra 1991 og sin modstand mod centralbanken i *The Case against the Fed* fra 1994.

Al denne pengeteoretiske forskning og forskning i monetære institutioner var strålende eksempler på frimarkedstænkning og anvendelsen af økonomisk teori til at begrunde frie finansielle institutioner og markeder, men det er vanskeligt at finde det særligt "østrigske" ved den forskning; den er ikke praxeologisk baseret og altså ikke Misesk.

Ovennævnte omtale af nogle af de vigtige forskningsresultater efter 1974 er langt fra udtømmende, og der er mange andre bidrag, der kunne have været nævnt her, men det ligger uden for denne forfatters kompetencer at give en selvstændig vurdering af de mange bidrag. Den interesserede læser henvises til Vaughn (1994), Salerno (2002), Kirzner (2015) og de mange litteraturhenvisninger i Ebeling et al. (2024).

1974: Hayek og Nozick

I 1974 blev Friedrich August von Hayek (1899-1992) hædret med Nobelprisen i økonomi, og han var den første frimarkedsøkonom og stadig den eneste østriger til at modtage Nobelprisen. Tildelingen af Nobelprisen i økonomi førte til en forøget interesse for den østrigske økonomiske skole især blandt fagøkonomer. Mises', Hayeks og Rothbards konjunkturteori opnåede dog aldrig anerkendelse blandt mainstreamøkonomer, selv om mange efter finanskrisen i 2007-9 har fået øjnene op for, at en for ekspansiv pengepolitik og fejlslagen regulering kan skabe grundlaget for fremtidige kriser. Hayeks opdagelse af prisernes informationsbærende rolle og vigtigheden af, at information er spredt i samfundet på millioner af individer og ikke til rådighed for nogen central planlægger, er derimod et vigtigt resultat, der i dag er anerkendt som en helt grundlæggende indsigt i, hvordan en markedsøkonomi fungerer. Både Hayeks økonomiske bidrag og hans bredere samfundsvidenskabelige forskning især i *Law, Legislation and Liberty* kom til at inspirere mange med interesse for den østrigske skole, hvorimod von Mises gradvist forsvandt ud af fokus.

I 1974 udkom også Robert Nozicks *Anarchy, State, and Utopia*, der øgede interessen for politisk liberalisme. Nozick er ikke "østriger", og kredsen af anarkokapitalister omkring Rothbard har været stærkt kritiske over for Nozicks minimalstatsliberalisme, men ikke desto mindre har Nozick spillet en vigtig rolle for at øge interessen for liberal politisk filosofi især blandt fagfilosoffer, se artiklen om Nozick i dette nummer af *LIBERTAS*, Eggers (2024).

Organisatorisk udvikling

South Royalton-konferencen var den første af tre konferencer om den østrigske skole, som *IHS* sponsorerede. Den anden konference blev afholdt i Hartford, Connecticut i juni 1975, hvor Hayek deltog, og den sidste i Windsor Castle i september 1976 i umiddelbar forlængelse af Mont Pèlerin Societys møde i Skotland i anledning af 200-året for udgivelsen af *Nationernes velstand*.

Der var 50 deltagere til Vermontkonferencen, 64 i Hartford (mange gengangere fra Vermont) og 16 i Windsor – i alt 71 forskellige deltagere, Blundell (2014). De tre konferencer blev fulgt af en række kortere "booster meetings" i

Atlanta, Charlottesville, Hasbrouck Heights, London UK, Dallas og Milwaukee mellem november 1974 og marts 1976.

På konferencen i Hartford kom striden op til overfladen mellem dem, der mente, at der ikke var grund til at ændre på Mises' doktriner, og dem, der mente, at den østrigske tradition primært skal være en ramme for videreudviklingen af østrigske ideer, Vaughn (1994, 113). Året efter syntes det klart, at hvis den østrigske skole skulle blive accepteret, måtte den udvikle nye ideer. Efter konferencen i Windsor Castle udkom et bind med bidrag fra konferencen redigeret af arrangøren, Louis Spadaro, der understregede, at der var tale om nye ideer: *New Directions in Austrian Economics*, der udkom i 1978.[3]

Det var Charles Koch, der finansierede udgivelsen af de to konferencebind redigeret af Dolan og af Spadaro samt senere bøger af Kirzner og Lachmann, og det skete via IHS og dets forlagsforbindelse, Blundell (2014).

I 1976 etablerede Murray Rothbard og Burton Blumert *The Center for Libertarian Studies* (CLS), der var en libertariansk og anarkokapitalistisk organisation med fokus på spredning af libertarianske ideer, der udsprang af *The Libertarian Scholars Conference*.

I 1977 stiftede Rothbard, Ed Crane og Charles Koch tænketanken Cato Institute i et forsøg på at skabe større politisk opbakning bag libertarianske ideer og politikker, og i 1980 etableredes tænketanken Center for the Study of Market Process ved Rutgers, der flyttede til George Mason University i 1981, og i 1999 skiftede det navn til Mercatus Center.

New York University, hvor Kirzner var professor, spillede en vigtig rolle i videreudviklingen af den nye østrigske skole. Det lykkedes for Kirzner med økonomisk hjælp fra diverse fonde at udbyde østrigsk økonomi som en særlig gren på det økonomiske institut. Fra sommeren 1975 besøgte Lachmann NYU hvert år, og i 1976 blev Rizzo tilknyttet NYU, og O'Driscoll blev ligeledes ansat. Der blev udbudt stipendier til PhD-studerende. Der blev også stiftet formelle programmer for undervisning i østrigsk økonomi ved George Mason University og ved Auburn University, hvor Mises Institute holdt til, Vaughn (1994, 114).

Den genopstandne østrigske skole var imidlertid ideologisk splittet, og kredsen omkring Rothbard, Hoppe, de Soto, Murray m.fl. betragtede ikke Hayek og i øvrigt mange andre østrigske "fellow-travellers" som en del af den østrigske skole. Rothbards kompromisløshed førte til, at han blev udelukket fra Cato Institute i 1981, der ikke ønskede at begrænse sig til en Misesk-Rothbardsk tilgang til økonomisk og politisk liberalisme, og året efter etablerede Lew Rockwell og Murray Rothbard *The Ludwig von Mises Institute for Austrian Economics* eller bare *Mises Institute* ved Auburn University i Alabama. Det var formålet med Mises Institute, at det skulle være en slags skygge-universitet, der fremmer akademisk forskning i den østrigske økonomiske skole, og det skulle – i Mises' ånd – kombinere økonomisk teori med et ideologisk forsvar for kapitalisme, personlig frihed og angreb på enhver form for statisme til venstre og højre. Rothbard blev den første vicepræsident, og han så det som sin opgave at forsvare den Miseske ortodoksi. Rothbard og Rockwell opfandt betegnelsen "paleolibertarians" om deres aktivistiske form for libertarianisme, der skulle kombinere libertarianske og kulturelt konservative budskaber.

Der blev også etableret en række fagtidsskrifter med særligt fokus på den østrigske skole. I 1977 begyndte *Center for Libertarian Studies* at udgive *Journal of Libertarian Studies*, der blev redigeret af Rothbard. Tidsskriftet blev senere overtaget af Mises Institute, der stadig udgiver det med David Gordon som redaktør.

Center for Libertarian Studies udgav også et nyhedsbrev, *The Austrian Economics Newsletter*, der kom til at spille en vigtig rolle i udbredelsen af kendskabet til østrigske ideer. Fra og med 1984 blev det udgivet af *Mises Institute*, Okon (2018). Instituttet udgiver også en række andre nyhedsbreve, *Mises Wire*, *The Misesian* og et *Daily*.

I 1987 etablerede Rothbard ligeledes det akademiske tidsskrift *The Review of Austrian Economics*, der blev udgivet frem til 1997. Frem til sin død i 1995 var Rothbard redaktør, og i de to efterfølgende år blev det redigeret af

3 Kan downloades fra Liberty Fund: https://oll.libertyfund.org/titles/lachmann-new-directions-in-austrian-economics

Figur 5. Murray Rothbard og Lew Rockwell



Walter Block, Hans-Hermann Hoppe og Joseph T. Salerno. *The Review of Austrian Economics* blev i 1998 erstattet af Mises Institutes nye akademiske tidsskrift, *The Quarterly Journal of Austrian Economics*. Den nuværende redaktør er Joseph T. Salerno.

I 1999 genopstod *The Review of Austrian Economics* - nu udgivet af George Mason University. Udgivelsen af tidsskriftet blev i 2007 overtaget af Springer, og det er i dag redigeret af Rosolino Candela, Peter J. Boettke og Christopher Coyne.

Afslutning

Genfødslen af den østrigske økonomiske skole i USA i 1974 – eller måske rettere fødslen af en ny østrigsk økonomisk skole – repræsenterer en vigtig episode i liberalismens nyere historie. Det lykkedes måske ikke for Kirzner og Lachmann og deres følgere at komme med en fuldt ud tilfredsstillende forklaring på markedsprocesser, ifølge Vaughn (1994, 160), men det vigtigste er måske også selve genoplivningen af en økonomisk skole, der i modsætning til mainstream akademisk økonomisk teori blander økonomisk teori, politisk filosofi og idehistorie til et konsekvent forsvar for frimarkedstænkning og individuel frihed. Som Ebeling skrev: "the economists of the Austrian School have developed the most persuasive understanding of why only economic freedom can give mankind both liberty and prosperity," Ebeling (2014).

Litteratur

Blundell, John (2014): "IHS and the Rebirth of Austrian Economics: Some Reflections on 1974-1976." *The Quarterly Journal of Austrian Economics* 17 (1), 92-107.

Boettke, Peter (1995): "The Story of a Movement" *The Freeman* 45 (5).

Boettke, Peter and Peter Leeson (2002): "The Austrian School of Economics: 1950-2000" i Biddle and Samuels (eds.): *Blackwell Companion to the History of Economic Thought*. Oxford.

Brøns-Petersen, Otto (2023): "Radikal statskritik." *LIBERTAS* nr. 83, 4-11.

Caldwell, Bruce (2017): "Hayek's Nobel." *Advances in Austrian Economics Volume 21. Revisiting Hayek's Political Economy*.

Dolan, Edwin G. (1976): *The Foundations of Modern Austrian Economics*. Kansas City.

Ebeling, Richard M. (1974): "Austrian Economics On The Rise." *The Libertarian Forum* Vol. VI, no. 10, October 1974. https://mises.org/libertarian-forum-1969-1984/complete-libertarian-forum-1969-1984.

Ebeling, Richard M. (2007): "Austrian Economics and the Political Economy of Freedom." *New Perspectives on Political Economy* 3 (1), 87-104.

Ebeling, Richard M. (2014): "The Rebirth of Austrian Economics." The Heartland Institute. https://heartland.org/opinion/the-rebirth-of-austrian-economics/

Ebeling, Richard M. (2023): "The Beginnings of a Reborn Austrian School of Economics" FFF https://www.fff.org/explore-freedom/article/the-beginnings-of-a-reborn-austrian-school-of-economics/

Ebeling, Richard M., Mario J. Rizzo, David R. Henderson and Geoffrey Lea (2024): "The Rebirth of the Austrian School and the South Royalton Conference: Marking the Fifty-Year Anniversary (June 2024)" Liberty Fund https://oll.libertyfund.org/publications/liberty-matters/2024-06-04-the-rebirth-of-the-austrian-school-and-the-south-royalton-conference-marking-the-fifty-year-anniversary-june-2024

Eggers, Hasna (2023): "Er det anarkokapitalistiske samfund en utopi?" *LIBERTAS* nr. 83, 12-17.

Eggers, Hasna (2024): "Robert Nozicks tre principper for retmæssig tilegnelse af goder." *LIBERTAS* nr. 86, 4-20.

Kirzner, Israel M. (2015): "Hayek, the Nobel, and the revival of Austrian economics." *Review of Austrian Economics* 28, 225-36.

Okon, Hiroyuki (2018): "The Austrian Revival" i Leeson (ed.): *Hayek: A Collaborative Biography*.

Pedersen, Torben Mark (2017a): "Carl Menger og den marginalistiske revolution i økonomisk teori." *LIBERTAS* nr. 65, 5-23.

Pedersen, Torben Mark (2017b): "Carl Menger og den østrigske skole." *LIBERTAS* nr. 65, 24-40.

Pedersen, Torben Mark (2018): "Guldstandarden, Frankrig og Den Store Depression." *LIBERTAS* nr. 66, 11-34.

Rothbard, Murray N. (1988): "The Story of the Mises Institute" *The Free Market* May, 1988. Mises Daily 2012. https://mises.org/mises-daily/story-mises-institute

Salerno, Joseph T. (2002): "The Rebirth of Austrian Economics – In Light of Austrian Economics." T*he Quarterly Journal of Austrian Economics* 5 (4), 111-28.

Thornton, Mark (2020): "Libertarianism: A Fifty-Year Personal Retrospective." *Journal of Libertarian Studies* 24 (2), 445-60.

Vaughn, Karen I. (1994): *Austrian Economics in America. The migration of a tradition*. Cambridge.

Vaughn, Karen I. (2000): "The rebirth of Austrian economics: 1974-99." *Economic Affairs.*

Boganmeldelse

Emma Holten: Underskud. Om værdien af omsorg

Jonas Ejlersen

Denne bog har ligget nummer 1 på bestsellerlisten i min lokale boghandel fra den kom ud d. 2. maj, og indtil jeg skriver disse ord i begyndelsen af september. Den var udsolgt i lange perioder, og da jeg i august ville låne den på vores lille, lokale bibliotek i Sorø, der har indkøbt 5 eksemplarer, var der hele 25 reservationer inden mig.

Af anmeldelser kan nævnes Politikens seks stjerner (det er en bog fra eget forlag, så hvorfor ikke?), Altingets fem stjerner og InsideBusiness' fem stjerner fulgt af ordene "Ret overbevisende."

Bogen er bygget kronologisk op, og Emma Holten tager os i hånden og følger os forbi heksejagende præster, kvindehadende (mandlige) jordemødre, Adam Smith, den marginalistiske revolution, John Maynard Keynes, Finansministeriet og rigtig meget derimellem. Den faste *LIBERTAS*-læser vil blive forfærdet over Emma Holtens behandling af Adam Smith, og jeg lover at komme tilbage til den del inden længe.

Imidlertid skal vi først dvæle lidt ved tanken om de heksejægende præster. Emma Holten får det til at lyde som om, at det i 1500-tallet var en søndagssport at gå på heksejagt, og at målet for heksejagten var at sørge for, at kvinder fungerede som fødemaskiner, fordi et samfunds rigdom kunne måles i antallet af mennesker i det pågældende samfund. Hendes bevis for denne påstand tillægger hun populariteten i en bog udgivet i 1486 – vel og mærke i et århundrede, hvor blot omkring 10 pct. af de voksne tyskere over 15 år kunne læse og skrive ifølge OurWorldInData.

Formålet med at beskrive heksejagt og jordemoderfaget går ud på at overbevise læseren om, at videnskabsfolk nu bevæger sig fra at se kroppen som noget guddommeligt til at se det som noget mekanisk, noget forudsigeligt – noget, man kan styre.

Den usynlige usynlige hånd?

Herefter går Emma Holten videre til at anerkende John Lockes frihedsprincip for det enkelte individs ukrænkelighed, men begræder dog, at Locke og Hobbes ikke kom frem til et frihedsprincip, der inkluderede den omsorg, som alle mennesker er afhængige på et eller andet tidspunkt i livet.

Hun vender så en skarp kritik imod den måske vigtigste økonom, Adam Smith. Først står Adam Smiths tilhængere for skud, fordi de tillægger den usynlige hånd en helt anden betydning, end Smith havde til hensigt. Holten skriver på side 33: "Den hånd er blevet brugt som argument for, at egeninteressen ikke bare er naturlig, men hævet over enhver kritik. Hvis folk tænker på andres ve og vel for meget, kan det måske endda være skadeligt for økonomien."

Men Smith brugte kun begrebet "den usynlige hånd" tre gange i hele sit forfatterskab. Historikeren Emma Rothschild har belyst, at to af de steder var ment som en decideret joke, blandt andet om den måde, rige mænd udnyttede deres fattigste ansatte. Det tredje sted handler om, at mange forretningsmænd 'for deres egen sikkerheds skyld' vil foretrække at købe lokale varer frem for importerede, og derfor vil de som en 'usynlig hånd' fremme hjemlandets interesser, selvom det ikke er deres hensigt. Det argument handler altså præ-

cist om, at vi ikke kun tænker på, hvad der er billigst, men også ofte tager sociale hensyn på markedet.

Inden du løber ind og henter *Wealth of Nations* på natbordet, så har jeg citaterne om den usynlige hånd her. De bliver ikke forkortet, da jeg ikke vil klandres for at bringe noget ude af kontekst. Lad os først kigge på *Wealth of Nations*:

"The produce of industry is what it adds to the subject or materials upon which it is employed. In proportion as the value of this produce is great or small, so will likewise be the profits of the employer. But it is only for the sake of profit that any man employs a capital in the support of industry; and he will always, therefore, endeavour to employ it in the support of that industry of which the produce is likely to be of the greatest value, or to exchange for the greatest quantity either of money or of other goods.

But the annual revenue of every society is always precisely equal to the exchangeable value of the whole annual produce of its industry, or rather is precisely the same thing with that exchangeable value. As every individual, therefore, endeavours as much as he can both to employ his capital in the support of domestic industry, and so to direct that industry that its produce may be of the greatest value; every individual necessarily labours to render the annual revenue of the society as great as he can. He generally, indeed, neither intends to promote the public interest, nor knows how much he is promoting it. By preferring the support of domestic to that of foreign industry, he intends only his own security; and by directing that industry in such a manner as its produce may be of the greatest value, he intends only his own gain, and he is in this, as in many other cases, led by an invisible hand to promote an end which was no part of his intention. Nor is it always the worse for the society that it was no part of it. By pursuing his own interest he frequently promotes that of the society more effectually than when he really intends to promote it. I have never known much good done by those who affected to trade for the public good. It is an affectation, indeed, not very common among merchants, and very few words need be employed in dissuading the from it.

What is the species of domestic industry which his capital can employ, and of which the produce is likely to of the greatest value, every individual, it is evident, can, in his local situation, judge much better than any statesman or lawgiver can do for him. The statesman who should attempt to direct private people in what manner they ought to employ their capitals would not only load himself with a most unnecessary attention, but assume an authority which could safely be trusted, not only to no single person, but to no council or senate whatever, and which would nowhere be so dangerous as in the hands of a man who had folly and presumption enough to fancy himself fit to exercise it.

To give the monopoly of the home market to the produce of domestic industry, in any particular art or manufacture, is in some measure to direct private people in what manner they ought to employ their capitals, and must, in almost all cases, be either a useless or a hurtful regulation. If the produce of domestic can be brought there as cheap as that of foreign industry, the regulation is evidently useless or a hurtful regulation. If it cannot, it must generally be hurtful. It is the maxim of every prudent master of a family never to attempt to make at home what it will cost him more to make than to buy. The tailor does not attemt to make his own shoes, but buys them of the shoemaker. The shoemaker does not attemt to make his own clothes, but employs a tailor. The farmer attempts to make neither the one nor the other, but employs those different artificers. All of them find it for their interest to employ their whole industry in a way in which they have some advantage over their neighbours, and to purchase with a part of its produce, or what is the same thing, with the price of a part of it, whatever else they have occasion for."[1]

I dette tilfælde mener Holten altså, at Smith blot bruger den usynlige hånd til at beskrive, hvordan nogle forretningsmænd kan foretrække lokale varer frem for udenlandske varer. Men Smith skriver blot fire ord inden den "usynlige hånd" ordene "as in many other ca-

1 Smith, A. (1776): *The Wealth of Nations*. J M Dent., 1977, s. 400-401.

ses". Er de andre "cases" så, når man laver jokes? Måske. Lad os da kigge på, hvordan Smith skriver om den usynlige hånd i *Theory of Moral Sentiments*:

"And it is well, that nature imposes upon us in this manner. It is this deception, which rouses and keeps in continual motion the industry of mankind. It is this, which first prompted them to cultivate the ground, to build houses, to found cities and commonwealths, and to invent and improve all the sciences and arts, which ennoble and embellish human life; which have entirely changed the whole face of the globe, have turned the rude forests of nature into agreeable and fertile plains, and made the trackless and barren ocean a new fund of subsistence, and the great high road of communication to the different nations of the earth. The earth by these labours of mankind has been obliged to redouble her natural fertility, and to maintain a greater multitude of inhabitants. It is to no purpose, that the proud and unfeeling landlord views his extensive fields, and without a thought for the wants of his brethren, in imagination consumes himself the whole harvest that grows upon them. The homely and vulgar proverb that the eye is larger than the belly, never was more fully verified than with regard to him. The capacity of his stomach bears no proportion to the immensity of his desires, and will receive no more than that of the meanest peasant. The rest he is obliged to distribute among those, who prepare, in the nicest manner, that little which he himself makes use of, among those who fit up the palace in which this little is to be consumed, among those who provide and keep in order all the different baubles and trinkets, which are employed in the economy of greatness; all of whom thus derive from his luxury and caprice, that share of the necessaries of life, which they would in vain have expected from his humanity or his justice. The produce of the soil maintains at all times nearly that number of inhabitants, which it is capable of maintaining. The rich only select from the heap what is most precious and agreeable. They consume little more than the poor, and in spite of their natural selfishness and rapacity, though they mean only their own conveniency, though the sole end which they propose from the labours of all the thousands whom they employ, be the gratification of their own vain and insatiable desires, they divide with the poor the produce of all their improvements. They are led by an invisible hand to make nearly the same distribution of the necessaries of life, which would have been made, hade the earth been divided into equal portions among all its inhabitants, and thus without intending it, without knowing it, advance the interest of the society, and afford means to the multiplication of the species. When Providence divided the earth among a few lordly masters, it neither forgot nor abandoned those who seemed to have been left out in the partition. These last too enjoy their share of all that it produces. In what constitutes the real happiness of human life, they are in no respect inferior to those who would seem so much above them. In ease of body and peace of mind, all the different ranks of life are nearly upon a level, and the beggar, who suns himself by the side of highway, possesses that security which kings are fighting for."[2]

Jeg erkender blankt, at jeg ikke er stærk i skotsk satire fra det 18. århundrede, men når jeg læser det, som Smith faktisk skriver i sin bog, så lyder det lidt som om, at han siger, at den ubehagelige herremand i sin jagt på luksusgoder faktisk vælger at lade sine marker bære så mange afgrøder som muligt, selvom han umuligt kan spise afgrøderne selv. På den måde sørger han for, at der er en masse mad, som samfundsøkonomien (heriblandt hans ansatte) nyder godt af, selvom det ikke er hans primære drivkraft. Det hænger jo meget godt sammen med citatet i *Wealth of Nations*, hvor forfølgelsen af egeninteresse ofte fører til et bedre udfald for samfundet, selvom det ikke nødvendigvis var aktørens intention.

Uanset hvad, så er det lige så tosset at affeje gyldigheden af den usynlige hånd på baggrund af "opfinderens" intentioner, som det er at affeje gyldigheden af teorien om Big Bang, fordi "opfinderen" af det begreb brugte det på en nedladende måde over for de videnskabsfolk, der mente, at Universet skulle være blevet til ved én stor eksplosion. Årsagen til, at jeg vælger at

2 Smith, A. (1759): *The Theory of Moral Sentiments*. s. 400-401. Garland Publishing: New York, 1971.

bringe disse lange uddrag her, er, at almindelige mennesker (desværre) ikke har *Wealth of Nations* liggende på natbordet, og de tager det for gode varer, når en dygtig forfatterinde og et gennemført sympatisk og velformuleret menneske som Emma Holten skriver, som hun gør.

Emma Holten er slet ikke færdig med Adam Smith, og han bliver også kritiseret for ikke at skrive noget som helst om, hvordan arbejdskraft bliver skabt. Hvorfor skulle han det? Fordi omsorgselementet åbenbart er en kritisk del af feministisk økonomi:

"[Det] var ikke mænd, der tilberedte Adam Smiths egne middagsmåltider. Hele sit liv nød han godt af 'velvilje' fra sin mor, Margaret Douglas, og senere sin kusine, Janet Douglas. Det var dem, der lavede hans mad, ordnede vasketøj og rengøring, så han kunne skrive og undervise. Men det betød ikke, at han anså sig selv for at være tigger."[3]

Det kuriøse i dette citat er selvfølgelig, at det netop beskriver den arbejdsdeling, der kom husholdningen til gode. Margaret og Janet var sikkert fantastiske til alt muligt, men det var nok meget godt for både husholdning og samfundet, at de lod Adam Smith stå for at undervise og skrive, og så tog de sig af mad og vasketøj. Hverken Margaret eller Janet arbejdede i øvrigt uden for hjemmet, men det nævner Emma Holten ikke som en relevant faktor. I det hele taget tillægger hun de tidlige tænkere nogle ret markante holdninger, blandt andet når hun på side 38 skriver, at "for de vigtigste tænkere i den vestlige idéhistorie var gensidig afhængighed den ultimative definition af ufrihed."

Marginalisterne

I det næste spring i den økonomiske idéhistoriefortælling, som Emma Holten tager os med på, støder vi på marginalisterne Walras, Jevons og Menger. Disse personer skulle, ifølge Emma Holten, bringe den økonomiske videnskab endnu tættere på naturvidenskaben: "Den videnskabelige proces, de endte på, var udbud og efterspørgsel på markedet, og det videnskabelige resultat, der skulle måle værdi, var priser."[4]

Hvis vi kaster et hurtigt blik på Carl Mengers *Principles of Economics*, så lader det dog til at være den modsatte intention, han har: "It would be improper, accordingly, to attempt a natural-scientific orientation of our science."[5]

Herefter kaster Emma Holten sig over teorien om udbud og efterspørgsel, som hun mener kun fungerer, hvis "mennesker ikke fødes med ulige forudsætninger, ikke opfører sig fuldstændig latterligt og meget forskelligt alt efter krop og behov, og ikke løbende bliver påvirket af kultur og normer."[6] Imidlertid er dette på ingen måde betingelser, som Carl Menger opstiller for udbud og efterspørgsel:

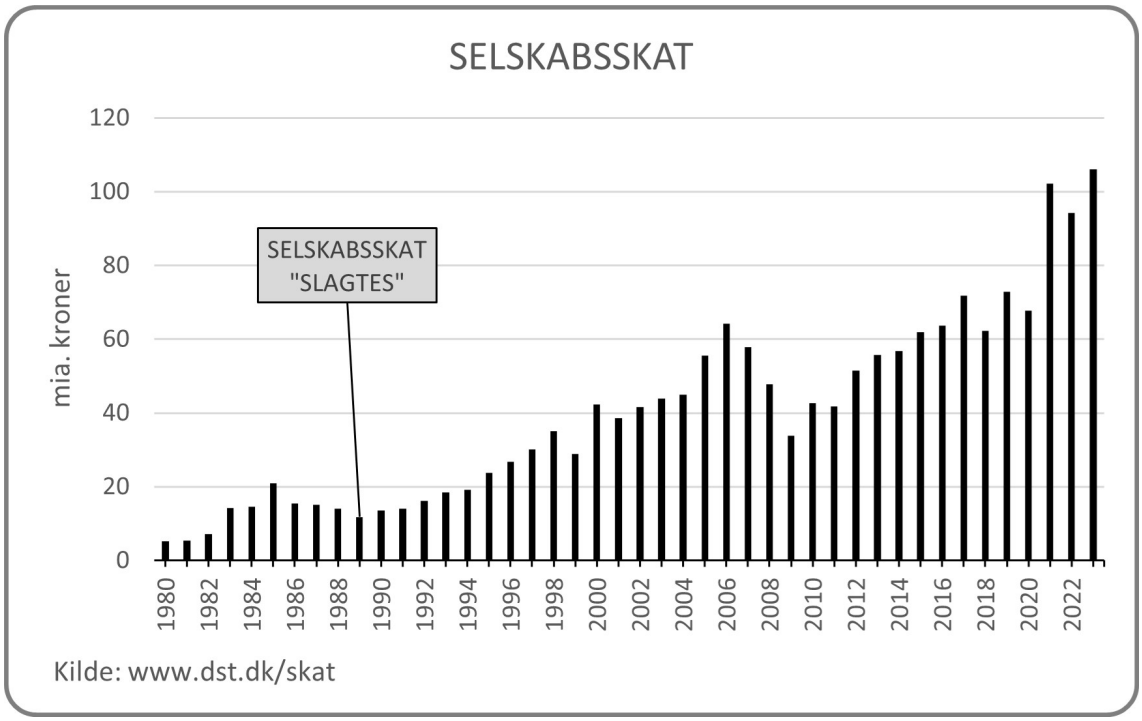
"It is, of course, true that in the trade of individuals, and still more in the commerce between whole peoples, the values goods actually have for men can generally be observed to be subject to constant fluctuations. These fluctuations occur principally because new quantities of goods are continually coming into the hands of the various economizing individuals through the production process. As a result, the foundations for economic exchanges are constantly changing, and we therefore observe the phenomenon of a perpetual succession of exchange transactions."[7]

I det hele taget sidder man tilbage med en nagende tanke af, at Emma Holten måske slet ikke har forstået den marginalistiske revolution. Hun beskriver løsningen på værdiparadokset som værende, at vand er billigere end diamanter, fordi der er mere vand, end der er diamanter. Måske er det for læserens skyld, at hun formulerer det på denne måde, for hun er tydeligvis intelligent nok til at forstå marginalnytteteorien. Imidlertid vælger hun også at pådutte - ikke bare Adam Smith og marginalisterne, men også senere økonomer - *Homo Economicus* som den person, moderne økonomisk videnskab bygges op omkring: "Så længe man vinder noget økonomisk på det, man gør, er det rationelt og hævet over kritik."[8] Denne påstand får en af Mengers elever, Ludwig von Mises, lov til at tage sig af:

"It was a fundamental mistake of the Hi-

3 Emma Holten, *Underskud*, s. 33.
4 Emma Holten, *Underskud*, s. 40.
5 Menger: *Principles of Economics*, s. 47.
6 Holten: *Underskud*, s. 47.
7 Menger: *Principles of Economics*, s. 188.
8 Holten: *Underskud*, s. 37.

Figur 1: Udvikling i selskabsskatteprovenuet, 1980-2023



storical School of Wirtschaftliche Staatswissenschaften in Germany and of Institutionalism in America to interpret economics as the characterization of the behavior of an ideal type, the homo oeconomicus. According to this doctrine traditional or orthodox economics does not deal with the behavior of man as he really is and acts, but with a fictitious or hypothetical image. It pictures a being driven exclusively by "economic" motives, i.e., solely by the intention of making the greatest possible material or monetary profit. Such a being does not have and never did have a counterpart in reality; it is a phantom of a spurious armchair philosophy. No man is exclusively motivated by the desire to become as rich as possible; many are not at all influenced by this mean craving. It is vain to refer to such an illusory homunculus in dealing with life and history."[9]

John Maynard Keynes

Og så tænker læseren: Hvis hun synes, at marginalisterne forsøgte at gøre økonomi til en naturvidenskab, så må hun da virkelig foragte John Maynard Keynes? Men, ak, Emma Holten har kun lovprisende ord tilovers for Lord Keynes. Han hædres for at få skabt en bølge af store offentlige investeringer, høje skatter på de rigeste, overførselsindkomst til arbejdsløse og begrænsning af arbejdstiden. Hun nævner ikke hans forslag om, at staten skal styre antallet og kvaliteten af befolkningen.[10]

Senere i bogen begræder Emma Holten dog Finansministeriets benyttelse af ligevægtsmodeller, som førte til, at man i 1989 sænkede selskabskatten fra 50 % til 22 %.

"Konsekvensen faldt prompte: I 1989 blev selskabsskatten i Danmark sænket fra 50 pct. til 22 pct. Længden på danskernes arbejdsuge faldt støt fra 1900, men siden 1990 har den været 37 timer. Neoklassisk økonomi og marginalisme var inde i varmen. Det skulle blive en hård tid for folk, der arbejdede med de ydelser, der var svære at måle. Og endnu hårdere for dem, der havde brug for dem."[11]

Det, Emma Holten her refererer til, er, at der skulle blive endnu mindre råd til omsorg i den offentlige sektor, når man på den måde slagter selskabsskatten. Men hvad skete der egentlig med skatteprovenuet fra selskabsskatten?

9 Mises: *Human Action*, s. 62.

10 Keynes: "The End of Laissez-Faire", s. 49.

11 Holten: *Underskud*, s. 99.

Var det ikke mærkeligt, at skatteprovenuet steg så drastisk, når man sænkede denne skat? Det var sjovt nok det samme, der skete, da man sænkede de konfiskatoriske topskatter i USA, men mens Emma Holten er rigtig god til at bringe statistikker om hint og dint, så har hun en tendens til at gemme dem væk, når de ikke passer ind i hendes historie. Eksempelvis skriver hun på side 106, at "antallet af offentligt ansatte er på et historisk lavt niveau. Fra 2010 til 2019 er antallet af offentligt ansatte sunket med 6,7 pvt., samtidig med at befolkningstallet er steget." Det var alligevel en spøjs periode at vælge, når hun har data indtil minimum 2023. Men når man kigger på figuren nedenfor, kan man godt forstå, hvorfor Emma Holten vælger den periode:

Hvis hun havde valgt at bruge hele datasættet, ville hun være nødt til at sige, at antallet af offentligt ansatte var steget med næsten 10 procent!

Forståelsen for økonomisk teori lader i det hele taget til at halte lidt, når Emma Holten imod slutningen af bogen proklamerer: "Den samlede mængde penge i et samfund beskriver ikke den samlede mængde værdi."[12]

Er der mon én eneste uddannet økonom i den "etablerede" økonomi, der nogensinde er kommet med det postulat?

Feministisk økonomi og underskuddet

Selvom man kunne bruge utrolig lang tid på at diskutere Emma Holtens mange pointer imod den "etablerede" økonomi, så må vi hellere komme videre til det, som Emma Holten gerne vil plædere for, nemlig feministisk økonomi:

"Feministisk økonomi tager udgangspunkt i det, man kalder reproduktion: alle de lønnede og ulønnede aktiviteter, det kræver at holde mennesker sunde, raske, glade og i live. I denne bog er de bredt definerede. Det er alt lige fra grundskolen til at trøste en ven, der lige er blevet forladt af sin kæreste. Det kan indbefatte alt, hvor minimum to mennesker skaber noget sammen, der bidrager til, at enten den ene eller begge bliver mere sunde, raske, glade og i live."[13]

Det lyder jo egentlig fint, men hvad betyder det for almindelige mennesker? Det lader til at være meget svært for Emma Holten helt at sætte fingeren på, men imod slutningen af bogen skriver hun:

"Vi ved ikke nøjagtig, hvad folks omsorgsbehov er, for det tilfredsstilles på så ufatteligt mange måder i privaten og i offentligheden og er forskelligt for alle. [...] Omsorgsarbejde er ikke bare et brugsprodukt til individet, men til hele samfundet. [...] Den offentlige investering kommer alle til gode, ikke bare individet selv. Al omsorg er til os alle sammen."[14]

Som læser sidder man uundgåeligt tilbage med følelsen: Kan man nogensinde udvise for meget omsorg? Var Margot Honecker *for* omsorgsfuld eller ikke omsorgsfuld nok? Og hvad gør man for at indrette et samfund anderledes, så det stemmer mere overens med feministisk økonomi? Her skriver Emma Holten, at:

"Et samfund, hvor kvinders liv fuldstændig ligner mænds, vil stort set umuliggøre familier, som vi kender dem i dag. Derimod vil et samfund, hvor mænds liv ligner kvinders, give familier mere tid sammen, og mænd et afbræk fra at arbejde. Hvilken model der skaber mest værdi, er der ikke noget neutralt, videnskabeligt svar på. Det beror i sidste ende på, om vi synes, der er værdi i at vedligeholde det, vi har, og dem, vi elsker."[15]

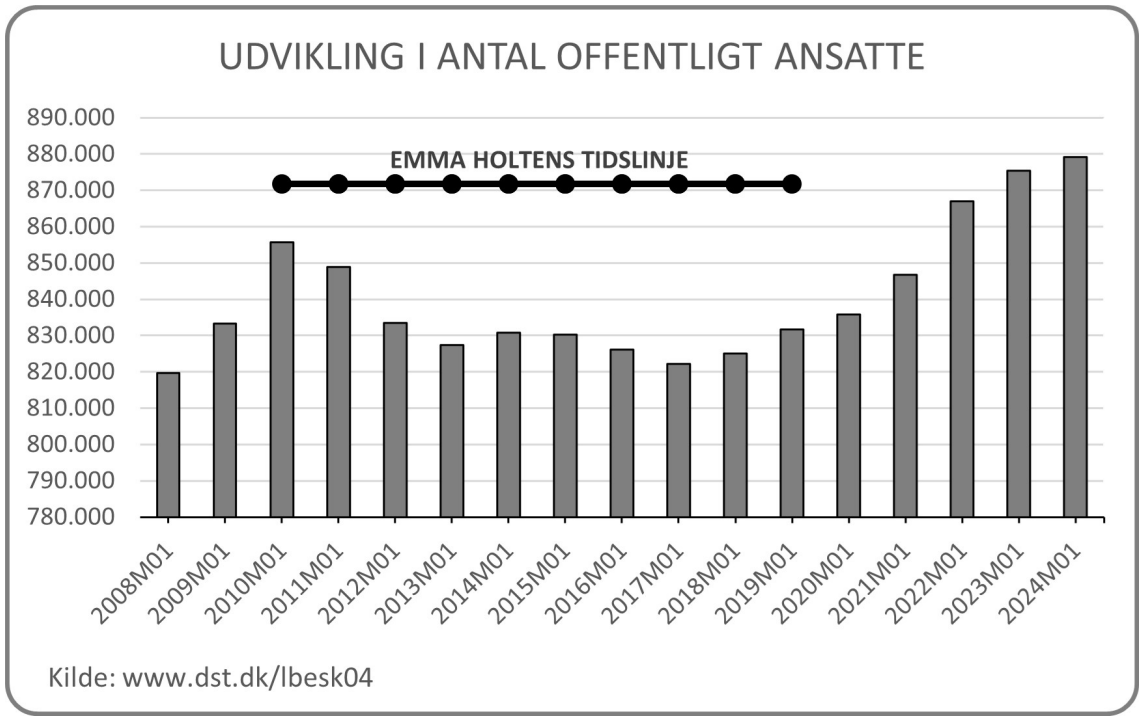
Af samme årsag er Emma Holten også fortaler for øremærket barsel, som hun kalder et "centralt værktøj," selvom man kan undre sig over, at familierne ikke selv skulle kunne vurdere, hvad der er den mest hensigtsmæssige måde at drage omsorg for sine børn på.

Ovenstående kunne godt lyde som moderne feminisme, men for Emma Holten er det vigtigt at påpege, at "[k]ampen for et mere omsorgsfuldt samfund kræver et opgør med en feminisme, der idoliserer mænds position som målet for frigørelse. Hvis ikke vi ser værdien i de aktiviteter, der traditionelt er blevet forbundet med feminitet, vil det gå allerhårdest ud over de lavtlønnede og de mest udsatte."[16]

Og her er det, at den offentlige sektor be-

12 Holten: *Underskud*, s. 114.
13 Holten: *Underskud*, s. 9.
14 Holten: *Underskud*, s. 100-101 (Forfatterindens fremhævning)
15 Holten: *Underskud*, s. 81
16 Holten: *Underskud*, s. 71

Figur 2: Antal offentligt ansatte, 2008-2024



gynder at støde hovedet imod muren, når vi forsøger at sætte en timepris på noget så komplekst som en sygeplejerske:

"Det er en service, hvis værdi opstår i mødet mellem to mennesker. Omsorg kan ikke isoleres som en vare. Hvor værdifuld omsorg er beror helt og holdent på, hvor akut modtageren har brug for den, hvilke omstændigheder de er i, og hvad man ender med at bruge den til. En sygeplejerske, der redder en persons liv med hjertemassage, får ikke en højere løn i de 20 minutter, sammenlignet med ti minutter, hvor hun henter et glas rødt saftevand. Omsorg kan derfor ikke isoleres i en timepris. En omsorgsarbejder udøver tusindvis af forskellige services i løbet af ugen, hvor de er i kontakt med forskellige mennesker med forskellige behov."[17]

Hvordan omsorgsarbejde så skal aflønnes, får vi ikke noget svar på. Vi får blot at vide, at det er underbetalt. Det er som om, at der kun er én person over for et system, og at omsorgsgiveren ikke har nogen som helst forhandlingsmagt over for sin arbejdsgiver. Dog må man medgive Emma Holten, at da det offentlige sundhedssystem ikke er udsat for markedsmekanismen (den frivillige interaktion imellem mennesker), så er det umuligt at vide, hvad lønnen til en sygeplejerske bør være. Man kan undre sig over, om en ulykkesforsikring i virkeligheden har den rigtige pris, da man sjældent har brug for den, men når man har, kan den være helt afgørende for ens økonomi!

Emma Holten kritiserer rigtig nok Produktivitetskommissionen for ikke at være i stand til at vurdere, hvor meget værdi den offentlige sektor skaber, fordi tjenesterne i den offentlige sektor ikke har nogen pris, men bliver betalt over skatten.

"Derfor lægger man fokus på prisen frem for effekten. Dermed bliver det meget svært for omsorgspersonalet at give borgerne det, de har brug for, for det er ikke det, der er succeskriteriet. Det er i stedet, om man har kunnet sende nogen ud af systemet med det ressource- og tidsforbrug, der er blevet besluttet, er det normale. Har man ikke det, ser det ud som om, der har været en ineffektiv proces. Det er der mange, mange mennesker, både på udbyder- og modtagersiden, der har lidt under i tidens løb."[18]

Det gør det blot endnu mere mystisk, at hun

17 Holten: *Underskud*, 100 (Forfatterindens fremhævning)

18 Holten: *Underskud*, s. 108.

ikke mener, at sundhedsvæsnet hører under den private (frivillige) sektor, for i den situation ville folk netop være i stand til at bruge prismekanismen til at sørge for, at sundhedsvæsnet kun optager den mængde ressourcer, som forbrugerne efterspørger. Det ville betyde, at man fokuserede mindre på omkostningssiden, og i stedet fokuserede på at skabe værdi for omsorgsmodtageren – det er fuldstændig ligegyldigt, hvor meget man er i stand til at sænke omkostningerne, hvis man ikke kan tiltrække kunder.

Underskuddet

Hele Emma Holtens motivation til at skrive sin bog er baseret på en artikel, som hun læste for nogle år tilbage. Her lavede man en udregning over, hvor meget kvinder betalte i skat igennem livet, og hvor meget de modtog i ydelser. Det regnestykke gik i minus, og det forklarer Emma Holten således:

"Kvinder skaber 'underskud', fordi lønnen for omsorgsarbejde er lav, og derfor er deres skatteindbetalinger lavere. Selvfølgelig får man ikke god løn for et job, som alle mener er en udgift, og som ingen rigtig aner, hvordan man skal prissætte, og som man forresten ikke har den store respekt for."[19]

Og for Emma Holten, skaber dette et paradoks, da man gerne vil have omsorgen, men ikke vil betale for den:

"På den ene side fremstår omsorgen værdiløs, og på den anden side muliggør den alt andet arbejde. Den 'produktive' del af økonomien har konstant brug for den reproduktive og hiver værdi ud af den, men anser det sjældent for sit ansvar, at den reproduktive del skal være bæredygtig. Derfor har man gennem historien forsøgt at 'løse' paradokset på den billigste måde inden for (og uden for) lovens rammer. Det har været gennem ulønnet arbejde i hjemmet, slaveri, dårligt lønnet arbejde bakket op ad racisme og diskrimination, au pair-ordninger og andre 'migrantløsninger', dårligt lønnede offentligt ansatte, kulturelle fordomme om omsorgsgener, multitasking og 'kald'. Omsorgen er på samme tid uundværlig og en hindring for indtjeningen af penge. Det er derfor, en stat og et erhvervsliv på samme tid kan bede om, at vi arbejder mere, og at vi skal have flere børn."[20]

Når det kommer til løsningen på dette paradoks, så kommer Emma Holten ikke med noget bud, men der skal ikke herske tvivl om, at markedsøkonomien ikke er svaret på noget som helst. Hun slutter bogen af med følgende svada:

"Priser fordrejer og lyver. De fortæller os ikke det, vi har brug for at vide. Der er ikke nogen apolitisk måde at beskrive, hvad der er værdifuldt. [...] Den etablerede økonomis metoder har koloniseret hver en time af vores liv, men det værste er, at de har koloniseret vores sind."[21]

Hvad betyder det, at der ikke er nogen apolitisk måde at beskrive, hvad der er værdifuldt? Betyder det, at man gerne vil have, at det er politikerne, der skal beslutte, hvad der er værdifuldt? Det virker som en meget ejendommelig udtalelse fra en, der begynder sin bog med at fremhæve, at mennesker er alt for forskellige til, at økonomiske teorier er gyldige i praksis. Her er det værd igen at fremhæve Ludwig von Mises, som allerede 75 år inden udgivelsen af *Underskud* havde dette modsvar:

"It is fashionable nowadays to find fault with the social sciences for being purely rational. The most popular objection raised against economics is that it neglects the irrationality of life and reality and tries to press into dry rational schemes and bloodless abstractions the infinite variety of phenomena. No censure could be more absurd. Like every branch of knowledge, economics goes as far as it can be carried by rational methods. Then it stops by establishing the fact that it is faced with an ultimate given, i.e., a phenomenon which cannot - at least in the present state of our knowledge - be further analyzed. The teachings of praxeology and economics are valid for every human action without regard to its underlying motives, causes, and goals. The ultimate judgments of value and the ultimate ends of human action are given for any kind of scientific inquiry; they are not open to any further analysis. Praxeology deals with the ways and means chosen for the attainment of such ultimate ends. Its object

19 Holten: *Underskud*, s. 105.

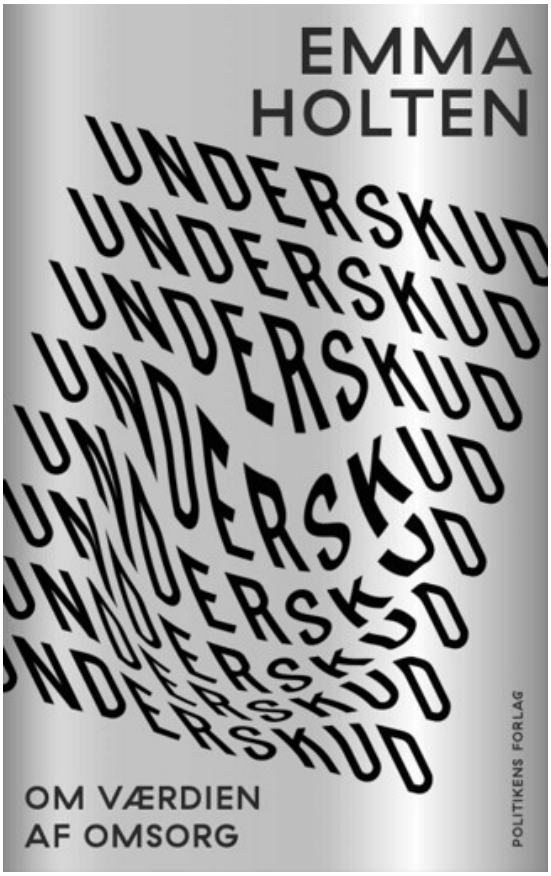
20 Holten: *Underskud*, s. 112.

21 Holten: *Underskud*, s. 114-115.

is means, not ends."[22]

Afslutning

Jeg vil gerne på det kraftigste opfordre alle til at læse denne bog. Den faste *LIBERTAS*-læser er hærdet imod økonomiske fejlslutninger, men når du møder mennesker ude i den virkelige verden, så er det langt mere sandsynligt, at de har læst Emma Holten, end at de har læst Adam Smith, Friedman eller Mises. Og hvis man blot tager Emma Holtens ord for gode varer, hvad anmeldelser fra medier og læsere bærer tydeligt præg af, så er det et eklatant angreb på markedsøkonomien, som vil falde i rigtig god jord hos de ansatte i sundhedssektoren og pop-feministiske kredse. Da vi stadig lever i et land, hvor politikerne har en enorm magt og ikke er bange for at gøre brug af den, så er det enormt skadeligt, når almindelige mennesker tror, at de har forstået økonomisk teori, når de i virkeligheden blot bliver forelagt en fordrejet version, der passer ind i forfatterens narrativ. Set fra den lyse side, så har Emma Holten på bemærkelsesværdig vis formået at gøre folk interesserede i økonomisk teori, og hvis de blot tør tage et spadestik dybere, så ender de måske med rent faktisk at læse Adam Smith og indse, at Emma Holtens *Underskud* var et *Vådeskud*.



Emma Holten: *Underskud. Om værdien af omsorg.* Politikens Forlag, København, 2024
288 sider.

Litteratur

Keynes, John Maynard (1926): *The End of Laissez-Faire*. London: Hogarth Press.

Menger, Carl (1871): *Principles of Economics*. New York: New York University Press, 1981.

Mises, Ludwig von (1949): *Human Action: A Treatise on Economics*. New Haven: Yale University Press.

Smith, A. (1759): *The Theory of Moral Sentiments*. Garland Publishing: New York, 1971.

Smith, Adam (1776): *The Wealth of Nations*. J M Dent., 1977.

22 Mises: *Human Action*, s. 21.

Boganmeldelse

Simon Shuster: The Showman. Inside the invasion that shook the world and made a leader of Volodymyr Zelensky

Karsten Anker Petersen

Jeg må ærligt erkende, at jeg kun havde fulgt meget sporadisk med i Ukraine og Zelenskys tid som præsident før februar 2022. Derfor har jeg lært meget af denne ret gode biografi, skrevet af Times Magazine-journalisten Simon Shuster

Der er tre vidt forskellige men alle vildt interessante fortællinger i bogen.

Den første fortælling er om den succesfulde komiker og filmmand, der tror han kan være en god politiker uden at mene noget. Han er blot imod korruption og dumme beslutninger. Imod eliten. Alt det har vi vist hørt før.

Den anden er om hvordan Ruslands Putin behandler sine naboer. Hvor brutal og udspekuleret hans udenrigspolitik er. Der er ikke meget nyt heri, men det foldes godt og skræmmende, ud.

Den tredje historie er den mest triste. Den handler om Vestens monumentale svigt. Hele Zelenskys præsidentperiode, også lang tid før vi i Danmark hørte om ham, har været en lang - og ofte forgæves - tiggergang hos Merkel i Tyskland, USA, Frankrig, Storbritannien osv. Sidstnævnte kan være indsatsen bekendt. Førstnævnte har vist sig at være en kæmpe katastrofe for Europa. Hendes svigt udstilles brutalt af Shuster.

I månedsvis ringer han til alle europæiske hovedstæder og tigger om våben, og alt hvad der i øvrigt skal til. Den eneste, der i starten viser sig at have rygrad er manden i øvrigt uden rygrad, Boris Johnson. De andre kan passende melde sig ind hos Det Radikale Venstre.

Historien om Zelensky er historien om en mand, der bliver politiker uden egentlig at mene ret meget, før historien tvinger ham til det. Og da det så sker, viser han sig mere stålsat og insisterende end de fleste.

Der er intet charmerende ved politikere, der ikke mener noget. Men der er noget fantastisk ved en mand som Zelensky, der erkender, hvor han er nødt til at stå, og går helhjertet ind i det. Han kræver enormt meget af sine omgivelser, men i Simon Shusters ikke-ukritiske biografi får man også indtrykket af en mand, der giver alt, hvad han selv har.

Det er bemærkelsesværdigt, at han både før han blev politiker og i sin første tid som præsident, faktisk var meget 'russer-venlig' efter Ukrainske standarder. Han talte naturligt russisk, er født og opvokset i Østukraine og tjente mange af sine penge på TV-produktion til russiske TV-kanaler, før han i foråret 2019 til de flestes overraskelse stillede op som præsidentkandidat og vandt.

Hans 'sit-com', hvor Zelensky spiller en skolelærer, der, næsten ufrivilligt, bliver præsident, er velkendt. Ligeså er det, at han primært vinder valget i den virkelige verden, fordi vælgerne er dødtrætte af utroværdige og korrupte 'professionelle' politikere. Men Simon Schuster gør med rette en del ud af at afdække det ene område, hvor Zelensky rent faktisk mener noget politisk, nemlig om krigen i Øst-Ukraine. Husk på, at krigen har været i gang i disse regioner i årevis, hvor oprørere stærkt støttet af Putin har gjort de øst-ukrainske provinser til delvist lovløse, ludfattige og forfaldne områder, uden for Ukraines kontrol. Det er et utroligt vellykket destabiliseringsarbejde, som Putins regime har haft kørende i årevis.

Zelensky går til valg på fred 'for enhver pris'. Han siger meget direkte at det vigtigste er at

redde ukrainske liv, og at situationen skal løses ved forhandlingsbordet med Putin.

Da Zelensky kommer til magten overtager han de såkaldte 'Minsk-aftaler', som blev forhandlet på plads under hårdt pres fra Vesten. Det er nogle vilde ting, Ukraine har sagt ja til i de aftaler.

Det lykkes Zelensky, efter megen møje og besvær, at få forhandlinger i stand med Putin, ledsaget af Macron og Merkel, der begge længe har forsøgt at overtale Ukraine til at få afsluttet konflikten.

Og hermed er vi ved de andre to elementer i historien. Forløbet, både i forbindelse med Minsk-aftalerne og i tiden derefter, frem til februar 2022, er en lang og meget trist fortælling om vestlige statsledere store svigt. Zelensky, og før ham hans forgænger, Porosjenko, har igen og igen tigget Merkel, Macron og amerikanske ledere om opbakning, både i form af våben og politisk støtte, men der er ingen appetit på at sætte Putin stolen for døren. Han får lov at snuppe Krim og da Vestens støtte er så svag som den er, bliver Minsk-aftalerne næsten en de-facto afståelse af de østlige provinser.

Alligevel ligger Zelensky hele sit hjerte i at få Minsk-aftalerne realiseret. Han forstår ikke hvorfor Putin ikke vil være med til det. Først meget sent erkender han, at det hele tiden har været Putins strategi, at der skal være uro og ustabilitet i områderne vest for den russiske grænse. Putin ved, at Vestens ledere har svært ved at håndtere den slags, og at Vesten selvfølgelig ikke vil åbne for EU og NATO, hvis områderne er helt eller delvist præget af borgerkrig.

Putin har derfor ikke interesse i løsninger. Han skal bare opretholde uro.

Først da det i juli 2020 kom til en afstemning i Ukraines parlament om hvorvidt der skulle være en folkeafstemning i Donbas, som det fremgik af Minsk-aftalerne, tog Zelensky stilling lodret imod Putin. Han erkendte endelig, at Putin ikke ville freden og at forhandlinger derfor var formålsløse.

Herfra måtte det imidlertid også stå klart i Kreml, at de ikke længere havde en præsident i Kiyv, der dansede efter den russiske pibe. Frøene til invasionen blev sået her.

Det er nærliggende at se udviklingen i Ukraine de seneste år som en parallel til slut-30'erne, hvor Hitler spillede på, at Storbritannien og Frankrig ikke ville gribe ind, når han snuppede land. Hvis man bruger den målestok, er 30. marts 1939 en af de vigtigste dage i moderne historie. Det var den dag, hvor Storbritannien og Frankrig sagde stop. Hertil og ikke længere. Man stillede en garanti til Polen om at et tysk angreb på Polen ville være en krigserklæring mod Storbritannien og Frankrig. Det fortælles, at Hitler først ikke troede på, at de mente det, og at da han rent faktisk angreb Polen i september samme år, blev overrasket over, at de reagerede som de gjorde.

Han havde jo lært, at de bøjede sig, hver gang det gjorde ondt.

Der er mange forskelle. Og Showman handler ikke kun om, at vi i Vesten gerne vil den frie og liberale orden, når det ikke koster noget. Men det er trist, når det udstilles, hvor nemme vi er at presse for lidt gas-leverancer, handelsaftaler og lidt uro, og hvor meget Graucho Marx havde ret; 'Those are my principles. If you don't like them, I have others'

Showman er også meget andet. Om hvordan Zelensky udpeger sine venner til alle vigtige poster, om at han ikke involverer sin hustru i beslutningen om at stille op som præsident og om kommunikation.

Zelensky er en fremragende kommunikator. Hans brug af at små videoer i dagene efter invasionen i februar 2022 ændrede sandsynligvis forløbet markant. Men det vil være en stor fejl at tilskrive hans 'succes' at han kommunikerer godt. Hans 'succes' er først og fremmest at han turde så fast på det rigtige, da det gjaldt. Alt andet ville blot have været kommunikation uden indhold.

Simon Shuster: *The Showman. Inside the invasion that shook the world and made a leader of Volodymyr Zelensky*. William Morrow, 2024. 384 sider.

Fortsat fra bagsiden

Det er faktisk et meget Lockesk krav, om end henvisningen til "danske værdier" nok mere er Grundtvig end Locke. John Locke mente ikke, at man skal tolerere dem, der føler, at de har en lydighedspligt over for en fremmed fyrste (paven). Lockes tid var også præget af religiøse konflikter: Trediveårskrigen begyndte som en religionskrig, de engelske borgerkrige i 1640'erne handlede (også) om religion, og The Glorious Revolution i 1688 handlede om at afsætte en katolsk konge til fordel for en protestant. Hvis fremmede ønsker at være undersåtter i et andet land end deres fædreland, så må de ifølge Locke give deres (stiltiende) samtykke til den pagt, som Locke forestiller sig, var oprindelsen til etableringen af staten, og dermed må de anerkende alle andre borgeres naturlige rettigheder, statsmagtens legitimitet, statsforfatningens indretning og egen lydighedspligt over for statsmagten. Locke er tavs om, hvad man skal stille op med dem, der ikke vil give deres stiltiende samtykke til samfundskontrakten, men i princippet stilles samme krav til udlændinge som til senere generationer af landets egne borgere, der ikke selv har været med til at indgå den oprindelige pagt.

Det burde således være helt ukontroversielt for liberalister, at enhver stat kan stille krav til, hvem de vil tildele indfødsret. Alligevel har det skabt røre i den liberale lejr, at tre personer på lovforslaget om naturalisation blev indkaldt til samtaler i Folketingets Indfødsretsudvalg, og det har afstedkommet anklager om brug af "antidemokratiske midler", "sindelagskontrol" der er "lån fra det totalitære system" og at det vil "sætte det demokrati, vi vil redde, ud af funktion" og en krænkelse af tankefriheden.

Nu er det frivilligt, om man vil ansøge om indfødsret, og håndteringen af ansøgningerne er i overensstemmelse med grundloven, så det bliver ikke mere frit og demokratisk. Kravene i den politiske aftale er heller ikke arbitrære. De er generelle betingelser, der gælder for alle ansøgere, og det er krav, der implicit antages at være opfyldt af alle indfødte danske statsborgere.

Ved tildeling af positive rettigheder, kontrollerer statsmagten altid, om modtageren opfylder lovens krav: Man kan ikke få SU uden at være aktiv studerende, få børnefamilieydelse uden at have børn, osv. Alt andet ville føre til et enormt spild af skatteborgernes penge. Det samme gælder med betingelserne for at få indfødsret. De fleste betingelser kan kontrolleres ved opslag i folkeregistret, tjek af straffeattester, skattebetaling osv. Kun den første – og vigtigste – betingelse, erklæringen om at love troskab og loyalitet, kan kun kontrolleres ved at undersøge ansøgerens sindelag på den ene eller anden måde. Det er tvivlsomt, om indkaldelse til en samtale i Folketingets Indfødsretsudvalg er den bedste eller mest effektive måde at gøre det på, men hvis man ikke vil undersøge, om ansøgerne kan tænkes at ville afgive en falsk tro og love-erklæring, så kan man lige så godt droppe betingelsen og med åbne øjne give statsborgerskab til salafister og terrortilhængere.

De tre, der blev indkaldt til "sindelagssamtale" fik i øvrigt alle indfødsret, selv om den ene havde givet udtryk for sin støtte til terrorgruppen Hezbollah, og en anden havde glædet sig over Muhammedtegneren Lars Vilks' død.

Den største trussel mod den personlige frihed stammer ikke fra, at tre udlændinge helt undtagelsesvist er blevet kaldt til en samtale i Indfødsretsudvalget, hvor de ikke engang har udtalt sig under ed. Det udgør ikke en krænkelse af deres rettigheder. Den største trussel mod friheden består i, at Folketingets flertal ikke har viljen til at håndhæve deres egen politiske aftale og beskytte Danmark og danskerne mod, at antidemokrater, terrorsympatisører og fjender af personlig frihed opnår indfødsret og måske en dag vil kunne stemme sig til at indskrænke ytringsfriheden, indføre sharialovgivning og afskaffe det liberale demokrati.

Vil du skrive i LIBERTAS?

Har du lyst til at bidrage til LIBERTAS, så send en mail til: torbenmarkp@hotmail.com
LIBERTAS bringer såvel artikler inden for som uden for tema, debatindlæg samt anmeldelser af bøger og film m.m., men redaktionen påtager sig intet ansvar for materiale tilsendt uopfordret.

Skrivevejledning

- Alle indlæg skal være skrevet i Word
- Længde: Minimum 3 A4-sider, ikke nogen fast overgrænse.
- Resume af artiklen på maks 150 ord
- Meget gerne: En kort forfatterbiografi på maks 40 ord
- Billeder, figurer og tabeller skal være i **sort-hvid** og vedlægges separat som JPG-filer.
- Noter som fodnoter
- Der kan anvendes afsnitsinddelinger i to (maksimalt tre) niveauer. Overskrift for hovedafsnit med **fed skrift** og underafsnit med *kursiv*.
- Begræns så vidt mulig andre formateringer i teksten. Fremhævet tekst skrives med *kursiv*
- Der kan *ikke* være aktive links til URL-adresser i teksten eller i litteraturlisten.
- Der kan *ikke* være linkede referencer med links fra tekst til litteraturliste
- Noter som fodnoter, ikke slutnoter
- Der anføres litteraturhenvisninger for alle refererede og citerede kilder. Litteraturhenvisninger i teksten anføres som: "En bimetal standard kan defineres som…, Friedman (1992, 127)."
- Litteraturliste bagerst i artiklen. Litteraturhenvisninger anføres alfabetisk efter efternavn og årstal, som i nedenstående eksempler, hvor artikeltitler er i anførselstegn og tidsskriftets navn og bogtitler er med kursiv. Anvend så vidt muligt årstal for det oprindelige værk, og tilføj eventuel årstal for anvendt udgave, jf. Smithhenvisningen nedenfor. Undgå alle former for automatiske litteraturhenvisninger

Litteratur

Friedman, Milton (1990): "Bimetallism revisited," *Journal of Economic Perspectives*, 4, 85-104.
Friedman, Milton (1992): *Money Mischief. Episodes in Monetary History*. New York.
Smith, Adam (1776): *Nationernes Velstand*. København, 2013.

Kommende numre af LIBERTAS

LIBERTAS nr. 87. April 2025: **Klimapolitik**

LIBERTAS nr. 88. August 2025: **Den skotske oplysning**

LIBERTAS nr. 89. December 2025: **Populisme**. **Den nye verdensorden**.

DEN SYNLIGE HÅND

Statsborgerskab til frihedens fjender?

Torben Mark Pedersen

Hvis man mener, at vi i Danmark skal tildele indfødsret og stemmeret til antidemokrater, der ikke ønsker at blive integreret i det danske samfund, som ikke deler vores værdier, som ikke samtykker til vores love, forfatning og frihedsrettigheder, men som tværtimod ønsker at indføre et kalifat og sharialovgivning, og som med stor sandsynlighed en gang i fremtiden vil benytte deres stemmeret til at bekæmpe det politiske demokrati, religions- og ytringsfrihed, ligestilling mellem kønnene og homoseksuelles og jøders lige rettigheder, så bør man have nogle 100 pct. skudsikre argumenter for det standpunkt.

Bevisbyrden må ligge på dem, der mener, at vi andre - inklusiv endnu ufødte generationer - skal leve med risikoen for, at et stort antal antidemokrater får stemmeret, som de måske på et tidspunkt i fremtiden vil benytte til at afskaffe vores demokrati og frihedsrettigheder.

Det ville være et skudsikkert argument i en liberal optik, om det var en (negativ) rettighed at opnå indfødsret i det land, man bor i og måske er født i, men det er det ikke. Tildeling af indfødsret er en positiv rettighed. Det er ikke en negativ frihedsrettighed.

Det implicerer, at det ikke vil udgøre en rettighedskrænkelse, hvis en herboende udenlandsk statsborger nægtes indfødsret - uanset grund.

Ifølge grundlovens § 44 kan ingen udlænding få indfødsret uden ved lov, og i modsætning til mange andre steder i grundloven, står der intet om, at de nærmere betingelser for tildeling af indfødsret skal fastsættes ved lov. Derfor er der alene tale om en individuel og konkret vurdering af den enkelte ansøger, og afgørelsen om tildeling af indfødsret eller ej kan være fuldstændig arbitrær uden at stride mod grundloven. Og da folketingsmedlemmer alene er bundet af deres overbevisning, jf. grundlovens § 56, så kan folketingsmedlemmerne stemme efter deres overbevisning uden at være bundet af nogen andre hensyn. Ingen forskrifter eller konventioner står over grundloven.

Men er det ikke et grundlæggende liberalt princip, at staten kun bør lovgive med generelle regler, der er ens for alle? Jo, men tildeling af positive eller sociale rettigheder har aldrig en sådan generel karakter, og i øvrigt har betingelserne for at blive optaget på lovforslag om naturalisation en generel karakter, idet den politiske aftale om indfødsret specificerer en række formelle krav for at blive optaget på lovforslaget. Betingelserne omfatter krav om beskæftigelse, selvforsørgelse, gæld til det offentlige, strafbare forhold, ophold i Danmark, bopæl, bestået af en indfødsretsprøve - og så skal vedkommende sværge troskab og loyalitet til Danmark, de danske love og det danske samfund.

Det sidste punkt er det vigtigste og fortjener at blive citeret: ”Det er en betingelse for optagelse på et lovforslag om indfødsrets meddelelse, at ansøgeren lover troskab og loyalitet over for Danmark og det danske samfund og erklærer at ville overholde dansk lovgivning, herunder Danmarks Riges Grundlov, og respektere grundlæggende danske værdier og retsprincipper, herunder det danske demokrati,” aftalens § 2.

Fortsættes på side 62